

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΤΟΣ 77
ΤΕΥΧΟΣ 752
ΜΑΡΤΙΟΣ-ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1994

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἤ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β΄

ΣΥΝΤΑΞΙΣ
Μ. Πρωτοπρεσβύτερος ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΑΚΑΡΟΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Ἀρχιμανδρίτης ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Διδάκτωρ Φιλολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 4.000 δρχ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 5.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

ISSN 1011 - 3010

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΕΤΟΣ 77 ΤΕΥΧΟΣ 752

Πατριαρχική ἀπόδειξις ἐπί τῷ Ἁγίῳ Πάσχᾳ

† ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
Ἐλέῳ Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
Νέας Ρώμης καί Οἰκουμενικός Πατριάρχης
παντί τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας χάριν, εἰρήνην
καί ἔλεος παρά τοῦ ἐνδόξως Ἀναστάντος Σωτῆρος Χριστοῦ

****

Ἀδελφοί συλλειτουργοί καί τέκνα εὐσεβῆ καί φιλόθεα τῆς Ἐκκλησίας,

Ἑορτάζοντες εὐφραινόμεθα, χαίροντες δέ καί συγχαίροντες πᾶσιν ὑμῖν, ἐξ ὅλης ψυχῆς καί καρδίας ἀναφωνοῦμεν ἀγαλλιῶντες:

«Χριστός Ἀνέστη»!

Εἰς τόν ἀναστάσιμον τοῦτον χαιρετισμόν ἀποτυποῦται τό χριστιανικόν μήνυμα καί συνοψίζεται ἡ ὅλη Θεολογία τῆς κατ' Ἀνατολάς Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας. Πρόκειται πράγματι περί ὁμολογίας πίστεως καί συγχρόνως περί δοξολογίας καί ἐπικαίρου ὑπομνήσεως ὅτι, διά τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἡ ὅλη ὕπαρξις ἡμῶν μεταμορφοῦται καί εἰσέρχεται εἰς νέαν ζωήν ἀληθείας καί ἀθανασίας. Ἐν τῷ χαιρετισμῷ τούτῳ συγκεφαλαιοῦται τό εὐαγγέλιον τῆς καινῆς βιοτῆς καί τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν ἐλπίδος, ἡ καλή ἀγγελία τῆς νίκης κατά τοῦ κακοῦ καί τοῦ θανάτου.

«Ποῦ σου, θάνατε, τό κέντρον;», θά διακηρύξῃ, εἰς τόν

Κατηχητικόν αὐτοῦ Λόγον, ὁ Ἱερός Χρυσόστομος, «ποῦ σου, Ἅδη, τό νῖκος; Ἀνέστη Χριστός, καί σύ καταβέβλησαι. Ἀνέστη Χριστός, καί πεπτώκασι δαίμονες».

Διά τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐπατήθη καί ἐνεκρώθη ὁ θάνατος, ἐξηφανίσθη ἡ ὀδυνηρά συνέπεια τῆς ἁμαρτίας, ἡ νέκρωσις τῆς ἀνθρωπίνης ἡμῶν φύσεως. Ἡ καταθλιπτική τυραννία καί ἡ ἀπελπισία τοῦ θανάτου ἔχουν πλέον χάσῃ τήν κυριαρχίαν καί τήν ἰσχύν των. Τήν μεταφυσικήν ἀγωνίαν καί τήν τραγικότητα τῆς φθορᾶς καί τοῦ τάφου ἔχουν διαδεχθῇ ἡ ἐλπίς καί ἡ χαρά τῆς αἰωνίου ζωῆς. Καί τοῦτο διότι ὁ Χριστός «συνανέστησε παγγενῆ τόν Ἀδάμ, ἀναστάς ἐκ τοῦ τάφου».

Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ δέν συνιστᾷ ἁπλῶς περίπτωσιν ἤ ἐπεισόδιον εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, εἶναι ὄντως ἡ πεμπτουσία τοῦ κόσμου, τό κέντρον καί ἡ ἀνασυγκρότησίς του. Ἡ κτίσις ἅπασα στερεοῦται διά τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ὡραιότατα τό διατυπώνει ὁ ὑμνογράφος: «...ἑορταζέτω γοῦν πᾶσα κτίσις τήν Ἔγερσιν Χριστοῦ, ἐν ᾗ ἐστερέωται». Διά τῆς Ἀναστάσεως ἡ Ἐνυπόστατος Ζωή συνέτριψεν αὐτήν ταύτην τήν ὑπόστασιν τοῦ θανάτου καί ἔδωκε καινήν ζωήν εἰς τούς νενεκρωμένους ἱστούς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὅτι ὁ Χριστός «συνανέστησε παγγενῆ τόν Ἀδάμ» σημαίνει ὅτι ἡ χάρις τῆς Ἀναστάσεως ἐγγίζει ὁλόκληρον τό ἀνθρώπινον γένος, ὅλον τόν κόσμον. Ἡ Ἀνάστασις εἶναι γεγονός παγκόσμιον. Τό Πάσχα, «τό μέγα καί ἱερόν», λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, εἶναι «παντός τοῦ κόσμου καθάρσιον» (Λόγος 45,30). Τοῦτο σημαίνει ὅτι, διά τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἀνακαινίζεται ἡ ὅλη ἀνθρωπότης, εἰς τήν ρίζαν αὐτῆς. Ἐναπόκειται πλέον εἰς τήν προσωπικήν ἐλευθερίαν ἑκάστου ἐξ ἡμῶν, ἡ παγκόσμιος αὕτη δόξα τῆς ἐν Χριστῷ ἀναστηθείσης φύσεως ἡμῶν, νά καταστῇ προσωπική ἱστορία ἀνακαινώσεως καί μεταμορφώσεως.

Ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ἡμῶν Θεολογίᾳ καί ζωῇ ἀντιλαμβανόμεθα τόν κόσμον ὄχι εἰς τήν φρικαλέαν αὐτοῦ θανατικήν ἔκτασιν, ἀλλά εἰς τήν ἀναστάσιμον ὡραιότητα καί δυναμικήν του. Ἡ Ἐκκλησία βλέπει εἰς τόν κόσμον μίαν καινήν ἐν δυνάμει ὁμογένειαν. «Χριστός ἐκ νεκρῶν... καί θάνατος καταλύεται, καί ὁ

παλαιός Ἀδάμ ἀποτίθεται, καί ὁ νέος συμπληροῦται· εἴ τις ἐν Χριστῷ καινή κτίσις» (Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 45,1). Ὁ κόσμος ὅλος εἰς τό πρόσωπον τοῦ Ἀναστάντος νέου Ἀδάμ ἐπανευρίσκει τήν παλαιάν αὐτοῦ ἀξιοπρέπειαν καί τιμιότητα, ὡς τοιοῦτος δέ ἔχει ἀπεριορίστους δυνατότητας δημιουργίας καινῆς, ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι, ἱστορίας.

Ἡ διά τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ συγγένεια ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξε πάντοτε καθοριστικόν κριτήριον θεωρήσεως τοῦ κόσμου, ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ παραδόσει ἡμῶν. Ὁ Χριστός ἀπέθανε καί ἀνέστη «ἵνα τά τέκνα τοῦ Θεοῦ τά διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν» (Ἰω. 11,52). Προσβλέποντες, λοιπόν, εἰς τόν κόσμον ὑπό τό πρῖσμα τῆς Ἀναστάσεως, ἀντιλαμβανόμεθα τήν κλῆσιν, τήν ὁποίαν οὗτος ἔχει, νά οἰκοδομηθῇ ἐν αὐτῷ ἡ ζωή τῆς ἀληθείας καί τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης τοῦ ἀλληλοσεβασμοῦ, τῆς ἐλευθερίας καί παντός οὐρανίου δωρήματος.

Τό ζωηφόρον μήνυμα καί ἡ προοπτική τῆς Ἀναστάσεως ἔχουν διαποτίση εἰς τοιοῦτον βαθμόν τήν Ὀρθόδοξον συνείδησιν, ὥστε νά μή ἀνέχεται αὕτη ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι θίγουν τήν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ὁποῖαι τόν ὑποβιβάζουν καί τόν ὁδηγοῦν εἰς τήν ἀπελπισίαν καί τήν ὀδύνην.

Ἐκπνεούσης ἤδη τῆς δευτέρας μετά Χριστόν χιλιετίας, ἡ σκιά τοῦ θανάτου, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν εἰς τόν κόσμον διά τῆς ἁμαρτίας, συσκοτίζει πολλάκις καί ἀμαυρώνει τήν σύγχρονον ζωήν. Πόλεμοι καί ἀκοαί πολέμων, ἐξεγέρσεις ἔθνους ἐπί ἔθνος καί βασιλείας ἐπί βασιλείαν, λιμοί κατά τόπους, ψευδοπροφῆται πλανῶντες πολλούς, ἀνομία καί ἀπουσία ἀγάπης (Ματθ. 24, 6-12), εἶναι γεγονότα τῆς καθημερινῆς εἰδησεογραφίας, περιστατικά τά ὁποῖα, ἐν πολλοῖς, συνθέτουν τήν εἰκόνα τῆς συγχρόνου πραγματικότητος.

Ἡ ἐμπειρία, ἐξ ἄλλου, τῆς μονώσεως, τήν ὁποίαν βιώνει εἰς πλείστας συναφείας ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὁ ἀτομοκεντρισμός, αἱ ποικίλαι διεκδικήσεις καί ἡ ἀπολυτοποίησις τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καί τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς τεχνικῆς συντελοῦν, ὥστε νά διάγῃ οὗτος τόν βίον αὐτοῦ γευόμενος πολλάκις τήν πικρίαν τῆς ἀπελπισίας καί τοῦ θανάτου.

Παρά τάς διαπιστώσεις ταύτας, ἐάν θελήσωμεν νά στρέψωμεν τήν προσοχήν ἡμῶν εἰς τάς βαθυτέρας ἀναζητήσεις τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, θά βεβαιωθῶμεν, ὅτι οὗτος διψᾷ διά τάς ἀξίας τῆς ζωῆς. Θά πεισθῶμεν διά τήν ὑπαρξιακήν ἀνάγκην, ἡ ὁποία συνέχει τό εἶναι του, νά ἑδραίωσῃ τήν ζωήν αὐτοῦ ἐπί τήν πέτραν τῆς ἐλπίδος. Ἡ χάρις καί ἡ χαρά τῆς Ἀναστάσεως εἶναι, εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, ἐκεῖνο τό ὁποῖον ἀναζητεῖ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος.

Ἡ ἀναζήτησις αὕτη ἐκδηλοῦται ποικιλοτρόπως. Αἱ διακηρύξεις καί αἱ πρωτοβουλίαι πρός ἑδραίωσιν τῆς δικαιοσύνης καί τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰρήνης καί τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, εἶναι μερικά μόνον δείγματα τῆς, ἀνεπιγνώστου ἴσως, αἰσθήσεως τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὅτι «ἐκ τοῦ τάφου ὡραῖος δικαιοσύνης ἡμῖν ἔλαμψεν ἥλιος».

Διανύομεν τό ἔτος, τό ὁποῖον κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ἔχει ἀφιερωθῇ εἰς τήν οἰκογένειαν. Τό γεγονός ἀσφαλῶς δέν εἶναι ἄνευ σημασίας. Ὑπογραμμίζει, ἅπαξ ἔτι, τάς ἐνδοτέρας παρορμήσεις καί τάς ἐφέσεις τοῦ ἀνθρώπου νά στρέψῃ τήν ὕπαρξιν αὐτοῦ εἰς τάς ἀληθείας τῆς ζωῆς.

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ὄντως ὁ πυρήν καί τό κύτταρον τῆς κοινωνίας καί βεβαιώνει διά τό ὀργανικῶς ἀδιάκοπον τῆς ζωῆς. Εἰς τήν οὐσιώδη ταύτην βάσιν οἰκοδομεῖται ἡ ζωή τοῦ κόσμου. Δι' ἡμᾶς μάλιστα, τούς εἰς Χριστόν πιστεύοντας, ἡ οἰκογένεια συνιστᾷ τήν κατ' οἶκον Ἐκκλησίαν (Ρωμ. 16,4. Α΄ Κορ. 16,19), τόν μικρόκοσμον ἐκεῖνον τῆς χάριτος καί τήν σμικρογραφίαν τῆς μεγάλης, τῆς πνευματικῆς ἡμῶν οἰκογενείας, τοῦ ἑνός Σώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀφιέρωσις, συνεπῶς, τοῦ τρέχοντος ἔτους εἰς τήν οἰκογένειαν εἶναι διά τούς Χριστιανούς εὐκαιρία ἐναργοῦς ὑπομνήσεως ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ὅλη ἔχει ἐν δυνάμει ἀναπλασθῇ ὑπό τοῦ νικητοῦ τοῦ θανάτου Κυρίου τῆς δόξης καί ἔχει τήν μοναδικήν κλῆσιν νά καταστῇ μία οἰκογένεια, διά τῆς μετοχῆς εἰς τήν θείαν ζωήν, εἰς τό «Πάσχα τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου σωτήριον».

Φίλοι Ποιμένες καί Συμποιμένες, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά!

᾿Εν βαθείᾳ τῇ πίστει, ὅτι ὁ ᾿Αναστάς «ὑπάρχει Θεοῦ Υἱός, τοῦ σῴζοντος τό γένος τῶν ἀνθρώπων», καλούμεθα καί ἐφέτος νά ἑορτάσωμεν τήν ἑορτήν τῶν ἑορτῶν καί πανήγυριν τῶν πανηγύρεων. Γευόμενοι, «ἐν τῇ εὐσήμῳ ἡμέρᾳ τῆς ἐγέρσεως, τοῦ καινοῦ τῆς ἀμπέλου γεννήματος», ἐν εὐχαριστίᾳ καί δοξολογίᾳ, ἄς ἀναμιμνησκώμεθα τῶν θείων πρός ἡμᾶς δωρημάτων. Καί κατά τήν ἑόρτιον ταύτην περίοδον καί καθ᾿ ὅλον τόν ἐπίγειον βίον ἡμῶν, ἄς ἔχωμεν συναίσθησιν ὅτι, «ὥσπερ ἐν τῷ ᾿Αδάμ ἀπεθάνομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ ζήσωμεν, Χριστῷ καί συγγενώμενοι καί συσταυρούμενοι, καί συνθαπτόμενοι, καί συνανιστάμενοι... Τοιγαροῦν ἑορτάζωμεν, μή πανηγυρικῶς, ἀλλά θεϊκῶς· μή κοσμικῶς, ἀλλ᾿ ὑπερκοσμίως· μή τά ἡμέτερα, ἀλλά τά τοῦ ἡμετέρου, μᾶλλον δέ τά τοῦ Δεσπότου· μή τά τῆς ἀσθενείας, ἀλλά τά τῆς ἰατρείας· μή τά τῆς πλάσεως, ἀλλά τά τῆς ἀναπλάσεως» (Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος 38,4).

Χριστῷ τῷ ᾿Αναστάντι Κυρίῳ ἡμῶν, ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ᾿Αμήν.

Πάσχα 1994

† ῾Ο Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος
διάπυρος, πρός Χριστόν ᾿Αναστάντα, εὐχέτης πάντων ὑμῶν

Ποιμαντορική Ἐγκύκλιος ἐπί τῇ Ἁγίᾳ καί Μεγάλῃ Παρασκευῇ

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης
Παντελεήμων ὁ Β΄

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Σταυρωθέντι Ἀγαπητά!

Φρικτόν μυστήριον ἐν Ἱερουσαλήμ, σήμερον γέγονε. Μυστήριον δέ φημί τό ὑπό τῶν Προφητῶν κηρυχθέν, καί ὑπό Χριστοῦ τελεσθέν.

Ἑκουσίως γάρ δι' ἡμᾶς ἐν Σταυρῷ προσηλώθη σαρκί, ἵνα τῷ ἰδίῳ Αἵματι τόν ῥύπον ἐκπλύνῃ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν. Ὦ τῆς πολλῆς τοῦ Σωτῆρος πρός ἡμᾶς συγκαταβάσεως! Τίς οὐ θαυμάσει τό μέγεθος τῆς πρός ἡμᾶς ἀγάπης; Ὦ καινῶν καί παραδόξων πραγμάτων! Ξύλῳ τείνεται ὁ λόγῳ τείνας τόν οὐρανόν· καί δεσμοῖς περιβάλλεται, ὁ δήσας ψάμμῳ τήν θάλασσαν· ποτίζεται χολήν, ὁ τάς πηγάς μέλιτος χαρισάμενος· καί στεφανοῦται ἀκάνθαις, ὁ τήν γῆν στεφανώσας τοῖς ἄνθεσιν· καί τύπτεται μέν καλάμῳ τήν κεφαλήν, ὁ τούς πάντας εὐεργετήσας διά πολλῶν καί ποικίλων δωρεῶν.

Χαίροις Χριστοῦ Ἐκκλησία, τέρπου καί εὐφραίνου θύγατερ Θεοῦ. Σοῦ γάρ πᾶσα ἡ δόξα, ὡς θυγατρός τοῦ βασιλέως Χριστοῦ. Ἐκ δεξιῶν παρισταμένη καί κεκοσμημένη διά τήν Θεογνωσίαν· οὐκέτι αἵματι δουλικῷ φυρωμένη, ἀλλ' Αἵματι Θεϊκῷ σφραγιζομένη. Ὁρᾶτε τῆς ἡμέρας τήν χάριν· ὁρᾶτε τῆς ἑορτῆς τήν λαμπρότητα. Ἴδε ὁ Ἀμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τήν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. «*Ὡς πρόβατον ἐπί σφαγήν ἤχθη· καί ὡς ἀμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τό στόμα αὐτοῦ· ἀπό ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον*»,

ὡς λέγει καί ὁ Προφήτης Ἡσαΐας.

Φρικτά τοῦ καταχθονίου πολέμου τά τρόπαια· ἀδιήγητος τοῦ παλαιοῦ τυράννου ἡ ἀθρόα καθαίρεσις· πάσης ἐνθυμήσεως κρείττων ἡ τοῦ δι' ἡμᾶς σαρκωθέντος ὑπέρ ἡμῶν νίκη. Συνεπλάκη μέν γάρ τῷ θανάτῳ ὡς νεκρός· ἐσκύλευσε δέ τόν Ἅδην ὡς Θεός ἰσχυρός καί παντοδύναμος. Σήμερον γάρ προφητικῶν φωνῶν πεπλήρωται σφραγίς. Σήμερον ὁ Ἅδης ἀγνοῶν κατέπιε δηλητήριον. Σήμερον ὁ θάνατος ἐδέξατο τόν ἀεί ζῶντα νεκρόν. Σήμερον ἐλύθη δεσμά, ἅπερ ὁ ὄφις ἐν παραδείσῳ ἐχάλκευσεν. Σήμερον οἱ ἐξ αἰῶνος ἠλευθερώθησαν δοῦλοι. Σήμερον τό φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει καί ὅλον τοῦ θανάτου τόν θησαυρόν ἐκένωσεν. Σήμερον πύλας χαλκᾶς συνέτριψε καί μοχλούς σιδηροῦς συνέθλασεν, ὁ καταποθείς ὡς ψιλός νεκρός καί πυρπολήσας ὡς Θεός Λόγος. Σήμερον ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος Χριστός, τό τοῦ θανάτου προγονικόν θεμέλιον γενόμενον συνετάραξε, τόν Ἀδάμ ἀνέπλασε καί τόν Ἄβελ διέσωσε καί πᾶσαν τοῦ Ἅδου τήν οἰκοδομήν κατέστρεψεν. Σήμερον καί οἱ πρώην θρηνοῦντες, οὕς κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, μετά μεγάλης φωνῆς κράζουσι· *«Ποῦ σου, θάνατε, τό νῖκος; Ποῦ σου, Ἅδη, τό κέντρον;»* Τί λέγεις πρός ταῦτα, ὦ Ἰουδαῖε; Κωμωδεῖς τόν Σταυρόν; Χλευάζεις τό πάθος; Γελᾶς τόν θάνατον; Διασύρεις τόν Τάφον; Ἀλλά βλέπε τήν νίκην, καί φρῖξον τό Πάθος τοῦ ἑκουσίως παθόντος Σαρκί, ἀπαθοῦς ὄντος Θεοῦ Λόγου. Πάντας τούς δικαίους μετ' ἐξουσίας κατέπιε, καί οὐδείς τῶν ὁσίων περιεγένετο θανάτου.

Οὕτως, σήμερον πᾶσα ἡ κτίσις τήν ἑαυτῆς ἠρνήσατο λαμπρότητα. Οὐρανός ἐμελανημόνει τό σκότος· ὁ ἥλιος ὥσπερ δοῦλος φιλοδέσποτος ἔφυγε, τάς ἀκτῖνας συστείλας· τά ἄστρα τήν φυσικήν συνετάραττε τάξιν· ὁ ναός περιεσχίζετο διά τό πένθος· ἡ γῆ θρηνοῦσα οὐ βραχίονας ἔτυπτεν, ἀλλά πέτρας ἔσχιζεν· οἱ Προφῆται πάντες προϊόντες ἠρώτων τόν Δεσπότην καί ἔλεγον· τί αἱ πληγαί αὗται αἱ ἀναμέσον τῶν χειρῶν Σου; Πῶς Σου τό πάθος ἅψασθαι ἐτόλμησε Θεότητι; Ἀλλ' ἀνάλωτος ἡ Θεότης. Ὅ οὖν πάσχει, σαρκί πέπονθε. Καί πῶς οὐκ ἠδέσθησάν Σου οἱ σταυρώσαντες καί οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς εὐεργεσίας Σου; Τί οὖν πρός αὐτούς ὁ Δεσπότης;

Ὦ πάθος τοῦ κόσμου καθάρσιον! Ὦ θάνατος ἀθανασίας ἀφορμήν ζωῆς ἀνατέλλουσα! Ὦ κάθοδος ἐν Ἅδου τῶν ἐξ αἰῶνος νεκρωθέντων γέφυρα πρός ἀναβίωσιν! Ὦ μεσημβρία τῆς δειλινῆς ἐν Παραδείσῳ καταδίκης ἀνάκλησις! Ὦ Σταυρός δένδρου ἰατρός! Ὦ ἧλοι τόν κόσμον τῇ θεογνωσίᾳ προσηλώσαντες καί θανάτου καταπείραντες! Ὦ ἄκανθαι τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἀμπελῶνος οἱ βότρυες! Ὦ χολή τοῦ τῆς πίστεως μέλιτος πρόξενος καί τῆς Ἰουδαίων πονηρίας κατήγορος! Ὦ σπογγος ἐν οὐρανοῖς τούς πιστούς πολιτογραφήσας καί ἀρχεκάκου ὄφεως τήν τυραννίδα συντρίψας! Ὦ μυστήριον παρ' ἀπίστοις ἀπιστούμενον, ὑπό δέν πάντων πιστῶν προσκυνούμενον ἀκαταπαύστως! Ὦ σημεῖον παρ' ἀπίστων ἀντιλεγόμενον καί παρά πιστῶν δοξαζόμενον. Ὦ μυστήριον Ἰουδαίοις μέν σκάνδαλον, ἔθνεσι δέ μωρία· ἡμῖν δέ Χριστός, Θεοῦ Δύναμις καί Θεοῦ Σοφία, καθά φησίν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι τό μωρόν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· ὡς θάνατον καταργῆσαι καί τόν Ἅδην σκυλεῦσαι καί τούς ἀπ' αἰώνων νεκρούς ζωοποιῆσαι. Χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Φαιδρά τοιγαροῦν τοῦ τριημέρου Πάθους τά ἄνθη· ἀστράπτει τῆς κολυμβήθρας τά κρῖνα· ἀστέρες ἐξ ὑδάτων ἀνέτειλαν. Καί εἰκότως· ὁ ἥλιος γάρ ἐπέφανε τοῖς ἐν σκότει ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ καθημένοις καί ἐν σκιᾷ θανάτου. Ἔνδοξος τοῦ Σταυρωθέντος ἡ αἰχμαλωσία. Βλέπε τά τρόπαια καί μή ἀμφίβαλλε περί τῆς νίκης. Θαύμασον τήν τῆς Βασιλίδος μεγαλοψυχίαν, πᾶσι τάς πνευματικάς εὐλογίας πηγάζουσαν.

Ἡ δέ Ἑαυτήν τῷ Χριστῷ ἀναθεῖσα Παρθένος Μαρία, πλοῦτον δι' εὐλάβειαν ἐκένωσέ τε καί ἠνάλωσεν. Τήν οἰκείαν σάρκα τοῖς πάθεσιν ἐνέκρωσε· τόν Σταυρωθέντα ἐν ψυχῇ ἐθαλάμευσεν· τόν ἐπίγειον οὐρανόν τόν ὁρώμενον ἐκαλλώπισεν. Ὁμολογεῖ Τάφον τόν Θησαυρόν τῆς σωτηρίας· ἐγκαυχᾶται Σταυρῷ, δι' Οὗ τό παλαιόν ἐσχίσθη χειρόγραφον· περιπτύσσεται θάνατον τοῦ ἀρχαίου φραγμοῦ λυτήριον· κηρύττει ἀνάστασιν τό μέγα τοῦ Σταυρωθέντος δῶρον. Ταῦτα τοῦ Σταυρωθέντος τά δῶρα· ταῦτα τοῦ Τάφου τά τρόπαια· ταῦτα τοῦ κοινοῦ Δεσπότου τά κατορθώματα. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ὁ Ἀδάμ ἐν παραδείσῳ τό δηλητήριον ἔπιεν· ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί ὁ Ἅδης ἤμεσεν, Ὅν ἀγνοῶν κατέπιε. Τίς εἶδε τοιαῦτα; Τίς ἤκουσεν οὕτως; Τάφος

Παραδείσου γέγονεν ἴαμα· Σταυρός δένδρου κατάραν ἔλυσεν· ἡ κτίσις ἔφριξεν, Ὅν Ἰούδας ἐπώλησεν.

Παράδοξα τά θαύματα ἀγαπητοί· ὅτι ὁ ἐν οὐρανῷ θρόνος οὐκ ἐκενώθη καί ὁ ἐπί γῆς κόσμος ἐσώθη. Πάντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Σταυρωθέντος ἡ ἐλπίς εἰς πτῶσιν καί ἀπώλειαν, ἡ δέ ἡμετέρα ἐλπίς εἰς Ἀνάστασιν καί δόξαν τοῦ δι' ἡμᾶς Σταυρωθέντος καί Ταφέντος καί Ἀναστάντος Θείου Λυτρωτοῦ, Οὗ ἡ δόξα καί τό κράτος εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Διάπυρος πρός τόν δι' ἡμᾶς Σταυρωθέντα Κύριον Εὐχέτης,

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ Β΄

Ποιμαντορική Ἐγκύκλιος ἐπί τῇ Ἀναστάσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ

Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης
Παντελεήμων ὁ Β΄

Πρός
Τά ἐν Κυρίῳ Πνευματικά Αὐτοῦ Τέκνα.

Τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἀναστάντι Ἀγαπητά!

«...Καί Θεός ἦν ὁ Λόγος»[1].

Ὁποῖος δύναται νά μετρήσῃ τό μεγαλεῖον καί τήν δόξαν καί τήν εὐφροσύνην τῆς παρούσης ἡμέρας; Αὕτη ἀποτελεῖ τήν λαμπροτέραν, ἁγιωτέραν καί φαιδροτέραν ἑορτήν καί πανήγυριν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Σήμερον σκιρτᾷ ὁ οὐρανός, χορεύει ἡ γῆ, φρίττουσιν οἱ δαίμονες, ἀγάλλονται οἱ πιστοί, τρέμει ὁ Ἅδης, *«στένων βοᾷ· κατεπόθη μου τό κράτος· ὁ Ποιμήν ἐσταυρώθη... Κατελύθη μου ἡ ἐξουσία... Τόν Ἀδάμ ἀνέστησεν· ὧνπερ ἐβασίλευον ἐστέρημαι· καί οὕς κατέπιον ἰσχύσας, πάντας ἐξήμεσα· ἐκένωσε τούς τάφους ὁ Σταυρωθείς· οὐκ ἰσχύει τοῦ θανάτου τό κράτος»*[2], ψάλλει ἡ Ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία.

Κυριακή τοῦ Πάσχα! Εἶναι ἡ Βασιλίς τῶν Ἑορτῶν καί ἡ Πανήγυρις τῶν Πανηγύρεων, διότι *«θανάτου ἑορτάζομεν νέκρωσιν, Ἅδου τήν καθαίρεσιν»*[3]· βλέπομεν τόν Ἀναστάντα Χριστόν διά τῶν ὀμμάτων τῆς ψυχῆς, καί ψάλλομεν τόν γλυκύμελπον ἐκεῖνον ὕμνον, *«Χριστός Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν»*.

1. *Ἰω. 1,1.*
2. Στιχηρά Ἑσπερινοῦ Μ. Σαββάτου.
3. Τροπάριον ζ΄ ᾠδῆς Κανόνος τῆς Ἀναστάσεως.

Καί ὄχι μόνον αὐτό. Ἀλλά καί τῆς Θεότητος τοῦ Ἀναστάντος τήν ἀψευδῆ βεβαίωσιν λαμβάνομεν. Καί ὡς ἀπόδειξιν ἔχομεν τόν κενόν Τάφον. Διατί; Διότι δέν ἦτο δυνατόν νά κρατηθῇ ἀπό τόν Τάφον ὁ Ἀρχηγός τῆς ζωῆς ἡμῶν. Ἀλλά καί διότι *«Θεός ἦν ὁ Λόγος»*[4], ὅπως διακηρύττει ὁ ὑψιπέτης Ἀετός Εὐαγγελιστής Ἰωάννης. Τό μεγαλύτερον Θαῦμα ἀποδεικνύει τήν μεγίστην ταύτην ἀλήθειαν, καί αὕτη αἰτιολογεῖ καί ἐμψυχώνει τό Θαῦμα τοῦτο τῶν αἰώνων.

«Καί Θεός ἦν ὁ Λόγος»[5]. Ἰδού τό θεμέλιον τῆς πίστεως ἡμῶν καί ὁ λόγος τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Ἀλλά τί Θεός; Τήν ἀλήθειαν ταύτην καλούμεθα νά μελετήσωμεν ἐπί τῇ Ἀναστάσει τοῦ Κυρίου.

Θεός ἄναρχος. Τοῦτο διακηρύττει εἰς τήν ἀρχήν τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης. *«Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καί ὁ Λόγος ἦν πρός τόν Θεόν καί Θεός ἦν ὁ Λόγος»*[6]. Ὁ Κύριος ὑπῆρχεν ἐσαεί. Καί ὅπως διακηρύττει καί ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, *«ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ποιεῖ τά πάντα»*[7]. Ποιεῖ τόν τε πνευματικόν καί ὑλικόν κόσμον. Αὐτό σημαίνει τό *«ἐν ἀρχῇ»*. Καί ὡς τί ὑπῆρχεν; Ὡς αἰώνιος Λόγος τοῦ αἰωνίου Νοῦ· ὡς ἄναρχος Υἱός τοῦ ἀνάρχου Πατρός γεννηθείς *«πρό πάντων τῶν αἰώνων»*. Εἶναι καί ὁ Ἰησοῦς Θεός τέλειος ὅπως εἶναι καί ὁ Πατήρ· Θεός παντοδύναμος, πάνσοφος καί παντογνώστης ἐν ἁπάσῃ τῇ δόξῃ καί ἐξουσίᾳ τῆς Θεότητος. Τό διεκήρυττεν ὁ Ἴδιος ὅταν ἔλεγεν ὅτι, *«Ἐγώ καί ὁ Πατήρ ἕν ἐσμέν»*[8], καί *«ὁ ἑωρακώς Ἐμέ ἑώρακε τόν Πατέρα»*[9]. Τό βροντοφωνεῖ σήμερον ὁ Ἰωάννης· *«καί Θεός ἦν ὁ Λόγος»* Τό ὡμολόγησε μεθ' ἡμέρας ὀκτώ καί ὁ Θωμᾶς, ὅταν ἀνέκραξεν *«ὁ Κύριός μου καί ὁ Θεός μου»*[10]. Τό διεκήρυττεν καί ὁ Θεῖος

4. *Ἰω.* 1,1.
5. *Ἔνθ' ἀνωτ.*
6. *Ἔνθ' ἀνωτ.*
7. Μ. Ἀθανασίου, *Λόγος εἰς τήν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου.*
8. *Ἰω.* 10,30.
9. *Ἰω.* 14,9.
10. *Ἰω.* 20,28.

Παῦλος ἀποκαλῶν τόν Κύριον *«ἐπί πάντων Θεόν, εὐλογητόν εἰς τούς αἰῶνας»*[11]. Τό ὁμολογοῦμεν καί ἡμεῖς εἰς τό Σύμβολον τῆς Πίστεως· *«Φῶς ἐκ Φωτός, Θεόν Ἀληθινόν ἐκ Θεοῦ Ἀληθινοῦ»*[12] καί ἡ Βασιλεία Αὐτοῦ, *«Βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων»*. Ἀλλά καί εἰς τό Σύμβολον τῆς Πίστεως λέγομεν, *«καί τῆς Βασιλείας Αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος»*[13].

Ἀλλ' ὁ Συνάναρχος Λόγος δίδει ἀρχήν εἰς τόν κόσμον, καί γεννᾶται ἐν χρόνῳ, *«ὅτε ἦλθεν τό πλήρωμα τοῦ χρόνου»*[14].

Θεός δημιουργός. Ὁ κόσμος ὁ πνευματικός, ὁ κόσμος ὁ ὑλικός, τῶν Ἀγγέλων καί τῶν ἀνθρώπων, δέν εἶναι ἄναρχος. Ἔλαβεν ἀρχήν ἀπό τόν Λόγον, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ καί Σωτῆρα τοῦ κόσμου. Ὁ Ἰωάννης τό διαλαλεῖ· *«πάντα δι' Αὐτοῦ ἐγένετο καί χωρίς Αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέ ἕν ὅ γέγονεν»*[15]. Ἔργα τῶν Χειρῶν Του τυγχάνουσι τά πάντα· οὐρανός, γῆ, καί τά καταχθόνια. Τά ἀπαριθμεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος· *«ἐν Αὐτῷ ἐκτίσθη τά πάντα, τά ἐν οὐρανοῖς καί τά ἐπί γῆς, τά ὁρατά καί τά ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαί καί ἐξουσίαι, τά πάντα δι' Αὐτοῦ καί εἰς Αὐτόν ἔκτισται»*[16].

Ὁ Χριστός λοιπόν εἶναι ὁ Δημιουργός, δι' Οὗ ἐγένετο τά πάντα. Ἐκεῖνος ἔδωκεν ἡμῖν τήν ὕπαρξιν καί τήν ζωήν. Διότι *«ἐν Αὐτῷ Ζωή ἦν, καί ἡ Ζωή ἦν τό Φῶς τῶν ἀνθρώπων»*[17]. Ἔδωκεν ὅμως ἡμῖν καί τήν ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασιν.

Ὁ ἄναρχος Λόγος, ὁ ἐν χρόνῳ δημιουργήσας τόν κόσμον, *«ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἀνεδείχθη καί Θεός Ἀναστάς»*.

Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, ἀφοῦ ἀπέθανε προηγουμένως διά τήν ἡμετέραν σωτηρίαν. Καί τοῦτο ἀποτελεῖ τήν μεγαλυτέραν παρηγορίαν, τήν χαράν καί τόν θρίαμβον ἡμῶν. *«Ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»*[18]. Ἐγένετο ἄνθρωπος, ὁ Θεός

11. *Ρωμ.* 9,5.
12. Σύμβολον τῆς Πίστεως.
13. *Ἔνθ' ἀνωτ.*
14. *Γαλ.* 4,4.
15. *Ἰω.* 1,3.
16. *Κολ.* 1,16.
17. *Ἰω.* 1,4.
18. *Ἰω.* 1,14.

ὁ Ἐπουράνιος, ἵνα σώσῃ τόν ἄνθρωπον. Ἐφόρεσε τήν σάρκα τήν ἰδικήν μας, ἐσταυρώθη, ἀπέθανε καί ἐτάφη, κατῆλθεν ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς καί συνέτριψε μοχλούς αἰωνίους ἐν τῷ Ἅδῃ, καί ἐνέκρωσε τόν θάνατον. *«Ἐπικράνθη ὁ Ἅδης καί ἐνεπαίχθη, ἐπικράνθη καί γάρ κατηργήθη»*, ὅπως ἀναφωνεῖ ὁ Ἱερός Χρυσόστομος· *«ἐπικράνθη καί ἐνεκρώθη»*. Διατί; Διότι *«ἔλαβε γῆν καί συνήντησεν οὐρανόν, ἔλαβε σῶμα καί Θεῷ περιέτυχεν»*[19]. Πῶς ν' ἀντισταθῇ, πῶς νά νικήσῃ; Ἐδέχθη λοιπόν τό πλῆγμα. Ἀπέλυσε τούς νεκρούς. Ἠλευθέρωσε τούς κρατουμένους. Καί ὁ γλυκύς Ἰησοῦς ἀνέστη νικητής καί τροπαιοῦχος καί θριαμβευτής. Ἀνέστη, καί ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Ἅδου, καί ὡς Θεός ἐχαρίσατο ζωήν τήν αἰώνιον καί τό μέγα ἔλεος. Ἔκτοτε, μόνον ζωή καί Ἀνάστασις, εὐφροσύνη αἰώνιος καί μακαρία ὑπάρχει, διά τούς ὀπαδούς τοῦ Ἀναστάντος Ἰησοῦ.

Ἐμπρός, λοιπόν, εἰς προσκύνησιν καί λατρείαν ἐγκάρδιον τοῦ δι' ἡμᾶς Ἀναστάντος Ἰησοῦ. Εἶναι ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Πατρός, *«ἡ ἀπαράλλακτος Εἰκών τοῦ Πατρός, ὁ Χαρακτήρ τῆς ἀϊδιότητος Αὐτοῦ, Ὅστις μορφήν δούλου λαμβάνει ἐξ ἀπειρογάμου Μητρός προελθών, οὐ τροπήν ὑπομείνας· ὃ γάρ ἦν διέμεινεν, Θεός ὢν ἀληθινός· καί ὃ οὐκ ἦν προσέλαβεν, ἄνθρωπος γενόμενος διά φιλανθρωπίαν»*[20].

«Δεῦτε, λοιπόν, προσκυνήσωμεν καί προσπέσωμεν Αὐτῷ», περισσότερον καί εὐλαβέστερον σήμερον, μετά καρδίας πλήρους εὐγνωμοσύνης. Καί ἐκ βάθους καρδίας ἄς ἀναφωνήσωμεν λέγοντες: *«ὁ Σταυρωθείς καὶ Ταφείς καί Ἀναστάς ἐκ νεκρῶν, Κύριε, δόξα Σοι»*.

Διάπυρος πρός τόν Ἀναστάντα Κύριον Εὐχέτης,

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ὁ Β΄

19. Κατηχ. Λόγος, Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.
20. Ἰδιόμελον, Μ. Ἑσπερινοῦ Χριστουγέννων.

Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου
κ.κ. Βαρθολομαίου

Ὁμιλία
πρός τήν ὁλομέλειαν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου

(Στρασβοῦργον, 19 Ἀπριλίου 1994)

Ἐξοχώτατε Κύριε Πρόεδρε,
Ἐντιμότατοι κυρίαι καί κύριοι Βουλευταί,

Μετά πολλῆς χαρᾶς καί βαθείας ἱκανοποιήσεως εὑρισκόμεθα ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐν τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ χώρῳ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, τό ὁποῖον εἰκονίζει εἰς τάς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων, τό ὁρατόν κέντρον τῆς ἀναληφθείσης ἱστορικῆς προσπαθείας πρός ἑνοποίησιν τῆς Εὐρώπης.

Εὐχαριστοῦμεν ὑμῖν ἀπό καρδίας ἐπί τῇ ἀπευθυνθείσῃ προσκλήσει. Εὐχαριστοῦμεν Ὑμῖν, Ἐξοχώτατε κύριε Egon Klepsch, Πρόεδρε τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, ἐπί τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς προσκλήσεως. Καί πᾶσιν ὑμῖν, κυρίαι καί κύριοι Βουλευταί, ἐπί τῇ παρουσίᾳ ὑμῶν. Ὑμεῖς ἔχετε τήν μεγάλην καί ἱστορικήν ἀποστολήν νά ὀργανώσητε τήν ἑνότητα τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἐν εἰρήνῃ καί δικαιοσύνῃ καί δημοκρατίᾳ, ὅπερ ἐν τέλει σημαίνει ἐν ἀλληλεγγύῃ καί ἐν ἀγάπῃ. Εἶναι μία ἀποστολή, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει ἐνδεχομένως τά ἀτομικά ὅρια ἑκάστου ἐξ ὑμῶν, ἔχει ὅμως τήν δύναμιν τῆς κοινῆς προσπαθείας δι' ἕνα κόσμον καλλίτερον, διό καί εὐχόμεθα ὁλοψύχως νά συνεχισθῇ.

Ἡ ἑνοποίησις τῆς Εὐρώπης, εἰς τήν ὁποίαν ἔχετε ἀφιερώσῃ τάς δυνάμεις ὑμῶν, ὡς ἐκπρόσωποι τῆς θελήσεως τῶν λαῶν ὑμῶν, τυγχάνει ἡμῖν οἰκεῖον ἔργον. Διακονοῦμεν παράδοσιν δέκα καί ἑπτά αἰώνων μεριμνῶν καί ἀγώνων διά τήν σωτηρίαν

καί ἑνότητα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Τό πρεσβυγενές Πατριαρχεῖον τῆς Νέας Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως, ὁμοῦ μετά τοῦ ἑτέρου εὐρωπαϊκοῦ ἄξονος, τῆς Παλαιᾶς Ρώμης, δέν ηὐτυχήσαμεν νά καταστήσωμεν ὁρατήν τήν ἑνότητα ταύτην. Αἰσθανόμεθα βαθύτατα τήν θλῖψιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου. Ὅμως ἐξακολουθοῦμεν, καί μάλιστα ἀπό κοινοῦ, τήν ἀφετηριακήν μαρτυρίαν ἡμῶν: Ὅτι ἡ πολιτική ἑνότης, χωριζομένη τοῦ πολιτισμοῦ, δηλαδή τοῦ θεμελίου *νοήματος* τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, εἶναι ἀδύνατον νά ὁδηγήσῃ εἰς τό κατόρθωμα τῆς ἑνιαίας Εὐρώπης. Ἡ σκοπουμένη ἑνότης τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης δέν δύναται νά συντελεσθῇ παρά μόνον ὡς ἑνότης ἐν τῇ κοινωνίᾳ κοινοῦ *νοήματος* τοῦ βίου, ἑνοειδοῦς στόχου τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων.

Εἶναι ἐκπληκτικόν, ὅτι ἡ πράγματι καί βαθύτατα δημοκρατική ὀργάνωσις τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας μέ τόν μεγάλον βαθμόν διοικητικῆς αὐτονομίας καί τοπικῆς κυριαρχίας τῶν Ἐπισκόπων καί τῶν Πατριαρχείων καί Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καί τήν ταυτόχρονον εὐχαριστιακήν ἑνότητα ἐν τῇ πίστει εἶναι ἕν εἶδος προτύπου, τό ὁποῖον προσφάτως ἡ Εὐρωπαϊκή Ἕνωσις ὑπό τό ὄνομα τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἐπικουρικότητος ἐθεσμοθέτησεν ὡς τήν πλέον λυσιτελῆ μέθοδον διαρθρώσεως τῶν ἐξουσιῶν της.

Παρά τάς κοσμογονικάς μεταβολάς ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἱστορίᾳ, Παλαιά καί Νέα Ρώμη, ἐξακολουθοῦν νά ἀποτελοῦν τούς ἄξονας ἀναφορᾶς καί ἑνότητος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης. Ὁμιλοῦμεν διά τό θεμέλιον *νόημα* τῆς ἑνότητος, ὄχι διά τήν ἰδεολογικήν ἀλλοτρίωσιν τοῦ νοήματος εἰς θρησκευτικά καί πολιτικά δόγματα, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ πολλάκις εἰς ἀπολυτοποίησιν ἐθνικιστικῶν καί φυλετικῶν ἰδιαιτεροτήτων.

Ἐπιτρέψατε ἡμῖν νά πιστεύωμεν ὅτι ἡ εὐρωπαϊκή ἑνοποίησις δέν θά καταστῇ δυνατή, ἐάν πρυτανεύσουν τοιούτου εἴδους ἀπολυτοποιήσεις. Γνωρίζομεν ὅτι τήν στιγμήν ταύτην ἐν τῷ προσώπῳ ἡμῶν καί ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, τῆς ὁποίας τήν πρώτην τῇ τάξει Ἐπισκοπήν διακονοῦμεν, πολλοί ἐξ ὑμῶν προβάλλετε τήν τραγικήν τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πραγματικότητα φρικιαστικοῦ πολέμου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνεπλάκησαν

ὀρθόδοξοι πληθυσμοί τῆς Εὐρώπης, μετά γειτόνων ἑτεροδόξων ἤ ἀλλοδόξων λαῶν ἀντιμαχοῦντες.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον καί ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν γένει σέβονται τάς ἐθνικάς παραδόσεις καί εὐαισθησίας τῶν λαῶν. Καταδικάζομεν ὅμως (μέ τόν πλέον κατηγορηματικόν τρόπον) κάθε εἶδους φανατισμόν, παρανομίαν καί ἄσκησιν βίας, ὁποθενδήποτε καί ἄν προέρχωνται ταῦτα. Παραμένει ἀμετακίνητος ἡ ἐμμονή ἡμῶν εἰς τήν ἀνάγκην ἐλευθέρας καί εἰρηνικῆς ἐπικοινωνίας μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἀμοιβαίου σεβασμοῦ καί εἰρηνικῆς συμβιώσεως τῶν λαῶν, ὡς ἐτονίσαμεν καί κατά τήν πρόσφατον «Διακήρυξιν τοῦ Βοσπόρου» κατά τό συγκληθέν τῇ πρωτοβουλίᾳ ἡμῶν συνέδριον περί «Εἰρήνης καί Ἀνοχῆς».

Εἶσθε οἱ κυρίως συντελεσταί τῆς εὐρωπαϊκῆς ἑνοποιήσεως. Εἰς ὑμᾶς ὡς πολιτικούς ἡγέτας, μάλιστα δέ ὡς ἀσκοῦντας τήν νομοθετικήν ἐξουσίαν, ἀνήκει τό χρέος ὅπως μεριμνήσητε διά τήν προστασίαν τῶν ἀδυνάτων καί τῶν πάσης φύσεως μειονοτήτων, τήν διασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καί τοῦ λόγου, ὡς καί τῆς διακινήσεως καί ἐγκαταστάσεως τῶν προσώπων ἐκεῖ ὅπου αἱ φυσικαί, πνευματικαί καί κοινωνικαί ἀνάγκαι των τό ἐπιβάλλουν, γενικῶς δέ τό χρέος τῆς δημιουργίας τῶν συνθηκῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι θά ἐπιτρέψουν τήν προώθησιν τῆς συνεργασίας καί ἑνότητος μεταξύ τῶν λαῶν καί τῶν ἀνθρώπων. Συναφές πρός τοῦτο εἶναι καί τό χρέος ὅπως μειωθῇ ἤ ἀρθῇ ἡ ἀνισότης τῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία παρατηρεῖται μεταξύ τοῦ πλουσίου «ἀνεπτυγμένου» κόσμου καί τοῦ ὑπό ἀνάπτυξιν τοιούτου. Ἡ τοιαύτη ἀνισότης ἐγκυμονεῖ κινδύνους διά τό μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ ἡνωμένη Εὐρώπη δέν ἠμπορεῖ νά εἶναι μόνον σχεδιασμός ἑνιαίας οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως καί προγραμματισμός ἑνιαίας ἀμυντικῆς πολιτικῆς. Ἐκ τῶν πραγμάτων τό ὅραμα ἀπαιτεῖ καί ἑνιαίαν κοινωνικήν πολιτικήν, εἰρηνικῆς καί γονίμου συνεργασίας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Τό αἴτημα εἶναι πολιτισμικόν. Αἴτημα *νοήματος* τῶν διανθρωπίνων σχέσεων, τῶν σχέσεων ἀλληλοπεριχωρήσεως τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων.

***

Τό τῆς Νέας Ρώμης-Κωνσταντινουπόλεως Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον, τό ὁποῖον σήμερον ἐκπροσωπεῖται ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ἡμετέρας Μετριότητος ἐνώπιον ὑμῶν, δέν κομίζει εἰς τό Κέντρον τοῦτο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἑνότητος δυνατότητας πολιτικῆς ἰσχύος, οἰκονομικῆς ἀποτελεσματικότητος ἤ ἰδεολογικῶν ἀξιώσεων. Δέν εἶναι αὕτη ἡ ἀποστολή ἡμῶν. Ἐπιτρέψατε ἡμῖν, ἐν τούτοις, νά σημειώσωμεν, ὅτι ἡ πεῖρα τῶν αἰώνων παραδόξως ἐπιβεβαιώνει τήν δύναμιν, τήν κινοῦσαν τήν ἱστορίαν *ἐν ἀσθενείᾳ τελειουμένην* (Β΄ Κορ. 12,9).

Καταθέτομεν ὑμῖν καί ἐμπειρίαν τῆς προσφάτου παραδόσεως ἡμῶν: Ὁσάκις, ἐν τῇ μερίμνῃ τῆς οἰκουμενικῆς τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἑνότητος, ἐτολμήσαμεν «ἐν δυνάμει» ἤ καί «ὑπέρ δύναμιν», οἱ καρποί τῶν ὁποίων ἠξιώθημεν ἦσαν ἡ γονιμοποίησις τῆς ἀδυναμίας καί ὄχι τῆς δυνάμεως ἡμῶν. Τό 1920, τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐκάλεσε διά πρωτοβουλίας αὐτοῦ καί διά καθολικῆς ἐγκυκλίου τάς Χριστιανικάς Ἐκκλησίας καί Ὁμολογίας νά συγκροτήσουν ἕν εἶδος «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν» κατά τό πρότυπον τῆς τότε «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν», προδρόμου τοῦ σήμερον Ὀργανισμοῦ Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Ἐκ τῆς πρωτοβουλίας ἐκείνης προέκυψε, διά τῆς συμβολῆς τῶν προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν, τό Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ, παρά τάς ὑφισταμένας ἀδυναμίας, γονιμοποιεῖται εἰς τό ἐπίπεδον τῆς καλλιεργείας τῶν συνειδήσεων μία ἀλληλοπεριχώρησις παραδόσεων, κοινῆς φιλανθρωπίας, οἰκοδομήσεως ἀμοιβαίου σεβασμοῦ.

Ἀνάλογον πεῖραν συνηγάγομεν καί ἐκ τῆς ἑτέρας πρωτοβουλίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νά θεσμοποιήσῃ, ὁμοῦ μετά τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, θεολογικόν διάλογον μετά τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς, τῆς Παλαιοκαθολικῆς, τῆς Ἀγγλικανικῆς, τῆς Λουθηρανικῆς καί τῶν Μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν. Θά ἐνθυμῆσθε ἴσως οἱ παλαιότεροι ἐξ ὑμῶν τήν ἱστορικήν συνάντησιν τοῦ ἀοιδίμου προκατόχου ἡμῶν Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μετά τοῦ ἀειμνήστου Πάπα Παύλου τοῦ Στ΄ τό 1964, ἐν Ἱερουσαλήμ, τήν πρώτην ἀπό τοῦ μεγάλου Σχίσματος τοῦ 1054 συνάντησιν τῶν Προκαθημένων Παλαιᾶς Ρώμης καί

Νέας Ρώμης. Ὅπως καί τήν ἄρσιν τῶν ἀναθεμάτων μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων τό 1965, τήν ἀνταλλαγήν ἐπισκέψεων μεταξύ τοῦ Πάπα Ἰωάννου - Παύλου τοῦ Β΄ καί τοῦ ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου.

Ἡμεῖς συνεχίζομεν τήν προσπάθειαν. Καί προσφάτως τήν ἐπεξετείναμεν καί εἰς ἐγχείρημα διαθρησκειακῆς προσεγγίσεως. Συνεκαλέσαμεν διεθνές διαθρησκειακόν συνέδριον, ἐπί τοῦ θέματος «Εἰρήνη καί Ἀνοχή» ἐν τῇ ἕδρᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ἔχομεν ὅμως τήν ἐπίγνωσιν ὅτι ἡ καλλιέργεια κλίματος εἰρηνικῆς συνυπάρξεως καί δημιουργικῆς συνεργασίας, τόσον μεταξύ θρησκειῶν καί ἐκκλῆσιῶν, ὅσον καί μεταξύ ἐθνικῶν κρατῶν, φυλῶν καί παραδόσεων, ἀπαιτεῖ ριζικωτέραν μεταβολήν. Ὁ διάλογος, τά διεθνῆ συνέδρια, ἡ θεσμική ἐπικοινωνία τῶν ἡγεσιῶν, αἱ προσεγγίσεις καλῆς θελήσεως, ἡ παραίτησις ἐξ ἀδιαλλαξιῶν τυγχάνουν βήματα θετικά, ἐπωφελῆ. Ἀλλά δέν ἐπαρκοῦν. Τά προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου, τά προβλήματα τῆς Εὐρώπης εἰδικώτερον, ἀπαιτοῦν θεμελιώδεις ἀναθεωρήσεις αὐτῶν τούτων τῶν πολιτισμικῶν ἐπιλογῶν ἡμῶν, δηλαδή τῶν προδιαγραφῶν τοῦ πολιτισμικοῦ ἡμῶν ὑποδείγματος.

Δύο ἐμφατικά παραδείγματα μαρτυροῦν περί τῆς ἀνάγκης ταύτης: Τό πρῶτον, εἶναι ἡ τραγωδία τῆς *ἀνεργίας*, τῆς μαστιζούσης τήν Εὐρώπην σήμερον. Εἶναι φανερόν, ὅτι διά τήν ἀντιμετώπισιν τῆς αὐξανομένης ἀνεργίας δέν ἀρκοῦν οὔτε ἠθικαί παραινέσεις, οὔτε καί ἀποσπασματικά μέτρα δημοσιονομικῆς πολιτικῆς. Τό πρόβλημα τῆς ἀνεργίας ἐπιβάλλει ἡμῖν, ὅπως θέσωμεν ἐξ ὑπαρχῆς ὑπό κρίσιν αὐτονοήτους ἐν τῷ πολιτισμῷ ἡμῶν προτεραιότητας: Τήν ἀπολυτοποιηθεῖσαν προτεραιότητα τῆς λεγομένης «ἀναπτύξεως», τῆς μετρουμένης μόνον δι᾽ οἰκονομικῶν μεγεθῶν. Εἴμεθα παγιδευμένοι εἰς τήν τυραννικήν ἀναγκαιότητα συνεχοῦς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς, καί κατά συνέπειαν συνεχοῦς δημιουργίας νέων καί περισσοτέρων καταναλωτικῶν ἀναγκῶν. Ἡ ἐξισορρόπησις τῶν δύο ἀναγκαιοτήτων ἐπιβάλλει συνεχῆ τελειοποίησιν τῶν παραγωγικῶν μέσων, μέ συνεχῆ περιορισμόν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, δηλαδή τοῦ ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ. Ἐνῶ παραλλήλως αἱ καταναλωτικαί ἀ-

νάγκαι τοῦ ἰδίου τούτου ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ, πρέπει συνεχῶς νά αὐξάνωνται καί νά διευρύνωνται. Οὕτως, ἡ οἰκονομία αὐτονομεῖται ὡς πρός τάς ἀνάγκας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, λειτουργεῖ ἐρήμην τοῦ ἀνθρώπου, ἐξελίσσεται εἰς μηχανιστικήν τεχνικήν ἐξισορροπήσεως ἀφηρημένων μεγεθῶν.

Ἴσως εἶναι καιρός, ἔστω καί μόνον μέ ἀφορμήν τό ὀξύ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας, νά προτάξωμεν ἀντί τῶν ἀτομοκεντρικῶν δικαιωμάτων τήν προτεραιότητα τῆς προσωπικῆς δημιουργικότητος ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ἡ πολιτική διαχείρισις τῶν κοινῶν ὀφείλει νά ἀπαντήσῃ εἰς τό ἐρώτημα: Ποῖος καί πῶς θά ἐμπνεύσῃ εἰς τόν σημερινόν Εὐρωπαῖον τήν προτεραιότητα τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων; Μέ ποίαν πολιτικήν πρακτικήν ὁ σημερινός ἄνθρωπος θά θυσιάσῃ ἑκουσίως καί μετά χαρᾶς τόν ἄκρατον καταναλωτισμόν καί τήν δέσμευσιν εἰς τάς ἐπιταγάς τῆς ἀμέτρου παραγωγικότητος, διά νά ἐπανεύρῃ τήν κοινωνίαν τῆς ζωῆς ἐν τῇ κοινότητι τῶν προσώπων;

Τοιαύτας ριζικάς ἀλλαγάς εἰς τήν νοηματοδότησιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τάς ὑπηρετεῖ ἡ πολιτική, ἀλλ' εἰς τάς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τάς ἐμπεδώνει μόνον ἡ πειθώ τῶν ἐμπειριῶν, τάς ὁποίας κομίζουν αἱ θρησκευτικαί παραδόσεις. Ἄν ἀληθεύουν εἰς τάς διαπιστώσεις αὐτῶν αἱ κλασικαί καί πασίγνωστοι σχετικαί μελέται τῶν Max Weber, Werner Sombart καί R.H. Tawney, εἰς τήν βάσιν τῶν συγχρόνων εὐρωπαϊκῶν ἀντιλήψεων περί ἐργασίας καί οἰκονομίας εὑρίσκεται μία συγκεκριμένη ἐκδοχή τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἄν ἀληθεύῃ ἡ διαπίστωσις αὕτη, τότε μία νέα πρότασις νοηματοδοτήσεως τῆς ἐργασίας καί τῆς οἰκονομίας ἀναποφεύκτως θά διέλθῃ ἀπό θεολογικάς ἀναθεωρήσεις. Ἡ παράκαμψις τῆς θεολογίας ὑπό ποικίλων ἰδεολογημάτων δέν ἔπεισεν ὅτι δύναται νά κομίσῃ ρεαλιστικάς λύσεις. Ὄπισθεν τῶν συγχρόνων ἀδιεξόδων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου ὑποκρύπτεται μία θεολογική τοποθέτησις.

***

Ἀνάλογα συμπεράσματα νομίζομεν ὅτι συνάγονται καί ἐκ τοῦ δευτέρου παραδείγματος κρισίμου καί ἀγωνιώδους τῆς ἐποχῆς ἡμῶν προβλήματος, τοῦ *οἰκολογικοῦ*. Γνωρίζομεν ἅπαντες

τάς ἐφιαλτικάς διαστάσεις, τάς ὁποίας προσλαμβάνει ὁσημέραι τό πρόβλημα.

`Επιτρέψατε ἡμῖν τήν πεποίθησιν ὅτι τό οἰκολογικόν πρόβλημα τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἀπαιτεῖ ριζικήν ἀναθεώρησιν τῆς κοσμολογίας ἡμῶν. Ἄλλην ἑρμηνείαν τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου, ἄλλην στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τῆς φύσεως, διαφορετικήν νοηματοδότησιν τῆς προσλήψεως καί χρήσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καί Θεολογία προσπαθεῖ, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν πνευματικῶν αὐτῆς δυνάμεων, νά συνεισφέρῃ εἰς τόν περί τό πρόβλημα τοῦτο ἀναγκαῖον διάλογον. Μέ πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου οἱ Ὀρθόδοξοι καθιερώσαμεν τήν 1ην Σεπτεμβρίου ἑκάστου ἔτους ὡς ἡμέραν περισυλλογῆς καί προσευχῆς διά τήν ἀντιμετώπισιν τῆς συντελουμένης οἰκολογικῆς καταστροφῆς τοῦ πλανήτου ἡμῶν. Διά διεθνοῦς συνεδρίου ἐν Κρήτῃ, ἐξ ἄλλου, ἐνεκαινιάσαμεν συστηματικήν θεολογικήν μελέτην τοῦ προβλήματος. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι ἡμῶν δέν ἔχουν νόημα ἐάν παραμείνουν ἀποσπασματικαί. Δραττόμεθα τῆς εὐκαιρίας τῆς ἐνώπιον ὑμῶν παρουσίας ἡμῶν, διά νά δηλώσωμεν, ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι νά θέσωμεν τάς ἰσχνάς ἡμῶν δυνάμεις εἰς τήν διάθεσιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου διά πᾶσαν περαιτέρω μελέτην καί προσπάθειαν πανευρωπαϊκῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος. Τήν αὐτήν ἑτοιμότητα ἐπιτρέψατε ἡμῖν νά δηλώσωμεν καί σχετικῶς πρός τό προαναφερθέν πρόβλημα τῆς μαστιζούσης τήν Εὐρώπην ἀνεργίας.

***

Κύριε Πρόεδρε,
Κυρίαι καί Κύριοι Βουλευταί,

Ἡ εὐγενική ὑμῶν πρόσκλησις ἐπέτρεψεν ἡμῖν ὅπως ἔχωμεν μεθ' ὑμῶν τόν ὀλίγον τοῦτον, ἀλλά πολύτιμον χρόνον προσωπικῆς κοινωνίας. Αἰσθανόμεθα βάρος εὐθύνης δυσβάστακτον. Διότι εἰς τούς πενιχρούς προσωπικούς ἡμῶν λόγους ὀφείλομεν νά συγκεφαλαιώσωμεν τήν ἱστορίαν καί ἐμπειρίαν δεκαεπτά αἰώνων θεσμοῦ, λειτουργήσαντος ὡς ἄξονος τῆς ἑνότητος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης. `Αξιούμεθα νά συνεχίζωμεν τήν διαδοχήν τοῦ λόγου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Νέας

Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως, διαδοχήν λόγου ἑνός Ἰωάννου Χρυσοστόμου, ἑνός Γρηγορίου Θεολόγου, ἑνός Μεγάλου Φωτίου καί πλειάδος γιγαντιαίων οὐχί μόνον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ, ἀλλά καί ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ ἀναστημάτων, Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως.

Αἱ ἱστορικαί συγκυρίαι ἔχουν κοσμογονικῶς μεταβληθῇ. Δεχθῆτε, παρακαλοῦμεν, τήν ἐνταῦθα ἡμετέραν παρουσίαν μόνον ὡς ὑπενθύμισιν: Ὑπενθύμισιν ὅτι ὑπάρχομεν. Καί συνεχίζομεν τήν διακονίαν καί μαρτυρίαν ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι τῆς μερίμνης διά τήν προσφοράν νοήματος καί ἐλπίδος πανανθρωπίνης. Αἱ εἰς πάσας τάς εὐρωπαϊκάς χώρας μητροπόλεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, αἱ ἑκατοντάδες ἐν Κεντρικῇ καί Δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐνορίαι Ὀρθοδόξων πιστῶν, μεταναστῶν ἀλλά καί γηγενῶν, εἶναι ἡμέτερον ποίμνιον ἀλλά καί ὑμέτερος, τῶν τήν πολιτικήν τέχνην ἀσκούντων, λαός. Ἐκτός δέ τῶν ὁρίων τῆς σήμερον δωδεκαεθνοῦς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητος, εἰς τήν εὐρωπαϊκήν πορείαν συνακολουθοῦν καί ἕτερα πολυπληθῆ ἔθνη κατά πλειοψηφίαν ἐχόμενα τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἐπιτρέψατε ἡμῖν νά ἐκφράσωμεν τήν ἐλπίδα ὅτι καί οἱ λαοί οὗτοι θά κληθοῦν συντόμως νά συμμετάσχουν εἰς τήν ζωήν καί τούς θεσμούς τῆς ἡνωμένης Εὐρώπης.

Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐξακολουθεῖ, διά τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ καί ἐκ τῶν πραγμάτων, νά συνιστᾷ οὐσιώδη εὐρωπαϊκήν διάστασιν ἐν τῇ οἰκουμενικῇ αὐτοῦ διακονίᾳ. Πέραν τῶν ἰδεολογικῶν προσανατολισμῶν ἑκάστου ἐξ ὑμῶν, πέραν τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ μεταφυσικῶν πεποιθήσεων ἤ μή-πεποιθήσεων, παρακαλοῦμεν νά δεχθῆτε τήν ἑτοιμότητα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συμπαραστάσεως εἰς τήν προσπάθειαν ὑμῶν διά τήν εὐρωπαϊκήν ἑνοποίησιν, διά μίαν Εὐρώπην, ἡ ὁποία δέν θά ὑπάρχῃ μόνον δι' ἑαυτήν, ἀλλά διά τό καλόν ὁλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐπιθυμοῦμεν νά κατακλείσωμεν διά τῆς προσευχῆς, τήν ὁποίαν οἱ Ὀρθόδοξοι ἀπευθύνομεν εἰς τόν Ἄρχοντα τῆς εἰρήνης, ἰδιαιτέρως κατά τήν περίοδον τῆς Τεσσαρακοστῆς: «Ἐπουράνιε Βασιλεῦ, τήν πίστιν στήριξον· τά ἔθνη πράϋνον· τόν κόσμον εἰρήνευσον».

Σᾶς εὐχαριστοῦμεν.

Χρίστου Θ. Κρικώνη
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

Ἡ ἑορτή τῆς Ὀρθοδοξίας καί τό νόημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων κατά τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας*

«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»

«Σήμερον ἀγάλλεται ἡ Ἐκκλησία, φαιδρῶς ἀπολαμβάνουσα τήν ἱεράν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων καί χαίρουσα Σέ ὑμνεῖ καί δοξάζει πιστῶς».

Παναγιώτατε, σεβαστοί πατέρες, εὐλαβές ἐκκλησίασμα,

1. Λαμπρή καί πανορθόδοξη πανήγυρη σήμερα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ σημερινή Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας, κορυφαία καί ἐκλεκτή, προβάλλει τό ἀνυπέρβλητο μεγαλεῖο τῆς Ὀρθοδοξίας καί ἀποτελεῖ τή δόξα καί τό θρίαμβο τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως. Δέν εἶναι μία ἀπό τίς πολλές καί συνηθισμένες ἑορταστικές ἐπετείους.

Μέ τή σημερινή ἑορτή, ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καταφάσκει γιά μιά ὀρθή ἀξιολόγηση τῆς Ὀρθοδοξίας, γιά μιά ἀληθινή μαρτυρία μέσα στό σύγχρονο κόσμο, τόν ἀδιάφορο γιά μεταφυσικές ἀναζητήσεις καί μέ ἀνύπαρκτη σχεδόν πνευματικότητα καί προβάλλει τή γνησιότητα τοῦ ἤθους της καί τήν καθαρότητα τῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς ἀληθείας. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ἑορτάζει μεγαλοπρεπῶς τά νικητήριά της ἐναντίον τῶν δυνάμεων ἐκείνων πού ἐπεχείρησαν νά ἀλλοιώ-

* Λόγος ἐκφωνηθείς κατά τήν Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας, 7 Μαρτίου 1994, στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Δημητρίου, Πολιούχου τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνώπιον τοῦ Παναγιωτάτου καί τῶν ἐπισήμων ἀρχῶν.

σουν τό γνήσιο ὀρθόδοξο φρόνημά της καί ἀκόμη -γιατί ὄχι-καί τόν ἀφανισμό της. Ἡ σημερινή ἑορτή τῆς Ὀρθοδοξίας, ὅπως ἐπεκράτησε νά ὀνομάζεται ἀπό τό 843, ὡς ἐπέτειος τῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἱερῶν εἰκόνων, συγκεφαλαιώνει ὅλους τούς ἀγῶνες της ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων καί τῶν ἐσωτερικῶν ὑπονομεύσεων· *«ἔξωθεν μάχαι»* καί διωγμοί, *«ἔσωθεν φόβοι»*[1] καί ὑπονομεύσεις ταλαιπωροῦν τήν Ἐκκλησίαν, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Ἡ σημερινή ἑορτή δείχνει ἀκόμη τή μαρτυρία καί τό βίωμα τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας καθ' ὅλη τή μακραίωνη πορεία της.

Χαρακτηριστικά, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει· *«πόσοι ἐπολέμησαν τήν Ἐκκλησίαν καί οἱ πολεμήσαντες ἀπώλοντο; αὕτη ὑπέρ τόν οὐρανόν ἀναβέβηκε. Τοιοῦτον ἔχει μέγεθος ἡ Ἐκκλησία· πολεμουμένη νικᾷ· ἐπιβουλευομένη περιγίνεται· ὑβριζομένη λαμπροτέρα καθίσταται· δέχεται τραύματα καί οὐ καταπίπτει ὑπό τῶν ἑλκῶν· κλυδωνίζεται, ἀλλά οὐ καταποντίζεται· χειμάζεται ἀλλά ναυάγιον οὐχ ὑπομένει· πυκτεύει, ἀλλ' οὐ νικᾶται»*[2].

Σέ κάθε ἐποχή καί σέ κάθε τόπο ἀπό πολλούς καί μέ ποικίλους τρόπους βάλλεται, ἀλλά δέν καταβάλλεται· γιατί δέν εἶναι ἀνθρώπινο δημιούργημα· ἡ Ἐκκλησία εἶναι θεῖο καθίδρυμα. Ἔχει κεφαλή καί κυβερνήτη τό Χριστό καί τόν Παράκλητο, τό Πνεῦμα τό Ἅγιο, πού τήν *«ὁδηγεῖ εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν»*[3] καί γι' αὐτό εἶναι πάντοτε νικήτρια.

2. Γιά νά κατανοήσομε καλύτερα τό περιεχόμενο τῆς σημερινῆς ἑορτῆς πρέπει νά παρακολουθήσομε τό νόημα τῶν λόγων καί τῆς προσκλήσεως τοῦ Κυρίου στή συνάφεια τῆς ἀναγνω-

1. *Β΄ Κορ. 7,5*·βλ. *Χριστοδούλου*, μητροπολίτου Δημητριάδος, Ὁ ρόλος τῆς Ὀρθοδοξίας στή σύγχρονη πορεία τοῦ Ἔθνους, «Ἐκκλησία» ἀριθ. 6(13-3-1980), σ. 105 ἑ.

2. *Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, Ὁμιλ. «Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὑρεθείς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη καί...», PG 52,397-398.

3. *Ἰω.* 16,13. Βλ. *Νικοδήμου*, μητροπολίτου Πατρῶν, Τό σύγχρονον μήνυμα τῆς Ὀρθοδοξίας «Ἐκκλησία» ἀριθ. 6 (1-4-1992), σ. 180-181.

σθείσης Εὐαγγελικῆς περικοπῆς πού λέγει· *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»*[4].

Ὁ Κύριος, προσκαλῶν τούς μαθητές του, ἀπευθύνεται πρός ὅλους τούς ἀνθρώπους καί τούς προτρέπει νά ἔλθουν κοντά Του· καλεῖ ὅλους, τώρα, ἀμέσως καί χωρίς ἀναβολή, νά δράξουν τήν εὐκαιρία τῆς σωτηρίας, πού τούς προσφέρει μέ τήν πρόσκληση *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»*. Πρόσκληση ἁπλή, σαφής καί ξεκάθαρη. Μόνο πού, ὅπως εἶναι γνωστό, στίς σωτήριες προσκλήσεις τοῦ Κυρίου ἀνταποκρίνονται ἀμέσως καί προθύμως μόνο οἱ ἐπιδεκτικές σωτηρίας ψυχές. Αὐτές δέν ἀμφιβάλλουν, δέν ὑποβάλλουν ἐρωτήσεις καί δέν προβάλλουν δικαιολογίες γιά νά δεχθοῦν τήν πρόσκληση τοῦ Κυρίου.

Προσέρχονται κοντά Του καί ἀφοῦ τόν γνωρίσουν καλά καί ἀποκτήσουν ἐμπειρία τῆς χάρης καί τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Κυρίου προσδένονται σ' αὐτόν καί δέν τόν ἀποχωρίζονται ποτέ, ὅ,τι καί ἄν τούς συμβεῖ.

Ἐξ ἄλλου, ὁ πάνσοφος Θεός ἔχει γι' αὐτό ποικίλους τρόπους προσκλήσεως καί χρησιμοποιεῖ διάφορες μεθόδους προσελκύσεων κοντά του. Ἡ θεία χάρη ἐνεργεῖ ἀποτελεσματικά καί ἡ θεία δύναμη θαυματουργεῖ ἐκεῖ ὅπου δέν τήν περιμένει ὁ ἄνθρωπος.

Ἄλλωστε, ἡ ἀκτινοβολία τήν ὁποία ἀσκοῦν ὅλοι, ὅσοι -καί ὅποιοι εἶναι αὐτοί πού- γνώρισαν τόν Κύριο, μέ τήν πραγματική χριστιανική ζωή τους, μέ τήν ἀρετή τῆς ἀγάπης, τῆς εἰλικρίνειας καί ἀνιδιοτέλειας, ἐπιδροῦν δυναμικά στό περιβάλλον τους καί μποροῦν, χαρούμενοι νά ἀναφωνοῦν· *«εὑρήκαμε Αὐτόν πού προσδοκούσαμε καί ζητούσαμε»*[5].

3. Ἡ πρόσκληση τοῦ Κυρίου *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»* δέν εἶναι ἄσχετη μέ τό νόημα καί τό περιεχόμενο τῆς Ὀρθοδοξίας. Διότι ἡ Ὀρθοδοξία σημαίνει, ἐκτός τῶν ἄλλων, τήν ἀνόθευτη πίστη στό Σωτῆρα Χριστό, ὁ Ὁποῖος, ὤν Υἱός τοῦ Θεοῦ, ἦλθε στόν κόσμο γιά νά ἐγκαθιδρύσει τήν πνευματική βασιλεία Του

4. *Ἰω.* 1,40.
5. Βλ. *Ἰω.* 1,42.

«ὡς ἐν οὐρανῷ καί ἐπί τῆς γῆς». Καί ἵδρυσε τήν Ἐκκλησία του *«ἥτις ἐστί τό σῶμα αὐτοῦ»*[6], τά δέ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, οἱ πιστοί, ἀποτελοῦν τά *«μέλη Χριστοῦ»*.

Ἡ Ἐκκλησία Του αὐτή, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, δέν κατέχει μόνο καί διαφυλάττει ἀνόθευτη τή Θεία Ἀποκάλυψη, ἀλλά καί τήν προβάλλει στόν κόσμο, πού δέ γνώρισε ἀκόμη τήν ἀλήθεια καί τό μήνυμα τῆς σωτηρίας τοῦ Χριστοῦ. Δίδει τή μαρτυρία τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως καί ἐλπίδος γιά νά γίνει γνωστή ἀπό ὅλους, χριστιανούς καί μή. Ἡ μαρτυρία αὐτή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, σταθερά προσηλωμένη στήν παράδοση τῶν Ἀποστόλων καί τῶν Πατέρων της, ἀποτελεῖ κανόνα πίστεως καί γνώμονα Ὀρθοδοξίας.

Αὐτή ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, εἶναι ἡ ἀδιαίρετη καί ἀλάθητη· εἶναι ἡ σώζουσα *«μία, ἁγία, καθολική καί ἀποστολική Ἐκκλησία»* τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεώς μας[7].

Καί ὡς τοιαύτη κατόρθωσε νά ἀντιμετωπίσει μέ ἐπιτυχία καί συγχρόνως νά ὑπερνικήσει τίς διάφορες αἱρέσεις καί τά σχίσματα στή μακραίωνη ἱστορία της· μάλιστα μέ τούς ἐπίμονους καί συνεχεῖς ἀγῶνες της, μέ τή διδασκαλία τῶν ἁγίων πατέρων της καί μέ τίς ἀποφάσεις τῶν διαφόρων συνόδων της, ἰδίως τῶν Οἰκουμενικῶν, ἐπέτυχε νά ἐπιβληθεῖ στίς πάμπολλες καί πανίσχυρες δυνάμεις πού τήν πολέμησαν κατά καιρούς· γι' αὐτό καί πάλιν εὔστοχα ὁ ἱερός Χρυσόστομος διεκήρυσσε· ***«Οὐδέν γάρ Ἐκκλησίας ἰσχυρότερον· ἐλπίς σου ἡ Ἐκκλησία, ἡ σωτηρία σου ἡ Ἐκκλησία, ἡ καταφυγή σου ἡ Ἐκκλησία. Τοῦ Οὐρανοῦ ὑψηλοτέρα ἐστί, τῆς γῆς πλατυτέρα ἐστίν. Οὐδέποτε γηρᾷ, ἀεί δέ ἀκμάζει»***[8].

6. *Ἐφ.* 1,23.
7. Βλ. σχετική μελέτη μας: Ἡ Ἐκκλησία Αὐθεντικός Ἑρμηνευτής τῆς ἐν Χριστῷ θείας Ἀποκαλύψεως, Θεσσαλονίκη ²1993, σ. 11-12 ἑ. καί *Νικοδήμου*, μητροπολίτου Πατρῶν, μν. ἔργ., σ. 181.
8. *Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, «Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὑρεθείς Εὐτρόπιος...», PG 52, 402-403.

4. Ἀλλά ὁ μισόκαλος καί φθονερός διάβολος κατάφερε νά διαρρήξει τόν ἄρραφο χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ καί νά διαιρέσει τή Μία Ἐκκλησία, χωρίς ὅμως νά παύσει ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία νά εἶναι ἡ *«μία, ἁγία, καθολική καί ἀποστολική»*, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες, οἱ ἀποκοπεῖσες καί διαχωρισθεῖσες, νοθευμένες πιά ἀλλά καί ψευδεπίγραφες, ὀφείλουν νά ἐπανέλθουν καί νά ἐνταχθοῦν στούς κόλπους τῆς μιᾶς ἀκαινοτομήτου Ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας.

Καί βέβαια ἡ παρατηρουμένη σημερινή διαίρεση τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου δέν εἶναι μόνο ἀντίθετη πρός τό θέλημα τοῦ Κυρίου, πού θέλει *«ἵνα πάντες ἐν ὦσιν»*[9] καί *«ἵνα γενήσεται μιά ποίμνη, εἷς ποιμήν»*[10], ἀλλά ἐπιπλέον, κλονίζει τήν πίστη τῶν ἀνθρώπων καί τούς προβληματίζει ἔντονα.

Οἱ ἄνθρωποι, στήν πρόσκληση τοῦ Κυρίου *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»*, προβληματισμένοι διερωτῶνται: ποῦ νά προσέλθουν, ποιούς καί τί νά ἰδοῦν; Τό χριστιανικό κόσμο διηρημένο; Τήν Ἐκκλησία σπαρασσομένη ἀπό ἐσωτερικές διχόνοιες, ἔριδες καί ἀντιθέσεις; Τούς λεγομένους «πιστούς» χωρισμένους σέ διάφορες «ὁμάδες», νά κυριαρχοῦνται ἀπό ἀνεπίτρεπτο φανατισμό καί ἀντιπάθεια πού φθάνει στό μῖσος ἐναντίον τῶν «ἀδελφῶν» τους, πού εἶναι μέλη τοῦ ἰδίου σώματος τοῦ Χριστοῦ;

Πῶς θά πεισθοῦν οἱ ἄλλοι νά προσέλθουν στό Χριστό, ὅταν, ὅσοι ὑποτίθεται ὅτι εἴμαστε κοντά του, κάνομε τό κάθε τί καί δείχνομε τό χειρότερο ἑαυτό μας γιά νά τούς ἀπογοητεύσομε καί νά τούς ἀπομακρύνομε; λέγει σχετικά ὁ ἱερός Χρυσόστομος[10α].

Θέλομε νά ἐμφανιζόμεθα ὅτι εἴμαστε οἱ γνήσιοι φορεῖς

9. *Ἰω.* 17,21.

10. *Ἰω.* 10,16. Βλ. καί *Νικοδήμου*, μητροπολίτου Πατρῶν, μν. ἔργ., σ. 81.

10α. *Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, Εἰς Ματθαῖον, Ὁμιλ. 12,5, PG 57,208. βλ. καί ἔργο μου. «Ὁ ἰδεώδης κοινωνικός τύπος κατά τούς Τρεῖς Ἱεράρχες», Ὁμιλίες - Διαλέξεις ἐπικαίρων θεμάτων, κατά τίς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ΕΘΕΒΕ (1988-1991), ἔκδ. ΕΘΕΒΕ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 35.

τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλά μέ τήν προσωπική μας ζωή καί τήν καθημερινή συμπεριφορά μας ἀλλοιώνομε καί διαστρέφομε τή γνήσια διδασκαλία τοῦ Θεανθρώπου. Τήν προσαρμόζομε στίς ἀνθρώπινες - προσωπικές μας ἀδυναμίες καί συμφέροντα. Γι' αὐτό καί ὅσοι παραχαράσσουν τήν ἀληθινή καί γνήσια διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως θά ἀκούσουν τή φωνή τοῦ Κυρίου *«σεῖς δέν εἶσθε δικοί μου, ἀλλ' εἶσθε συναγωγή τοῦ σατανᾶ»*[11]. Γιατί ψεύδεσθε καί δέν ἐκφράζετε τό πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου καί οἱ εὐεργεσίες σας δέν εἶναι ἄδολες οὔτε οἱ προθέσεις σας ἁγνές.

Ἀλλ' ἡ διδασκαλία τοῦ Σωτῆρος μας Χριστοῦ δέν ἐπηρεάζεται οὔτε ἀπό αὐτούς πού τή νοθεύουν καί τήν παρουσιάζουν σύμφωνα μέ τίς προσωπικές τους ἰδεολογίες καί ἀντιλήψεις, οὔτε ἀπό ἐκείνους πού φανερά ἤ μή προσπαθοῦν νά τή διώξουν καί νά τήν ἀφανίσουν. Ἐπειδή ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς, θέλει *«πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»*, γι' αὐτό καί βρίσκει μέ τήν πανσοφία Του πάντοτε τρόπους, παρά τίς ἀνθρώπινες ἀτέλειες, νά ἀκούεται τό μήνυμά Του, τό μήνυμα τῆς σωτηρίας, καί, μέσα ἀπό τίς δυσκολότερες ἱστορικές περιόδους, νά προβάλλεται ὁ θρίαμβος τοῦ θελήματός Του. Ἀδιάψευστος μάρτυρας τούτου εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἱστορία.

5. Τοῦτο, ἐκτός πολλῶν ἄλλων, ἐπιβεβαιώνει καί ἡ ἱστορική συγκυρία τῆς Εἰκονομαχίας, πού γιά 120 περίπου χρόνια, (μέ διάλειμμα 30 χρόνων), καταταλαιπώρησε τήν Ἐκκλησία καί προκάλεσε τρομερά προβλήματα στό χριστιανικό κόσμο. Ἄρχισε μέ δύο δυναμικούς εἰκονοκλάστες αὐτοκράτορες, στήν πρώτη φάση (726-787) μέ τό Λέοντα Γ´ τόν Ἴσαυρο καί στή δεύτερη φάση (815-843) μέ τό Λέοντα Ε´ τόν Ἀρμένιο καί τελείωσε μέ δύο εἰρηνικές εἰκονόφιλες αὐγοῦστες τήν Εἰρήνη τήν Ἀθηναία καί τή Θεοδώρα, ἀντίστοιχα[12].

11. *Ἀποκ.* 2,9. Βλ. Ὁμιλία μου, «Τό ἀγαθό τῆς εἰρήνης κατά τούς Τρεῖς Ἱεράρχες», Θεσσαλονίκη 1994, σ. 17 ἑ.
12. Βλ. *Π. Χρήστου*, «Οἱ εἰκόνες καί ἡ Ὀρθοδοξία», Ὁμιλίες - Διαλέξεις ἐπικαίρων θεμάτων κατά τίς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ΕΘΕΒΕ (1988-1991), ἔκδ. ΕΘΕΒΕ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 87.

Ἡ Εἰκονομαχία ἦταν ἀποτέλεσμα συγκρούσεως δύο διαφορετικῶν ἀντιλήψεων καί προῆλθε ἀπό τήν ἀντιπαράθεση τοῦ ἄμορφου καί ἀφηρημένου μέ τό εἰκονιζόμενο συγκεκριμένο ἱερό καί ἀδιαφιλονίκητο τοῦ προσώπου, τό ὁποῖο ἐξασφαλίζει τό Τριαδικό δόγμα. Οἱ ἀντιτιθέμενοι στήν ὀντολογία τοῦ Θεοῦ, δηλαδή στήν ταύτιση τοῦ προσώπου μέ τήν ὑπόστασή Του, δέ δέχονται τήν ἀπεικόνιση τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πραγματική εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καί, κατ' ἐπέκταση, ἀρνοῦνται τήν ἀπεικόνιση καί τῆς μητρός Του, τῆς Θεοτόκου καί πάντων τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν εἰκονομάχων βασικά ἦταν ἐναντίον τῆς παραστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον κυριαρχοῦσα μορφή σέ κάθε σύνολο εἰκόνων εἶναι ὁ Χριστός· ἀπορρίπτοντες οἱ εἰκονομάχοι τῆς εἰκόνες ἀπέρριπταν τό Χριστολογικό δόγμα, πού ἀποτελεῖ κεφαλαιῶδες θέμα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως[13]. Ἡ εἰκόνα βρίσκει τή βιβλική θεμελίωσή της στή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου *«κατ' εἰκόνα Θεοῦ»*. Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός ἀπαλλάσσει τόν ἄνθρωπο ἀπό κάθε εἶδος καί μορφή εἰδωλολατρίας ἀποκαλύπτοντας τήν ἀληθινή ἀνθρώπινη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτό ἡ σοφία καί ὁ φωτισμός τῶν πατέρων τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου διακηρύσσουν ὅτι ἡ ἴδια ἡ ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς θεότητος. *«Ὁ ἑωρακώς ἐμέ ἑώρακε τόν πατέρα»*[14]. Τό ἀνεικόνιστο τῆς θείας οὐσίας εἶναι σαφής διδασκαλία τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως, καθότι ὁ Τριαδικός Θεός εἶναι ἀόρατος, ἀνεί-

13. *Βλ. Ἀνθίμου,* μητροπολίτου Ἀλεξανδρουπόλεως, Ἔρχου καί Ἴδε «Ἐκκλησία» ἀριθ. 5 (15-3-1991), σ. 201 *καί Θ. Ζήση*, Οἱ εἰκόνες στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 43 ἑ. Οἱ ἐπιχειρηθεῖσες κατά καιρούς νά προβληθοῦν ἀπό τούς ἱστορικούς διάφορες ἑρμηνεῖες καί νά ἀποδοθοῦν οἱ εἰκονομαχικές ἔριδες σέ ἄλλα αἴτια, οἰκονομικοκοινωνικά ἤ καί θρησκευτικά, δέν ἔγιναν δεκτές. Οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες δέν ἄρχισαν τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν εἰκόνων ἀπό πολιτιστικές ἤ θρησκευτικές προϋποθέσεις, ἀλλά μόνο ἀπό πολιτικές. Καί ἡ Ἐκκλησία ἀντιμετώπισε τόν κίνδυνο αὐτό μόνο μέ τίς δικές της πνευματικές δυνάμεις καί ἐπεκράτησε.

14. *Ἰω.* 14,9.

δεος καί ἀπερίγραπτος καί γι' αὐτό εἶναι ἀδύνατη ἡ ὁποιαδήποτε παράσταση καί ἀπεικόνισή Του, κατά τόν Ἰωάννη Δαμασκηνό[15].

Ἐν τούτοις γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο καί μόνο ἀπό ἄκρα συγκατάβαση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ στό πρόσωπο τοῦ ἐνσαρκωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *«ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τό πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς»*[16], ἐπεκτείνεται ἡ ἀπεικόνιση καί παράσταση στίς ἱερές εἰκόνες τοῦ θεανδρικοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου ὡς μητρός Του καί ὅλων τῶν Ἁγίων ὡς φίλων του, κατά τόν Ἰωάννη Δαμασκηνό[17].

Χαρακτηριστικά γράφει ὁ Δαμασκηνός *«Θεοῦ γάρ σαρκωθέντος καί ὀφθέντος ἐπί τῆς γῆς σαρκί καί ἀνθρώποις συναναστραφέντος, δι' ἄφατον ἀγαθότητα καί φύσιν, καί πάχος, καί σχῆμα καί χρῶμα σαρκός ἀναλαβόντος,* ***τούτου τήν εἰκόνα ποιοῦντες****, οὐ σφαλλόμεθα. Ποθοῦμεν γάρ αὐτοῦ ἰδεῖν τόν χαρακτῆρα· ὡς γάρ φησίν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐν ἐσόπτρῳ καί αἰνίγματι νῦν βλέπομεν. Καί ἡ εἰκών δέ ἔσοπτρόν ἐστι καί αἴνιγμα ἁρμόζον τῇ τοῦ σώματος ἡμῶν παχύτητι. Πολλά γάρ κάμνων ὁ νοῦς οὐ δύναται ἐκβῆναι τά σωματικά»*[18].

Μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔγινε δυνατή ἡ εἰκονογράφηση τοῦ θεανδρικοῦ προσώπου Του καί γι' αὐτό πάλιν ὁ Δαμασκηνός λέγει· *«πάλαι μέν ὁ Θεός, ὁ ἀσώματος καί ἀσχημάτιστος οὐδαμῶς εἰκονίζετο. Νῦν δέ σαρκί ὀφθέντος Θεοῦ καί τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος, εἰκονί-*

15. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, Λόγοι τρεῖς πρός τούς διαβάλλοντας τάς ἁγίας εἰκόνας Λογ. Α΄ ζ΄, PG 94,1237C, «πάλαι μέν ὁ Θεός, ἀσώματός τε καί ἀσχημάτιστος οὐδαμῶς εἰκονίζεται». Λόγ. Γ΄, κδ΄, PG 94, 1344 BC «ἡ θεία φύσις ἀπερίγραπτος καί ἀνείδεος καί ἀκατάληπτος» καί Λόγ. Γ΄, κζ΄, PG 94,1349B. *Τοῦ αὐτοῦ*, Περί Ὀρθοδόξου πίστεως, Δ΄,ιγ΄ PG 94,1132 κ.ἄ.
16. *Κολ.* 2,9.
17. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Γ΄, β΄, PG 94,1320 BC «ποθοῦμεν γάρ ἰδεῖν τόν χαρακτῆρα» *καί Ἰωάννου Χρυσοστόμου*, Ὁμιλ. Β΄,α΄, Εἰς τήν πρός Ἑβραίους Ἐπιστολήν 12,4, PG 63,19-27 κ.ἄ.
18. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Β΄, ε΄, PG 94,1288A.

ζω Θεοῦ τό ὁρώμενον. Οὐ προσκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δέ τόν τῆς ὕλης δημιουργόν...»[19] καί *«Διό θαρρῶν εἰκονίζω Θεόν τόν ἀόρατον, οὐχ ὡς ἀόρατον, ἀλλ' ὡς ὁρατόν δι' ἡμᾶς γενόμενον μεθέξει σαρκός τε καί αἵματος. Οὐ τήν ἀόρατον εἰκονίζω θεότητα, ἀλλ' εἰκονίζω Θεοῦ τήν ὁραθεῖσαν σάρκα»*[20]. Κατ' ἐπανάληψη ὁ ἱερός Δαμασκηνός τονίζει ὅτι ἡ ἀρτιωτέρα εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ εἶναι τό θεανδρικό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καί αὐτό γιά νά συσχετίσει τήν ἐνσάρκωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ στόν Ἰησοῦ Χριστό μέ τήν ὕπαρξη τῶν ἱερῶν εἰκόνων στήν Ἐκκλησία[21].

Ἔτσι λοιπόν ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἰκονίζεται μέ τήν ἀνθρώπινη φύση του ὡς Θεάνθρωπος.

Ὅπως ἡ θεία ἐνσάρκωση ἔτσι καί οἱ ἱερές εἰκόνες εἶναι ἐκφράσεις τῆς ἄκρας συγκαταβάσεως τοῦ Θεοῦ, κατά τόν ἱερό Δαμασκηνό[22]. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία *«τιμᾷ τήν ἔνσαρκον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, κατέχουσα τήν Ὀρθόδοξον πίστιν»*, ἀλλά καί *«τάς μορφάς τῶν προφητῶν, Ἀποστόλων τά εἴδη, μαρτύρων ἱερῶν, Ἁγίων ἁπάντων, εἰκόνας καί μορφώματα ἱερῶς ὡραΐζεται»* κατά τόν ψαλμωδό της.

Ἔτσι κατανοεῖται εὔκολα ὅτι ἡ τιμή καί ἡ προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀποτελεῖ οὐσιαστικό χαρακτηριστικό τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Θεολογίας[23]. Μέ αὐτή τήν ἔννοια γίνεται δεκτή καί προσκυνητή ἡ εἰκόνα καί κάθε εἰκονογραφική παράσταση, σύμφωνα ἄλλωστε καί μέ τή σχετική ἀπόφαση

19. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Α΄, ιστ΄, PG 94,1245A.
20. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Ε΄, PG 94,1236C, Λόγ. Γ΄, στ΄, PG 94,1324C-1325B. Βλ. καί *Β. Γιαννοπούλου*, Αἱ Χριστολογικαί ἀντιλήψεις τῶν εἰκονομάχων, Ἀθῆναι 1975, σ. XIX.
21. Βλ. *Μ. Σιώτου*, Ἱστορία καί Θεολογία τῶν ἱερῶν εἰκόνων, Ἀθῆναι 1990, σ. 184 ἑ.
22. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Α΄,γ΄, PG 94, 1239D-1240B. Βλ. καί *Μ. Σιώτου*, μν. ἔργ., σ. 185 ἑ.
23. Βλ. *Ν. Ματσούκα*, Ἱστορικές θεολογικές προϋποθέσεις εἰκονοφίλων καί εἰκονομάχων, Ἀναφορά εἰς μνήμην μητρ. Σάρδεων Μαξίμου, τ. Γ΄, σ. 347-360 καί *Μ. Σιώτου*, μν. ἔργ., σ. 158-159 ἑ.

τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου μέ τήν ὁποία ἀναγνωρίζονται δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ ἀσυγχύτως ἑνωμένες καί ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως μπορεῖ νά εἰκονίζεται ὁ Χριστός ὡς πρόσωπο, τό ὁποῖο στήν ἐπίγεια ζωή του ἦταν φορέας τῶν δύο αὐτῶν φύσεων.

6. Τό πόσο κεφαλαιώδους σημασίας ἦταν γιά τήν Ἐκκλησία ἡ νίκη της στούς ἀντιτιθεμένους καί τελικά ἡ ἀναστήλωση (11 Μαρτίου 843) τῶν εἰκόνων φαίνεται καί ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία μέ τό Συνοδικό τῆς Ζ΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου εἶχε τήν εὐκαιρία α) νά ἀντιμετωπίσει συγχρόνως μέ τήν κρίση αὐτή τῆς Εἰκονομαχίας καί ὅλες τίς ἄλλες αἱρέσεις[24], β) νά χαλυβδώσει γιά μιά ἀκόμη φορά τήν Ἀποστολική παράδοσή της καί γ) νά ἐκφάσει τήν αὐτοσυνειδησία της. Μέ τήν ἀπόφασή της αὐτή ἡ Ἐκκλησία προέβαλε τή διδασκαλία τῶν Πατέρων της σχετικά μέ τό νόημα τῶν ἱερῶν εἰκόνων γιά τούς πιστούς· γιατί γιά ἕναν ἄπιστο ἡ εἰκόνα δέν εἶναι παρά ἕνα ἀντικείμενο μέ κάποια, ἴσως, αἰσθητική μόνο ἀξία[25]. Γιά κάθε πιστό ὅμως ἡ εἰκόνα ἔχει οὐσιώδη σημασία καί ἀνυπολόγιστη ἀξία. Ἡ εἰκόνα, παρ' ὅτι σχετίζεται ἄμεσα μέ τό εἰκονιζόμενο πρόσωπο, δέν ταυτίζεται μέ αὐτό. Εἶναι τό φυσικό σύμβολο τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου, ἀφοῦ οἱ ἰδιότητες τοῦ πρωτοτύπου «κυρίως» μεταβιβάζονται στό παράγωγο, κατά τό Διονύσιο Ἀρεπαγίτη[26]. Κατά τόν ἴδιο τρόπο μεταβιβάζεται ἡ τιμή ἀπό τόν προσκυνητή τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ στό προσκυνούμενο

24. Γι' αὐτό καί ὁ Ὅρος τῆς Συνόδου δίνει μεγαλύτερη ἔμφαση στό σημεῖο αὐτό, ἀναφέροντας ὅλους τούς, κυρίως, Χριστολογικούς αἱρετικούς «καί συνελόντες φαμέν, ἁπάσας τάς ἐκκλησιαστικάς ἐγγράφως ἤ ἀγράφως τεθεσπισμένας ἡμῖν παραδόσεις ἀκαινοτομήτως φυλάττομεν· ὧν μία ἐστί καί ἡ τῆς εἰκονικῆς ἀναζωγραφήσεως ἐκτύπωσις ὡς τῇ ἱστορίᾳ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος συνᾴδουσα, πρός πίστωσιν τῆς ἀληθινῆς καί οὐ κατά φαντασίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐνανθρωπήσεως» *Mansi* 13,377. Τέτοιες Χριστολογικές αἱρέσεις ἦταν τῶν Μανιχαίων, Μονοφυσιτῶν, Νεστοριανῶν κ.ἄ., ἀντίθετες πρός τίς εἰκόνες.

25. Γι' αὐτό καί ἡ ἀρχαιοκαπηλία τῶν εἰκόνων.

26. *Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου*, Περί οὐρανίου Ἱεραρχίας, Ι , PG 3,120B-121A καί III, PG 3,121D-124A. Βλ. καί *Π. Χρήστου*, μν. ἔργ., σ. 91 ἑ.

πρωτότυπο, τό Χριστό, σύμφωνα ἄλλωστε μέ τή χαρακτηριστική διατύπωση τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος λέγει: *«ἡ γάρ τῆς εἰκόνος τιμή ἐπί τό πρωτότυπον διαβαίνει»*[27]. Ὁ δέ ὑμνωδός τῆς Ἐκκλησίας, συμπληρώνοντας, προσθέτει· *«διά τοῦτο ἐν σχέσει τιμῶμεν τάς εἰκόνας Σωτῆρος Χριστοῦ καί ἁπάντων τῶν Ἁγίων»*.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας διακρίνουν δύο εἴδη προσκυνήσεως, τήν τῆς λατρείας καί τήν τῆς τιμῆς. Ἡ πρώτη ἀνήκει μόνο στόν Τριαδικό Θεό καί ἐκδηλώνεται μέ τήν ταύτιση τοῦ προσωπικοῦ θελήματος κάθε πιστοῦ μέ τό ἅγιο θέλημα τοῦ Θεοῦ· ἐκφράσεις τῆς λατρείας αὐτῆς εἶναι οἱ ἱερές ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας, ἡ συμμετοχή τῶν πιστῶν στή ζωή καί τά ἔργα τῆς Ἐκκλησίας κλπ. Κατά τόν ἱερό Δαμασκηνό οἱ ἀντιπροσωπευτικώτεροι τρόποι τῆς λατρείας αὐτῆς εἶναι ὁ «δοξαστικός», ὁ εὐχαριστιακός, ὁ παρακλητικός, τῆς μετανοίας[28]. Ἡ δεύτερη, δηλαδή ἡ προσκύνηση τῆς τιμῆς, ἀνήκει σέ ὅλους τούς Ἁγίους τοῦ Θεοῦ, καί πρωτίστως στή Θεοτόκο, τή μητέρα τοῦ Θεανθρώπου, στή συνέχεια στούς Δώδεκα Ἀποστόλους, στούς Προφῆτες, Εὐαγγελιστές, Μάρτυρες, Διδασκάλους καί ἔπειτα σέ ὅλους τούς Ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, κατά τόν Ἰωάννη Δαμασκηνό[29]. Κατά δέ τό Θεόδωρο Στουδίτη ἡ προσκύνηση τιμῆς προσιδιάζει στίς ἱερές εἰκόνες τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τῆς Ἁγίας Τριάδος[30]. Κατ' ἐπέκταση τούτων, ὅλοι οἱ πι-

27. *Μ. Βασιλείου*, Περί Ἁγίου Πνεύματος, 18,45, PG 32,149.
28. *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Γ΄,κζ΄, PG 94,1348D. Λόγ. Γ΄,λ΄, PG 94,1349B. Λόγ. Γ΄,λα΄, PG 94,1349C. Λόγ. Γ΄,λβ΄, PG 94,1349D.
29. *Αὐτόθι*, Λόγ. Α΄, η΄, PG 94,1240B καί Λόγ. Α΄,ιδ΄, PG 94,1244AB. Λόγ. Γ΄, λγ΄, PG 94,1353ΛB. κυρίως, Λόγ. Γ΄,λδ΄, PG 94,1356C-1357C «προσκυνοῦμεν τήν Θεοτόκον ὡς τήν κατά σάρκα Μητέρα τοῦ Θεοῦ, οὐχί ὡς Θεόν. Τούς Ἁγίους ὡς ἐκλεκτούς φίλους τοῦ Θεοῦ καί ὡς κεττημένους τήν πρός αὐτόν παρρησίαν». Βλ. καί Ψ. *Δαμασκηνοῦ*, Λόγος Ἀποδεικτικός, β΄, PG 95,312D-319A. Πρβλ. *Μ. Σιώτου*, μν. ἔργ., 197-200.
30. *Θεοδώρου Στουδίτου*, Ἐπιστολή 161,53, PG 99,154A. Καί *Mansi*,

στοί ὀφείλουν τήν προσκύνηση αὐτή σέ κάθε τι πού ἀνήκει στό Θεό, τόν Ἰησοῦ Χριστό, τήν Ἐκκλησία, σ' ὅ,τι δηλαδή εἶναι καθιερωμένο γιά τήν τελεσιουργία τῆς θείας λατρείας, στούς ἱερούς ναούς, τά ἱερά σκεύη, τά ἱερά ἄμφια, τό ἱερό Εὐαγγέλιο καί πρό πάντων τόν Τίμιο Σταυρό[31].

Κατά ταῦτα λοιπόν οἱ ἱερές εἰκόνες τιμῶνται ὀρθοδόξως καί προσκυνοῦνται ἀπό τούς Χριστιανούς πάντοτε μέ ἄμεση ἀναφορά τῆς ψυχῆς τους στά εἰκονιζόμενα πρόσωπα καί θέματα.

Στὴν τιμή καί προσκύνηση τῶν εἰκόνων ὑπάρχει ἕνας ἰδιότυπος καί μυστικός διάλογος ἀνάμεσα στόν προσκυνητή καί στό προσκυνούμενο πρόσωπο τῆς εἰκόνος· ὁ προσκυνῶν μέ τόν μυστικό αὐτό διάλογο μεταφέρει ὅλη τήν ὕπαρξή του μέ τά προβλήματα πού τόν ἀπασχολοῦν καί τίς ἀνάγκες πού ἔχει, στό προσκυνούμενο πρόσωπο τῆς εἰκόνος καί μέ τήν προσευχή του, τήν ἱκεσία του καί τήν παράκλησή του ἐπικαλεῖται, ἀναλόγως τοῦ προσώπου πρός τό ὁποῖο ἀπευθύνεται, τήν ἀγάπη καί τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, τή μεσιτεία τῆς Θεοτόκου, τή μεσολάβηση τῶν Ἁγίων. Αὐτό μᾶς ὁδηγεῖ, σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ Μ. Βασιλείου, στό συμπέρασμα, ὅτι δηλαδή ἡ εἰκόνα δέν εἶναι αὐτοσκοπός, ἀλλά μέσον ἀναφορᾶς στό εἰκονιζόμενο πρόσωπο. Κατά συνέπεια οἱ ἱερές εἰκόνες εἶναι οἱ μεσάζοντες ἀνάμεσα στούς προσκυνητές καί στά τιμώμενα - προσκυνούμενα πρόσωπα. Ὅλα αὐτά σημαίνουν ὅτι οἱ ἱερές εἰκόνες δέν ἔχουν αὐτοτέλεια, ἀλλ' ἁπλῶς λειτουργοῦν γιά τήν πραγματοποίηση τῆς ἀναφορᾶς τῶν προσκυνούντων αὐτές πρός τούς εἰκονιζομένους Ἁγίους καθώς καί γιά τήν ἀνταπόκριση αὐτῶν στίς ἱκεσίες τῶν πιστῶν. Γι' αὐτό πολύ σοφά καί ἡ Ζ΄ Οἰκουμενική σύνοδος υἱοθέτησε τή διδασκαλία τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πατρός τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι δηλαδή ἡ ἀποδιδομένη τιμή καί προσκύνηση τῶν ἱερῶν εἰκόνων *«ἐπί τό πρωτότυπον διαβαίνει»*.

13,241BC καί 269E.

31. Βλ. *Σεβηριανοῦ Γαβάλων*, Περί τοῦ κατά Μωϋσέως ὄφεως, ὅν ἐσταύρωσαν ἐν ἐρήμῳ καί περί τῆς θείας Τριάδος... PG 56,499 καί *Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ*, μν. ἔργ., Λόγ. Γ΄, PG 94,1273C.

Ἡ προσκύνηση τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου, τῶν Ἁγίων, τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Εὐαγγελίου προκαλεῖ κατανυκτικά βιώματα, συνδέει τήν ψυχή κάθε πιστοῦ μέ τό εἰκονιζόμενο πρόσωπο καί ἐξασφαλίζει τή χάρη τοῦ Θεοῦ[32]. Ἡ ὁποιαδήποτε ἀνταπόκριση τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου, ἄμεσα καί φανερά ἤ ἔμμεσα καί σιωπηλά, ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν ἐπιδεκτικότητα τῆς ἁγιαστικῆς χάρης καί εὐλογίας τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι ἡ εἰκόνα σχετίζεται ἄμεσα μέ τήν ἑνότητα τῆς στρατευομένης ἐπί γῆς Ἐκκλησίας μέ τή θριαμβεύουσα στούς οὐρανούς Ἐκκλησία τῶν Ἁγίων τοῦ Θεοῦ καί γίνεται σύνδεσμος μέ αὐτή[33].

Μέ τίς ἱερές εἰκόνες διευκολύνεται κατά κάποιο τρόπο σημαντικά ἡ προσωπική μυστική κοινωνία κάθε προσευχομένου πιστοῦ μέ τά πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῆς Θεοτόκου καί ὅλων τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Καί μέ τόν τρόπο αὐτό διεξάγεται πάντοτε μυστικά ὁ πιό θερμός καί λυτρωτικός διάλογος τῶν πιστῶν μέ τόν ἴδιο τό Θεό καί τά ἁγιώτερα πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς ἱστορίας.

Γι' αὐτό ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἐμφανίσεως τῆς εἰκόνος τονίζεται ὁ διδακτικός χαρακτήρας της, ἀφοῦ μέ αὐτήν ἐπιδιώκεται ἡ μετάδοση μιᾶς συγκεκριμένης διδασκαλίας· καί ἐνῶ ἡ εἰκόνα εἶναι ἄφωνη, αὐτή ὁμιλεῖ μέ τό δικό της τρόπο· εἶναι τό *«βιβλίο τῶν ἀγραμμάτων»* γιατί κατανοεῖται εὐκολότερα[34] καί δη-

32. *Mansi* 13, 379 καί 13,49AB «Ἡ γάρ εἰς τούς Ἁγίους αὐτοῦ τιμή εἰς αὐτόν ἀνατρέχει, εἰκών γάρ τοῦ Θεοῦ ἐστι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς ἄνθρωπος... Δικαίως οὖν τήν εἰκόνα τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων τιμῶ καί προσκυνῶ καί τόν οἶκον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δοξάζω».
33. *Mansi*, 12,1063A. Συνέπεια τούτων εἶναι ὅτι ὁ κάθε εἰκονιζόμενος Ἅγιος εἰκονίζεται στεφανωμένος μέ τό φωτοστέφανο τῆς δόξης γύρω ἀπό τό κεφάλι του ὡς τό βραβεῖο τοῦ θριάμβου τοῦ μαρτυρίου. Βλ. καί *Μ. Σιώτου*, μν. ἔργ., σ. 178-179.
34. Βλ. σχετική διήγηση *Περί ἀναιρέσεως τῶν Ραϊθηνῶν Πατέρων*, PG 79,5A «Ἱστοριῶν δέ Π. καί Κ. Διαθήκης, ἔνθεν καί ἔνθεν χειρί καλλίστου ζωγράφου τόν ναόν τόν ἅγιον πληρῶσαι, ὅπως ἄν καί οἱ μή εἰδότες γράμματα... τῇ θεωρίᾳ τῆς ζωγραφίας μνήμην τε λαμβάνωσι τῆς τῶν γνησίως τῷ ἀληθινῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας καί

μιουργεῖ στίς ψυχές τῶν πιστῶν ἔντονα συναισθήματα καί ἰδιάζουσες ψυχολογικές ἐμπειρίες[35]. Ἡ εἰκόνα εἶναι συγχρόνως καί παιδαγωγικό μέσο, ἀφοῦ ὑποδεικνύει καί προβάλλει τά πρότυπα καί τούς τρόπους πού πρέπει νά ἀκολουθήσει ὁ πιστός γιά νά ἐναρμονισθεῖ μέ τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας[36].

Ἡ εἰκόνα εἶναι ἀκόμη καί στοιχεῖο ἀναμνήσεως γεγονότων τοῦ παρελθόντος· ὁ ἀναμνηστικός χαρακτήρας της εἶναι ὁ ἴδιος μέ τήν εὐχαριστιακή ἀνάμνηση τῆς θείας Λειτουργίας στήν ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἡ ὑπαρξιακή συμμετοχή τῶν πιστῶν στό ἔργο τῆς σωτηρίας. Γι' αὐτό καί ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μᾶς ὁδηγεῖ καί στή λατρευτική χρήση τῶν εἰκόνων, μετά τή δυνατότητα ἀπεικονίσεως τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, στό ὁποῖο φανερώνεται ὁ Θεός. Μάλιστα μέ τόν ἀναμνητικό χαρακτήρα τόν ὁποῖο προσέδωσαν στήν εἰκόνα ἡ Ζ΄ Οἰκουμενική σύνοδος καί οἱ πατέρες της, αὐτή ἀπέκτησε διπλή λειτουργία· μυστηριακή καί σωτηριολογική, ὡς μέσον ἐκφράσεως τοῦ θείου μεγαλείου, τοῦ μεγέθους τῆς θείας συγκαταβάσεως καί τῆς παρουσιάσεως τῶν θείων ἔργων τῆς σωτηρίας ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Καί ὅπως λοιπόν ἡ Θ. Εὐχαριστία τελεῖται *«εἰς ἀνάμνησιν»* τῆς θυσίας τοῦ Θεανθρώπου γιά τή σωτηρία μας καί ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀναγιγνώσκεται κατά τήν τέλεσή της, ἔτσι καί ἡ εἰκόνα ἐπιτελεῖ τή μνήμη τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας καί τοῦ Θεοῦ, καί μέ κάποιο μυστικό τρόπο κάνει αἰσθητή τήν παρουσία τοῦ Θεοῦ καί τῶν Ἁγίων Του κοντά μας καί κατορθώνει ἔτσι νά γίνεται μιά δυναμική ἔκφραση τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως, τῆς ζωῆς καί λατρείας, δηλαδή τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας[37].

πρός ἅμιλλαν διεγείρωνται».

35. *Mansi* 13, 44E-45AC.

36. Βλ. *Καραγιάννη Β.*, Ἀρχιμ., Ἡ ἔννοια τῆς εἰκόνας στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, «Ἀπ. Βαρνάβας», τ. ΜΘ΄ (1988), σ. 389 ἑ. καί *Σ.Σάκκου*, «Ἡ Ὀρθόδοξη εἰκόνα ὡς ἔκφραση τῆς Ὀρθοδοξίας», Ὁμιλίες - Διαλέξεις ἐπικαίρων θεμάτων κατά τίς διάφορες ἐκδηλώσεις τῆ ΕΘΕΒΕ (1989-91), ἔκδ. ΕΘΕΒΕ, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 150-151.

37. Βλ. *Οὐσπένσκυ Λ.*, Εἰκών, ΘΗΕ 5,409, *Σ. Σάκκου*, μν. ἔργ., σ. 153

7. Ἡ σημερινή ἐποχή μέ τά καταπληκτικά ἐπιτεύγματα τῆς διανοήσεως καί τῆς τεχνικῆς, μέ τήν ἁλματώδη ὑλικοτεχνική πρόοδο καί ἐξέλιξη βρίσκεται μπροστά σέ ἕνα πνευματικό ἀδιέξοδο καί δυστυχῶς παραμένει ἐγωπαθής καί ὑλόφρονη. Τά πάντα χρησιμοποιοῦνται γιά νά ἱκανοποιήσουν μόνο τίς ἀδυναμίες καί τά πάθη τοῦ ἐγώ. Δυστυχῶς τόσο ὁ τύπος ὅσο καί τά μέσα ἐνημερώσεως, ἀλλά καί ἄλλες δραστηριότητες, ὅπως μουσική κλπ., ὡς ἐπί τό πλεῖστον προσφέρονται νά ὑπηρετήσουν τίς κατώτερες ἐπιθυμίες τῆς κοινωνικῆς μάζας. Καί δυστυχῶς οἱ ἠθικές ἀρχές, ἡ ἀξιοκρατία καί τά ὑψηλότερα ἰδανικά ἀγνοοῦνται ἤ περιφρονοῦνται, ἡ οἰκογένεια διαλύεται, ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν ἐγκαταλείπεται σέ ἐπιτήδειους διαστρεβλωτές καί ἀδιάφορους, πολλές φορές, ἐκπαιδευτές, ἡ νεολαία ἀποθρασύνεται καί τά πάντα ἀφήνονται σχεδόν στήν τύχη.

Γι' αὐτό ἡ σημερινή ἑορτή τῆς Ὀρθοδοξίας, ἑορτή θριάμβου καί δόξας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀποκτᾶ μεγαλύτερες διαστάσεις μπροστά σ' αὐτό τό πνευματικό κατάντημα τῆς κοινωνίας μας καί φέρνει ἕνα νέο μήνυμα. Τό μήνυμα τῆς ἐπιστροφῆς στίς ἀκατάλυτες ἀρχές τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας, τῆς Ὀρθοδοξίας. Φέρνει τό μήνυμα γιά ἕνα νέο ἀναγεννημένο πνευματικά καί ἠθικά ἄνθρωπο, ἀπηλλαγμένο ἀπό τίς ὁποιεσδήποτε ἐξαρτήσεις τῶν παθῶν του[38].

Μέσα ἀπό τίς νέες σημερινές πολιτικοκοινωνικές καί οἰκονομικές μεταβολές ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καλεῖται καί πάλι νά ἀναλάβει τό σημαντικό ρόλο της καί τή μεγάλη ἀποστολή της στό σύγχρονο κόσμο καί νά ἀποδείξει στήν πρόσκληση τοῦ Κυρίου *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε»*, τί εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καί ποιά εἶναι ἡ Ὀρθοδοξία. Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καλεῖται νά ἀποδείξει ὅτι, ὅπως ἐπεκράτησε ἐναντίον τῶν εἰκονομάχων καί τῶν ἄλλων αἱρέσεων καθώς καί ὅλων ἐκείνων,

καί *Δ. Τσελεγγίδη*, Ἡ θεολογία τῆς εἰκόνας καί ἡ ἀνθρωπολογική σημασία της, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 115 ἑ.

38. Βλ. *Θεοδώρου Ε.*, Ὑπέροχα μηνύματα τῆς Ζ΄ Οἰκ. Συνόδου, «Ἐκκλησία» (1987-1988), Ἀθῆναι 1988, σ. 145 ἑ. καί 337 ἑ.

οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν νά ἀλλοιώσουν τό γνήσιο ὀρθόδοξο χαρακτήρα της· ὅπως διετήρησε ἀκέραια καί ἀνόθευτη τήν παρακαταθήκη τῶν Ἀποστόλων καί τή διδασκαλία τῶν Πατέρων της καί ὅπως διέσωσε διά μέσου τῶν αἰώνων τό γένος τῶν Ἑλλήνων, ἔτσι καί σήμερα εἶναι ἡ μόνη δύναμη πού μπορεῖ νά μεταβάλλει τόν κόσμο.

Γι' αὐτό ὅμως εἶναι ἀπαραίτητο ἡ ἐκκλησιαστική, ἡ πνευματική καί ἡ πολιτική ἡγεσία τῆς χώρας, ἀφοῦ ἐνστερνισθεῖ καί βιώσει τό περιεχόμενο τῆς Ὀρθοδοξίας, νά μεταφέρει τό μήνυμά της στόν ὑπόλοιπο κόσμο, ἰδίως τῆς Δύσεως, νά τόν ἐμβολιάσει μέ τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία καί νά ἐπιχειρήσει νά μεταβάλλει τή θρησκευτική ἀδιαφορία, πού παρατηρεῖται σχεδόν παντοῦ, σέ εὐαγγελική ἐγρήγορση καί χριστιανική ζωή· ἄλλωστε οἱ σημερινές ἀντιθέσεις τοῦ κόσμου δέν εἶναι μόνο μεταξύ πνεύματος καί ὕλης, ἀλλά κυρίως μεταξύ πνευμάτων διαφορετικῆς φύσεως.

Οἱ καιροί οὐ μενετοί. Ὁ Κύριος προσκαλεῖ καί λέγει· *«Ἔρχεσθε καί Ἴδετε».*

Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Σ. Βλάχου

Διαχρονική ἐσχατολογία

Ἡ ἐσχατολογία καί ὅλα τά γεγονότα τῶν ἐσχάτων ἀπασχολοῦν πάρα πολύ τόν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας. Μπορεῖ κανείς νά ἰσχυρισθῆ ὅτι εἶναι μιά σύγχρονη μόδα νά ἀφήνουμε τά παρόντα καί νά ἀσχολούμαστε μέ τά μέλλοντα. Ἴσως αὐτό νά εἶναι τεκμήριο μιᾶς παρακμῆς. Πραγματικά, σέ ἐποχές πού ὑπῆρχε τρομερή ἀπογοήτευση ἀπό διάφορα κοινωνικά γεγονότα οἱ ἄνθρωποι στρέφονταν στά μέλλοντα καί ἀναζητοῦσαν μέ ἀγωνία νά πληροφορηθοῦν γι᾽ αὐτά. Συνήθως, ὅταν τά κοινωνικά καί ἀνθρωποκεντρικά συστήματα εἶχαν στερεές βάσεις, οἱ ἄνθρωποι προσκολλῶνταν σ᾽ αὐτά καί δέν ἀναζητοῦσαν τά μέλλοντα. Ἀντίθετα, σέ ἐποχές πού ὅλα κλονίζονταν, οἱ ἄνθρωποι ἔψαχναν νά βροῦν κάτι βαθύτερο. Ἔτσι καί ἀπό πλευρᾶς ἀνθρωπίνης ἀναπτύσσεται σήμερα ἡ ἐπιστήμη τῆς μελλοντολογίας, ἡ ὁποία ἐξετάζει τό μέλλον τῆς γῆς καί προσπαθεῖ νά ἐρευνήση τίς μελλοντικές συνθῆκες ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Τό θέμα ὅμως εἶναι ὅτι γίνεται σήμερα μιά τρομερή σύγχυση πάνω σ᾽ αὐτήν τήν ἀναζήτηση. Δηλαδή, πολλοί Χριστιανοί ἀναμειγνύουν τήν ὀρθόδοξη θεολογία περί της ἐσχατολογίας μέ ἄλλες αἱρετικές ἑρμηνεῖες της καί ἀκόμη ἀσχολοῦνται μέ αὐτήν μέ τρόπο πού θά ἀσχολεῖτο ἕνας ὀπαδός μιᾶς ἄλλης θρησκείας ἤ ἕνας οὑμανιστής. Περιπλέκονται τά θέματα, δέν τοποθετοῦνται στήν πραγματική τους διάσταση καί γι᾽ αὐτό εἶναι ἀνάγκη νά δοῦμε τό θέμα τῆς ἐσχατολογίας ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς. Μόνον κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπο θά ξεφύγουμε τόν πειρασμό νά τήν ἀναμείξουμε μέ ξένα στοιχεῖα τά ὁποῖα βλάπτουν τήν Ἀποκάλυψη.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ θέματος αὐτοῦ μέ τίτλο «διαχρονική ἐσχατολογία» δηλώνει εὐθύς ἀμέσως ὅτι τά ἔσχατα στήν Ὀρθόδοξη

Παράδοση δέν εἶναι ἁπλῶς τά μέλλοντα, δέν συνδέονται, δηλαδή, ἀποκλειστικά μέ τόν χρόνο, ἀλλά μέ τόν τρόπο ζωῆς. Ἔτσι, ἡ ἐσχατολογία ταυτόχρονα εἶναι παρελθόν, παρόν καί μέλλον. Μιλώντας, λοιπόν, ἀπό ὀρθοδόξου πλευρᾶς γιά ἐσχατολογία πρέπει νά ἔχουμε πάντα ὑπόψη, ὅπως θά φανῆ καθαρότερα στίς ἑπόμενες ἀναλύσεις, ὅτι τά ἔσχατα, πού θά συμβοῦν στό μέλλον, εἶναι ὅπως τά ἀρχικά (τά πρῶτα) καί τά ἐνδιάμεσα.

1. Ἑρμηνεία τοῦ ὅρου ἐσχατολογία

Ὁ ὅρος ἐσχατολογία δηλώνει τόν λόγο περί τῶν ἐσχάτων, τό νά μιλᾶμε, δηλαδή, γιά τά ἔσχατα. Ὅπως ὁ ὅρος Χριστολογία δηλώνει τόν λόγο περί τοῦ Χριστοῦ, καί ὁ ὅρος Ἐκκλησιολογία δηλώνει τόν λόγο περί τῆς Ἐκκλησίας, τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν ὅρο ἐσχατολογία.

Ἡ λέξη ἔσχατα χρησιμοποιεῖται μέ πολλές ἔννοιες καί σημασίες. Κατ' ἀρχάς, βέβαια, ὑποδηλώνει τόν τελευταῖο καί τά τελευταῖα καί αὐτό ἐκλαμβάνεται ἀπό πλευρᾶς τόπου, βαθμοῦ (ἀνώτερος - κατώτερος), καταστάσεως, προσώπου, χρόνου. Ἔτσι, μποροῦμε νά μιλᾶμε γιά ἔσχατο τόπο, γιά κατώτερο ἄνθρωπο, γιά ταπεινό καί πρόστυχον ἄνθρωπο, γιά τά γεγονότα πού θά συβμοῦν στό μέλλον[1].

Στήν Καινή Διαθήκη μποροῦμε νά συναντήσουμε τήν λέξη ἔσχατα νά δηλώνη πολλά πράγματα κάθε φορά. Θά ἤθελα νά ἀναφέρω μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Ὁ Χριστός, μιλώντας γιά τήν δόξα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, πού ἐγκατέλειψαν τά πάντα καί Τόν ἀκολούθησαν, εἶπε: «Πολλοί δέ ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι καί ἔσχατοι πρῶτοι» (Ματθ. ιθ΄, 30). Αὐτό λέγεται ἀπό πλευρᾶς ἀξίας. Οἱ Ἀπόστολοι, πού ἐθεωροῦντο τελευταῖοι ἐν σχέσει μέ τούς σοφούς καί δυνατούς τῆς ἐποχῆς τους, ἀνεδείχθησαν πρῶτοι σέ ἀξία. Μέ αὐτήν τήν σημασία ὑπάρχουν πολλά χωρία στήν Ἁγία Γραφή.

Σέ ἄλλη περίπτωση ὁ Χριστός, ἀναφερόμενος στήν διαγω-

1. LIDDEL-SCOTT, Μέγα λεξικό τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἐκδ. Ἰωάννου Σιδέρη, Ἀθήνα, τόμος 2ος, σελ. 342.

γή κατά τά δεῖπνα, ἔλεγε ὅτι πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά ἐπιλέγη τόν τελευταῖο τόπο, ὥστε, ἄν χρειασθῆ, νά τόν ἀναδεικνύη ὁ οἰκοδεσπότης: «ὅταν κληθῇς, πορευθείς ἀνάπεσον εἰς τόν ἔσχατον τόπον, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκληκώς σε εἴπῃ σοι· φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον» (Λουκ. ιδ΄,10). Ἐδῶ ἡ λέξη ἔσχατος τίθεται κατ᾽ ἀντιδιαστολή πρός τό ἀνώτερο καί σημαίνει τόν κατώτερο τόπο. Δηλώνεται ἐκτός τῶν ἄλλων καί ἡ ταπείνωση πού πρέπει νά διακρίνη τούς Μαθητάς τοῦ Χριστοῦ. Γι᾽ αὐτό ὁ Κύριος συνιστοῦσε ἀλλοῦ: «εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχατος καί πάντων διάκονος» (Μαρκ. θ΄,35).

Ἡ λέξη ἔσχατος χρησιμοποιεῖται καί ἀπό γεωγραφικῆς πλευρᾶς γιά νά δηλώση τό τελευταῖο ὅριο τοῦ ὁρίζοντος ἤ τῆς γῆς. Ὁ Χριστός ἀνήγγειλε στούς Μαθητάς Του: «ἀλλά λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύαμτος ἐφ᾽ ἡμᾶς, καί ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἱερουσαλήμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. α΄,8). Μέ αὐτόν τόν λόγο ὁ Χριστός τούς ἀναγγέλλει ὅτι θά λάβουν τό Ἅγιον Πνεῦμα καί θά γίνουν μάρτυρές Του σέ ὅλο τόν κόσμο.

Βέβαια, ὁ ὅρος ἐσχατολογία χρησιμοποιεῖται κυρίως γιά νά δηλώση τό τέλος τοῦ χρόνου. Καί μέ αὐτήν τήν σημασία ὑπάρχουν πολλά χωρία μέσα στήν Καινή Διαθήκη. Γι᾽ αὐτό θά δοῦμε στήν συνέχεια μερικά ἀπό αὐτά, χωρίς νά ἀναφέρουμε τά χωρία πού δηλώνουν καί ἄλλες ἔννοιες τῆς λέξεως ἔσχατα.

Σέ ὁμιλίες Του ὁ Χριστός συνδέει τά ἔσχατα μέ τήν ἀνάσταση τῶν σωμάτων καί φυσικά μέ τήν Κρίση πού ἀκολουθεῖ αὐτήν. Μιλώντας πρός τούς Ἰουδαίους μεταξύ τῶν ἄλλων ἔλεγε: «τοῦτο δέ ἐστι τό θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶν ὅ δέδωκέ μοι μή ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλά ἀναστήσω αὐτό ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» (Ἰω. στ΄,39). Αὐτή ἦταν καί ἡ πεποίθηση τῶν Ἰουδαίων, γι᾽ αὐτό καί ἡ ἀδελφή τοῦ Λαζάρου Μάρθα στήν διαβεβαίωση τοῦ Χριστοῦ «ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου» ἀπάντησε: «οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» (Ἰω. ια΄, 23-24). Καί, ὅπως εἴπαμε προηγουμένως, αὐτή ἡ ἀνάσταση τῶν νεκρῶν συνδέεται μέ τήν Κρίση πού θά ἀκολουθήση. Γι᾽ αὐτό ὁ Χριστός ἔλεγε: «ὁ ἀθετῶν ἐμέ καί μή λαμβάνων τά ρήματά μου, ἔχει τόν κρίνοντα αὐτόν· ὁ λόγος ὅν

ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ» (Ἰω. ιβ΄, 48).

Τά ἔσχατα ἀναφέρονται καί στήν περίοδο πρό τῆς Δευτέρας ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ γιά νά κρίνη τούς ἀνθρώπους, στό τέλος, δηλαδή τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ ἄνθρωποι θά σκληρυνθοῦν καί τό κακό θά φθάση στήν μεταλύτερη ἔξαψή του. Γι' αὐτό ὁ Ἀπότολος Παῦλος διαβεβαιώνει τόν μαθητή Του Τιμόθεο: «Τοῦτο δέ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροί χαλεποί» (Β΄ Τιμ. γ΄,1). Στήν ἴδια προοπτική εὑρίσκεται καί ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ὅταν ὑπενθυμίζη τήν ἀλήθεια: «τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, κατά τάς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι» (Β΄ Πέτρ. γ΄,3).

Ἑπομένως, ὁ ὅρος ἐσχατολογία χρησιμοποιεῖται γιά νά δηλώση τούς ἐσχάτους καιρούς, τό τέλος τοῦ χρόνου, τούς καιρούς ἐκείνους πού θά ἐμφανισθῆ ὁ Χριστός γιά νά κρίνη τούς ἀνθρώπους καί ὅλα ὅσα θά ἀκολουθήσουν πρίν καί μετά ἀπό αὐτήν τήν ἐμφάνιση. Μποροῦμε ὅμως νά προσθέσουμε ὅτι ἡ ἐσχατολογία ἀναφέρεται καί στήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ὁπότε ἀρχίζει ἀμέσως ἡ μερική κρίση τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπό τά λίγα αὐτά εἰσαγωγικά φαίνεται ὅτι δέν εἶναι τόσο εὔκολο νά περιορίζουμε τήν ἐσχατολογία σέ ἕνα μόνον διάστημα τοῦ χρόνου, γιατί στήν ὀρθόδοξη ἀντίληψη περί τοῦ χρόνου ζοῦμε τήν ἑνότητα τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος, ἀφοῦ στούς ἁγίους, πού εἶναι τά πραγματικά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τά παρελθόντα καί τά μέλλοντα βιώνονται ὡς παρόντα. Γι' αὐτό μποροῦμε νά κάνουμε λόγο γιά διαχρονική ἐσχατολογία, ἀφοῦ μάλιστα τά ἔσχατα εἶναι ὅπως τά πρῶτα καί τά ἐνδιάμεσα.

2. Ὁ χρόνος στήν ὀρθόδοξη ἀντίληψη

Γιά νά δοῦμε καθαρότερα τήν ὀρθόδοξη διδασκαλία γιά τήν ἐσχατολογία, πρέπει νά ἐξετάσουμε γιά λίγο τό θέμα τοῦ χρόνου κατά τήν ὀρθόδοξη ἀντίληψη. Αὐτό θά μᾶς βοηθήση νά δοῦμε μέ πληρότητα τό σπουδαῖο καί κρίσιμο αὐτό θέμα, τό ὁποῖο εἶναι καί σύγχρονο. Ἄλλωστε ἡ ἐπικεφαλίδα τοῦ κεφα-

λαίου αὐτοῦ εἶναι «διαχρονική ἐσχατολογία».

Βέβαια, δέν πρόκειται νά μελετήσουμε τόν χρόνο ἀπό τήν ἐπιστημονική του ἄποψη, ἀλλά ἀπό τήν ἐκκλησιαστική καί, κυρίως, ἐν σχέσει μέ τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε καί τά ἔσχατα τά μελετοῦμε πάντοτε σχετικά μέ τήν Δευτέρα ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καί τήν μέλλουσα μακαριότητα.

Στήν πρό τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ περίοδο, ὁ χρόνος μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἦταν γραμμικός, ἀφοῦ οἱ Ἰουδαῖοι περίμεναν τόν Μεσσία, γιά νά τούς ἀπαλλάξη ἀπό τήν δουλεία καί τήν ἁμαρτία. Στήν ἐκκλησιαστική ὅμως περίοδο, ἀφοῦ ὁ Χριστός ἦλθε, ἐνηνθρώπησε καί ἔδωσε τήν δυνατότητα σέ κάθε ἄνθρωπο νά ζήση τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, δέν ὑφίσταται τόσο ὁ γραμμικός χρόνος, ἀλλά ὁ σταυρικός. Δηλαδή, δέν ὁδηγούμαστε πλέον ἐμεῖς στήν εὕρεση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στό μέλλον, ἀλλά ὁ Χριστός καί ἡ Βασιλεία Του μετακινεῖται σέ μᾶς, δηλαδή ἔρχεται καί μᾶς συναντᾶ σέ κάθε χρονική στιγμή. Ἔτσι, τήν ζωή τῶν ἐσχάτων μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά τήν ζῆ σέ κάθε χρονική στιγμή. Ἄν δέ σκεφθοῦμε ὅτι μέ τήν ἐνανθρώπησή Του ὁ Χριστός ἐπανέφερε τόν Ἀδάμ στόν Παράδεισο καί φυσικά τόν ἀνέβασε στό ὕψος ἐκεῖνο στό ὁποῖο θά ἔφθανε ἄν δέν ἁμάρτανε, τότε μποροῦμε νά διαπιστώσουμε ὅτι τά παρελθόντα καί τά ἔσχατα βιώνονται στό παρόν καί ἔτσι ζοῦμε τόν λεγόμενο λειτουργικό χρόνο. Ὁ χρόνος περιχωρεῖται ἀπό τήν αἰωνιότητα.

Τό ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἔφερε τά ἔσχατα στήν ἱστορία καί τόν χρόνο, φαίνεται ἀπό πολλά χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Θά ἤθελα νά μνημονεύσω τά βασικότερα.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀναφερόμενος στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Θεός ἀποκάλυψε τόν ἑαυτό Του, γράφει: «Πολυμερῶς καί πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεός λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ᾽ ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ» (Ἑβρ. α΄,1). Μέ αὐτόν τόν λόγο φαίνεται ὅτι οἱ ἔσχατες ἡμέρες εἶναι οἱ ἡμέρες τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Μέ τήν εἴσοδο τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο ἄρχισε ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος, ἀναφερόμενος στήν λύτρωση πού ἐπετεύχθη μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ, γράφει: «εἰδότες

ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἤ χρυσίῳ, ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλά τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καί ἀσπίλου Χριστοῦ, προεγνωσμένου μέν πρό καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δέ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς» (Α΄ Πέτρ. α΄, 18-20). Ἡ ἔλευση τοῦ Χριστοῦ γιά τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προγνώστηκε πρό καταβολῆς κόσμου, ἀλλά τελικά πραγματοποιήθηκε στούς ἐσχάτους χρόνους. Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι πού ἀξιώθηκαν τῆς μεγάλης Ἀποκαλύψεως εἰσῆλθαν στήν ζωή τῶν ἐσχάτων χρόνων.

Τά τέλη τῶν αἰώνων στήν Ἁγία Γραφή δέν ἀναφέρονται μόνον στό τέλος τοῦ χρόνου, ἀλλά καί στήν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ μᾶς δίδει τήν δυνατότητα νά ζήσουμε τήν ζωή τῶν ἐσχάτων. Κάνοντας λόγο ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γιά τούς πειρασμούς τῶν Ἰουδαίων στήν Παλαιά Διαθήκη γράφει: «ταῦτα δέ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δέ πρός νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὕς τά τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν» (Α΄ Κορ. ι΄,11).

Ἡ βίωση τῶν ἐσχάτων ἀναφέρεται καί στήν συζήτηση τοῦ Χριστοῦ μέ τήν Μάρθα, τήν ἀδελφή τοῦ Λαζάρου, πού μνημονεύσαμε πρό ὀλίγου. Ὁ Χριστός τήν διαβεβαιώνει ὅτι θά ἀναστηθῆ ὁ ἀδελφός της Λάζαρος. Ἐκείνη ἀπαντᾶ ὅτι γνωρίζει καλά ὅτι θά ἀναστηθῆ στήν ἐσχάτη ἡμέρα. Τότε ὁ Χριστός λέγει: «ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καί ἡ ζωή. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἄν ἀποθάνῃ ζήσεται· καί πᾶς ὁ ζῶν καί πιστεύων εἰς ἐμέ οὐ μή ἀποθάνῃ εἰς τόν αἰῶνα», καί ὕστερα ἀπό λίγο ἀνέστησε τόν Λάζαρο (Ἰω. ια΄ 23 κ.ἑ.). Αὐτή ἡ συνομιλία καί τό θαῦμα πού ἀκολούθησε εἶναι ἐκφραστικά. Δείχνει ὅτι Αὐτός εἶναι ἡ Ἀνάσταση καί ἡ ζωή, καί, ἑπομένως, μέ τήν ἔλευσή Του στόν κόσμο ἔφερε καί τήν ἀνάσταση καί τήν ζωή. Τήν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου πρέπει νά τήν δοῦμε σ' αὐτήν τήν προοπτική. Δηλαδή, δέν ἀνέστησε τόν Λάζαρο ὁ Χριστός ἁπλῶς ἀπό φιλάνθρωπα αἰσθήματα, ἀλλά γιατί ἤθελε νά φανερώση ὅτι εἶναι προοίμιο τῆς ἀναστάσεως τῶν ἀνθρώπων, ὅτι Αὐτός ὁ Ἴδιος εἶναι ἡ ἀνάσταση, ὅτι μέ τήν ἐνανθρώπησή Του καταργεῖται ὁ θάνατος καί, ἑπομένως, μέ τήν ἐνανθρώπησή Του, ἦλθε στόν κόσμο ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἔτσι, ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ

δέν εἶναι ἡ πέραν τοῦ χρόνου ζωή, ἀλλά ἡ βίωση τοῦ Θεοῦ ἀπό αὐτήν ἐδῶ τήν ζωή.

Μέσα στά πλαίσια αὐτά τίθεται καί ὁ χρόνος, καθώς ἐπίσης καί ἡ βίωση τῶν ἐσχάτων καί στήν ὀρθόδοξη ὑμνογραφία. Σέ ἕνα ἀναστάσιμο τροπάριο ψάλλουμε: «ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγος, πρό τῶν αἰώνων γεννηθείς, ἐπ' ἐσχάτων δέ τῶν χρόνων, ὁ αὐτός ἐκ τῆς ἀπειρογάμου σαρκωθείς, βουλήσει σταύρωσιν θανάτου ὑπέμεινε, καί τόν πάλαι νεκρωθέντα ἄνθρωπον ἔσωσε, διά τῆς ἑαυτοῦ Ἀναστάσεως»[2].

Ἔτσι, στήν Καινή Διαθήκη ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ δέν εἶναι μόνον μιά ἐσχατολογική προσδοκία, ἀλλά ἐλθοῦσα πραγματικότητα. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἀναλύοντας αὐτήν τήν ἀλήθεια, λέγει ὅτι στήν Ἁγία Γραφή φαίνεται ὅτι ἡ βίωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ γίνεται κατά τρεῖς τρόπους.

Ὁ πρῶτος τρόπος εἶναι ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἔρχεται καί γι' αὐτό ἀπαιτεῖται μετάνοια, ὅπως κήρυττε ὁ Τίμιος Πρόδρομος καί ὁ Χριστός. Ὁ δεύτερος τρόπος ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦλθε καί μάλιστα «ἐντός ὑμῶν ἐστιν» (Λουκ. ιζ´,21) καί ὁ τρίτος τρόπος ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ θά ἔλθη σέ ὅλη της τήν πληρότητα καί δόξα. Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι Αὐτός ὁ Ἴδιος ὁ Χριστός καί ἡ θέα τῆς ἀκτίστου Χάριτος. Λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς: «μετανοεῖτε, ἤγγικε γάρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καί οὐκ ἤγγισε μόνον,... ἀλλά καί μετ' οὐ πολύ περιφανέστερον παραγίνεται... Ἐπεί τοίνυν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί ἤγγικε καί ἐν ἡμῖν ἐστι, καί μετ' οὐ πολύ παραγίνεται, ποιήσωμεν διά τῶν τῆς μετανοίας ἔργων ἑαυτούς αὐτῆς ἀξίους»[3].

Γιά ὅλους αὐτούς τούς λόγους, καί διότι ἦλθε ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καί διότι πρόκειται νά ἔλθη στό τέλος τοῦ χρόνου, χωρίς νά γνωρίζουμε πότε θά εἶναι, γι' αὐτό κάθε χρονική στιγμή «ἐσχάτη ὥρα ἐστί» (Α´ Ἰω. β´,18), κατά τόν λόγο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἑπομένως, ὁ χρόνος στήν ὀρθόδοξη

2. Παρακλητική, ἐκδ. Φῶς, σελ. 406.
3. Γρηγορίου Παλαμᾶ ἔργα, ΕΠΕ, τόμος 9ος, σελ. 252-254.

ἀντίληψη δέν εἶναι γραμμικός μέ τήν ἔννοια ὅτι δέν περιμένουμε τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ στό μέλλον, δέν εἶναι ἀκόμη κυκλικός μέ τήν πλατωνική ἔννοια ὅτι εἶναι ἄναρχος καί ἀτελεύτητος, ἀλλά μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι σταυρικός. Δηλαδή, καίτοι ὁδηγούμαστε πρός τήν μετά τόν θάνατο ζωή, στά μελλοντικά ἀγαθά, ἐν τούτοις αὐτά τά μελλοντικά ἀγαθά μποροῦμε νά τά ζήσουμε ἀπό αὐτήν ἀκόμη τήν ζωή. Ἄρα, ὁ χρόνος στήν ὀρθόδοξη ἀντίληψη δέν λειτουργεῖ τόσο ὡς παρελθόν, παρόν καί μέλλον, ἀλλά ὡς συμπεπυκνωμένος, σωτηριώδης καί λειτουργικός χρόνος. Αὐτό σημαίνει πρωτίστως ὅτι τά ἔσχατα στήν Ὀρθόδοξη Παράδοση δέν εἶναι ἡ ζωή μετά τόν θάνατο καί μετά τήν Δευτέρα ἔλευση τοῦ Χριστοῦ, δέν εἶναι ἡ ζωή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἀλλά ἡ κοινωνία καί ἑνότητα μέ τόν Χριστό, πού γίνεται καί ἀπό αὐτήν ἀκόμη τήν ζωή. Μιά ἐσχατολογία ἀποδεσμευμένη ἀπό τό παρελθόν καί τό παρόν δέν εἶναι ὀρθόδοξη, εἶναι διαστρέβλωση τῆς περί τῶν ἐσχάτων διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας.

3. Τά παρελθόντα καί τά παρόντα τῶν ἐσχάτων

Μιλώντας γιά ἔσχατα, ὅπως ἔγινε φανερό, ἐννοοῦμε κυρίως τά ὅσα θά ἀκολουθήσουν στήν μετά τόν θάνατο ζωή καί τήν πρό καί μετά τήν Δευτέρα ἔλευση καί Παρουσία τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο γιά νά κρίνη τούς ἀνθρώπους. Ὅμως, στήν Ὀρθόδοξη ἑρμηνευτική παράδοση, ὅπως θά δοῦμε στήν συνέχεια, δέν ζοῦμε τά ἔσχατα σάν μιά μελλοντική προσδοκία, ἀλλά σάν παροῦσα πραγματικότητα. Τά ἔσχατα, λοιπόν, εἶναι τρισδιάστατα, ἀνήκουν στό παρελθόν, τό παρόν καί τόν μέλλον, στούς ἁγίους ἀνθρώπους. Αὐτό θά τό ἐξετάσουμε ἀναλυτικότερα στά ἑπόμενα.

α) Τί εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ

Σέ ὅλη τήν Βιβλικοπατερική Παράδοση καθίσταται σαφές ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ δέν εἶνα μιά ἐγκοσμιοκρατική κτιστή πραγματικότητα, ἀλλά ἡ ὅραση τοῦ ἀκτίστου φωτός. Ἐπειδή δέ ἡ ὅραση τοῦ ἀκτίστου Φωτός εἶναι θέωση τοῦ ἀνθρώπου

καί ἕνωσή του μέ τόν Θεό, γι' αὐτό ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι μέθεξη τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ θά εἶναι κοινή στόν Χριστό καί τούς θεουμένους ἁγίους μέ τήν διαφορά ὅμως ὅτι ὁ Χριστός, ἐπειδή εἶναι Θεός, εἶναι πηγή τῆς ἀκτίστου αὐτῆς δόξης καί βασιλείας, ἐνῶ οἱ ἅγιοι θά εἶναι κατά Χάριν μέτοχοί της. Ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος θά ὑπογραμμίση: «Τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν θεωρίαν πνευματικήν λέγουσιν, ὅτι ἐστί»[4].

Ὁ Χριστός στήν ἐπί τοῦ Ὄρους ὁμιλία Του ἐμακάρισε τούς ταπεινούς καί τούς πραεῖς λέγοντας: «Μακάριοι οἱ πτωχοί τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν Οὐρανῶν», καθώς ἐπίσης «μακάριοι οἱ πραεῖς ὅτι αὐτοί κληρονομήσουσι τήν γῆν» (Ματθ. ε΄, 3-5). Ἀναλύοντας αὐτό τό χωρίο ὁ ἡσυχαστής ἅγιος Γρηγόριος Σιναΐτης καί ἰδιαιτέρως τό τί εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, λέγει ὅτι «γῆ πραέων» εἶναι ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Καί ἀναλύοντας ἀκόμη περισσότερο λέγει ὅτι αὐτό σημαίνει ὅτι Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν εἶναι ἡ θεανδρική κατάσταση τοῦ Χριστοῦ στήν ὁποία ἔχουμε φθάσει ἤ φθάνουμε λαμβάνοντας τήν κατά Χάρη γέννηση τῆς υἱοθεσίας καί τήν ἀνακαίνιση διά τῆς ἀναστάσεως. Ἀκόμη γῆ ἁγία εἶναι «ἡ θεωθεῖσα φύσις», ἡ ὁποία ἔφθασε στήν θέωση ἤ ἁπλῶς στήν κάθαρση. Ἐπί πλέον γῆ ἁγία εἶναι ἡ θεία γαλήνη, πού εἶναι ἡ εἰρήνη πάνω ἀπό κάθε ἀντίληψη καί κατανόηση τοῦ νοῦ[5]. Ἑπομένως ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι μέθεξη τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀπό τούς θεουμένους ἁγίους.

Βέβαια, εἶναι γνωστό ὅτι θά ὑπάρχουν διάφορες καταστάσεις τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μέ τόν βαθμό τῆς θεώσεώς τους. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης καί στό σημεῖο αὐτό εἶναι ἐκφραστικότατος. Ἀναλύοντας τόν λόγο τοῦ Χριστοῦ στούς Μαθητάς Του «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναί πολλαί εἰσιν» (Ἰω. ιδ΄,2) λέγει ὅτι μία εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἔχει ἐσωτερικές πολλές διαφορές, ἀναλόγως μέ «τάς διαφόρους ἀναβάσεις καί προκοπάς τῆς ἐκεῖσε καταστάσεως». Ὅλοι θά λάμ-

4. Ἰσαάκ Σύρου, Ἀσκητικά, ἐκδ. Ρηγοπούλου, σελ. 70.
5. Φιλοκαλία, τόμος Δ΄, ἐκδ. Παπαδημητρίου, σελ. 38, μζ΄.

πουν στό στερέωμα, ἐν τούτοις «ἀστήρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ», κατά τόν θεῖο Ἀπόστολο Παῦλο (Α΄ Κορ. ιε΄,41). Ἔτσι, οἱ θεούμενοι, οἱ ἅγιοι, θά λάμπουν, θά ἀκτινοβολοῦν «κατά τε τήν ἀρετήν καί τήν γνῶσιν, κατά τε τό ποσόν τῆς θεώσεως»[6]. Αὐτό τό ἀναλύει ὁ ἴδιος ἅγιος κατά τό παράδειγμα τῆς μωσαϊκῆς σκηνῆς. Ἡ σκηνή τοῦ Μωϋσέως εἶχε δυό χωρίσματα, δυό ἐπί μέρους σκηνές. Ἔτσι καί ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ὁμοιάζει μέ τήν θεότευκτη σκηνή τοῦ Μωϋσέως. Στήν πρώτη θά εἰσέλθουν «ὅσοι ἱερεῖς χάριτος». Στήν δεύτερη, πού εἶναι ἡ νοητή, θά εἰσέλθουν μόνον ὅσοι εἰσῆλθαν ἀπό ἐδῶ στόν γνόφο τῆς θεολογίας καί λειτούργησαν τριαδικά, ὡς ἱεράρχες τέλειοι, μέ τόν νοῦ, τόν λόγο καί τό πνεῦμα, ἔχοντες τελετάρχη καί πρῶτο Ἱεράρχη τόν Χριστό[7]. Ἔτσι, οἱ ἐν Χάριτι ἱερεῖς, δηλαδή οἱ ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι κατά τήν διάρκεια τῆς ζωῆς τους εἰσῆλθαν στόν φωτισμό τοῦ νοῦ, θά ἀξιωθοῦν νά εἰσέλθουν στήν πρώτη σκηνή, οἱ ἐν Χάριτι ἀρχιερεῖς, δηλαδή οἱ θεόπτες καί πραγματικοί θεολόγοι θά εἰσέλθουν στήν δεύτερη σκηνή, δεχόμενοι ἐμφανέστερα τίς ἐλλάμψεις.

Αὐτό σημαίνει ὅτι ἀνάλογα μέ τήν κάθαρση τῆς καρδιᾶς καί τόν φωτισμό ἀπό αὐτήν τήν ζωή θά ἀξιωθοῦν καί τῆς κατάλληλης καί ἰσάξιας ἐμπειρίας. Ὁπότε ἐξάγεται ἀβίαστα ὅτι ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν εἶναι θέα τοῦ Θεοῦ «πρόσωπον πρός πρόσωπον», εἶναι κοινωνία καί ἕνωση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό.

Εἶναι πολύ χαρακτηριστικές οἱ παραβολές τοῦ Χριστοῦ γιά τήν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Σέ πολλές παρομοιάζεται ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν μέ τόν οἰκοδεσπότη πού κάνει γάμους. Θά ἤθελα νά μνημονεύσω μιά ἀπό αὐτές. Ὁ Κύριος εἶπε: «Ὡμοιώθη ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ ὅστις ἐποίησε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. καί ἀπέστειλε τούς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τούς κεκλημένους εἰς τούς γάμους» (Ματθ. κβ΄, 2-3).

Ὁ ἱερός Θεοφύλακτος ἑρμηνεύοντας αὐτήν τήν παραβολή

6. Φιλοκαλία, τόμος Δ΄, σελ. 37, μδ΄.
7. Φιλοκαλία, τόμος Δ΄, σελ. 37, μγ΄.

κάνει ἀξιόλογες παρατηρήσεις σχετικά μέ τό θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ. Λέγει ὅτι, ὅταν ἐμεῖς ζοῦμε σάν ἄνθρωποι μέ πάθη καί ἐλαττώματα, τότε καί ὁ Θεός φαίνεται ὡς ἄνθρωπος. Ὅταν ζοῦμε ὡς κατά Χάριν θεοί, «τότε ἵσταται ὁ Θεός ἐν συναγωγῇ Θεῶν». Ὅταν ἀκόμη ζοῦμε σάν τά θηρία, τότε «γίνεται καί ἐκεῖνος ἡμῖν πάνθηρ, καί ἄρκτος, καί λέων». Στήν παραβολή αὐτή παρουσιάζεται ὁ Θεός σάν ἄνθρωπος, πού τελεῖ τούς γάμους τοῦ υἱοῦ του, γιά νά δείξη τήν κατάσταση τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του. Ἐπίσης μιλᾶ γιά γάμο του Υἱοῦ Του «συνάπτων αὐτόν πάσῃ ψυχῇ ὡραίᾳ, Νυμφίος γάρ ὁ Χριστός, νύμφη δέ ἡ Ἐκκλησία καί ἡ ψυχή». Ἔτσι, ἡ παραβολή τοῦ γάμου δείχνει τήν ἑνότητα τοῦ Χριστοῦ μέ τούς ἀνθρώπους πού συνδέονται μαζί Του. Τούς ἐκάλεσε στούς γάμους καί τόν δεῖπνο. Ὁμοιάζει ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μέ δεῖπνο «ὡς ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τελείως φανέντος τοῦ τοιούτου γάμου, καί πρός τῇ ἑσπέρᾳ ἤτοι τῷ τέλει τῶν αἰώνων». Ἐδῶ γίνεται σαφές ὅτι ἀναφέρεται κυρίως στό μυστήριο της ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅταν, δηλαδή, στό Πρόσωπο τοῦ Λόγου ἑνώθηκαν ἀτρέπτως, ἀσυγχύτως, ἀδιαιρέτως ἡ θεία μέ τήν ἀνθρώπινη φύση. Τό δεῖπνο αὐτό μέ τό ὁποῖο ὁμοιάζει ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν λέγεται ἄριστο, «διότι καί ἐν τοῖς προτέροις αἰῶσιν ἀπεκαλύπτετο τό μυστήριον εἰ καί ἀμυδρότερον»[8].

Τό τελευταῖο μᾶς ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦλθε μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ καί ἀκόμη ὅτι αὐτό τό μυστήριο ἀποκαλυπτόταν καί προηγουμένως ἔστω καί ἀμυδρότερα. Θά τό δοῦμε στά ἑπόμενα αὐτό τό σημεῖο. Ἀλλά καί πάλι θέλω νά ἐπαναλάβω ὅτι Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν εἶναι συνώνυμα μέ τήν θέα τοῦ ἀκτίστου Φωτός, τήν θέωση τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἕνωσή του μέ τόν Θεό.

β) Τά ἔσχατα ὡς τά πρῶτα

Εἶναι σαφής διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλη-

8. PG, 123, στ. 384-385.

σίας μας ὅτι ὁ Θεός δέν δημιούργησε τόν ἄνθρωπο θνητό, δέν εἶναι, δηλαδή, αἴτιος τοῦ θανάτου ὁ Θεός, ἀλλά τόν δημιούργησε μέ τήν δυνατότητα νά φθάση στήν θέωση καί νά ἰσχυροποιηθῆ σ' αὐτήν. Συγκεκριμένα ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Σιναΐτης θά πῆ ὅτι τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κτίστηκε ἄφθαρτο «οἷον καί ἀναστήσεται» καί ἡ ψυχή κτίστηκε ἀπαθής[9]. Μέ ἄλλα λόγια τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πλάστηκε ἀπό τόν Θεό σέ ὅποια κατάσταση θά εὑρεθῆ μετά τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν, δηλαδή ἄφθαρτο. Καί, βέβαια, ἡ ψυχή ἦταν ἀπαθής. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν εἶναι αἴτιος τοῦ κακοῦ ὁ Θεός .

Ἄλλοι ἀπό τούς ἁγίους Πατέρας τονίζουν ὅτι ὁ Ἀδάμ ἀμέσως μετά τήν δημιουργία του ἦταν στό στάδιο τοῦ φωτισμοῦ τοῦ νοῦ, καί ἄλλοι ἀπό αὐτούς τονίζουν ὅτι ἦταν στήν κατάσταση τῆς θεώσεως. Καί οἱ δυό αὐτές παραδόσεις φαίνονται στήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἶναι γνωστόν, ἔκανε μιά σύνοψη τῆς διδασκαλίας ὅλων τῶν ἁγίων Πατέρων. Σέ ἄλλη μελέτη μου ἀνέλυσα διεξοδικά αὐτήν τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, στήν ὁποία φαίνεται ὅτι ὁ Ἀδάμ βρισκόταν στόν φωτισμό τοῦ νοῦ καί τήν θεωρία. Ἄλλωστε, ὁ φωτισμός εἶνα τό πρῶτο στάδιο τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ[10]. Ἑπομένως ὁ Ἀδάμ ζοῦσε στόν αἰσθητό καί νοητό Παράδεισο καί εἶχε Θεοκοινωνία, βίωνε τήν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν. Ἔπρεπε ὅμως νά ἰσχυροποιηθῆ σ' αὐτήν τήν κατάσταση καί νά προχωρήση στήν βρώση τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, νά ἀνέλθη ἀπό Χάριτος σέ Χάρη καί ἀπό δόξης σέ δόξα. Ἀπέτυχε αὐτό νά τό πραγματοποιήση, ἐπειδή ἦταν ἀκόμη ἀγύμναστος καί ἄπειρος καί ἐπειδή δέν ὑπήκουσε στό θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἐξ ἄλλου ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἑρμηνεύει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τήν ζωή τοῦ Ἀδάμ καί της Εὔας στόν Παράδεισο τῆς Ἐδέμ, φανερώνει ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦταν γεμᾶτος ἀπό Ἅγιον Πνεῦμα, δέν φοροῦσε τούς δερμάτινους

9. Φιλοκαλία, τόμος Δ΄, σελ. 43, πβ΄.

10. Βλ. Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, Καιρός τοῦ ποιῆσαι, ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, σελ. 94 κ.έ.

χιτώνας τῆς φθορᾶς καί τῆς θνητότητος, ἦταν ἐνδεδυμένος μέ τό Ἅγιον Πνεῦμα, συνομιλοῦσε μέ τόν Θεό, καί ὅλα αὐτά εἶναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα ἀνθρώπου θεουμένου, εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀνθρώπων τῆς μελλούσης Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Ὑπάρχει, βέβαια, διαφορά στό ὅτι τώρα ἡ ἀνθρώπινη φύση ἑνώθηκε μέ τήν θεία φύση στό Πρόσωπο τοῦ Λόγου, ἀλλά ἐκείνη ἡ ζωή ἦταν μακαρία καί ἀρχή τῆς τελείας θεώσεως[11].

Παρακάμπτοντας τήν διεξοδικότερη ἀνάλυση τῶν δυό ἀναφερθέντων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐπειδή ἔγινε σέ προηγούμενες μελέτες μου, θά ἤθελα νά δοῦμε τήν περιγραφή τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδάμ στόν Παράδεισο, πού κάνει ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος. Περιγράφοντας τήν κατάσταση τοῦ Ἀδάμ πρό τῆς πτώσεως λέγει ὅτι εἶχε τό Ἅγιον Πνεῦμα καί ἦταν ἑνωμένος μέ τόν Λόγο. «Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ συνῆν αὐτῷ». Καίτοι ἦταν γυμνός τόν σκέπαζε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ: «αὐτός γάρ ὁ λόγος ἦν αὐτῷ κληρονομία, αὐτός ἔνδυμα καί δόξα σκέπουσα αὐτούς, αὐτός διδασκαλία». Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ λόγος ἦταν γιά τόν Ἀδάμ τά πάντα «εἴτε γνῶσις εἴτε αἴσθησις εἴτε κληρονομία εἴτε διδασκαλία». Στήν συνέχεια γράφει ὅτι ὅπως τό Ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργοῦσε στούς Προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «καί ἐδίδασκεν αὐτούς καί ἔσωθεν αὐτῶν ἦν καί ἔξωθεν αὐτοῖς παρεφαίνετο, οὕτω καί εἰς τόν Ἀδάμ». Τό Ἅγιον Πνεῦμα τόν δίδασκε, ἀλλά καί ὁ Ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦταν τά πάντα καί κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὁ Ἀδάμ ὅσο τηροῦσε τήν ἐντολή, «φίλος ἦν Θεοῦ»[12]. Ὁ Ἀδάμ στόν Παράδεισο τῆς Ἐδέμ εἶχε κοινωνία τόσο μέ τόν Λόγο Χριστό, τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅσο καί μέ τό Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἡ παρατήρηση τοῦ ἁγίου Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου ὅτι στόν Ἀδάμ πρό τῆς πτώσεως ἐνεργοῦσε τό Ἅγιον Πνεῦμα

11. Βλ. Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Βλάχου, Ἀνατολικά, ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, σελ. 130 κ.ἑ.

12. Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, Φιλοκαλία τῶν νηπτικῶν καί ἀσκητικῶν, Πατερικαί ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 206.

ὅπως στούς Προφήτας «καί ἐδίδασκεν αὐτούς καί ἔσωθεν αὐτῶν ἦν καί ἔξωθεν αὐτοῖς παρεφαίνετο» μᾶς ὁδηγεῖ στό ἄλλο σημεῖο ὅτι, παρά τήν πτώση τοῦ Ἀδάμ καί τήν ἔξοδό του ἀπό τόν Παράδεισο, ἐν τούτοις ὁ Θεός ἐξακολουθοῦσε νά ἔχη κοινωνία καί σχέση μέ τούς φίλους Του, καί κατ' αὐτόν τόν τρόπο ὑπῆρξαν πολλοί φίλοι τοῦ Θεοῦ καί πρίν τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου. Γι' αὐτό, κατά τήν διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ἐνεργοῦσε πρό τοῦ νόμου, μετά τόν νόμο, πρό τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, κατά τήν ἐνανθρώπηση καί μετά ἀπό αὐτήν.

Ἡ Παλαιά Διαθήκη εἶναι γεμάτη ἀπό Θεοφάνειες, δηλαδή ἀπό φανερώσεις τοῦ Θεοῦ. Καί φυσικά αὐτές οἱ φανερώσεις δέν εἶναι ὀπτικές ἐμφανίσεις, ἀλλά ἀποκαλύψεις, θεοπτίες διά τῆς θεώσεως. Γι' αὐτό καί θέωση ὑπῆρχε στήν Παλαιά Διαθήκη μέ τήν διαφορά ὅτι δέν εἶχε ἀκόμη καταργηθῆ ὀντολογικά ὁ θάνατος καί δέν εἶχε ἀκόμη ἑνωθῆ ἡ ἀνθρώπινη φύση μέ τήν θεία φύση στήν ὑπόσταση τοῦ Λόγου. Γι' αὐτό ἡ θεοπτία γινόταν ἔσωθεν διά τῆς θεώσεως, ἀλλά δέν ὑπῆρχε ἀκόμη τό Θεανθρώπινο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί οἱ θεούμενοι δέν ἦταν μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ.

Πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὅλες οἱ ἐμφανίσεις τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη εἶναι ἐμφανίσεις τοῦ Λόγου καί μάλιστα τοῦ ἀσάρκου λόγου, δέν εἶναι ἐμφανίσεις τοῦ Πατρός. Δηλαδή, οἱ Προφῆτες, πού ἦταν φίλοι τοῦ Θεοῦ, δέν ἔβλεπαν τόν Πατέρα, ἀλλά τόν Λόγο, ὅμως διά τοῦ Λόγου εἶχαν κοινωνία καί μέ τόν Πατέρα. Γιά νά ἐκφραστοῦμε καλύτερα θά λέγαμε ὅτι ἐν τῷ Λόγῳ ἔβλεπαν καί τόν Πατέρα. Νομίζω ὅτι εἶναι καλό νά σημειωθοῦν μερικά πράγματα γιά τό σοβαρό αὐτό θέμα.

Ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης λέγει στήν ἀρχή τοῦ Εὐαγγελίου του: «Θεόν οὐδείς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενής υἱός ὁ ὤν εἰς τόν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖνον ἐξηγήσατο» (Ἰω. α΄,18). Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας ἑρμηνεύοντας τό χωρίο αὐτό, ἀφ' ἑνός μέν τό συνδέει μέ τόν λόγο τοῦ Χριστοῦ: «πᾶς ὁ ἀκούων παρά τοῦ πατρός καί μαθών ἔρχεται πρός με· οὐχ ὅτι τόν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μή ὁ ὤν παρά τοῦ Θεοῦ, οὗτος

ἑώρακε τόν πατέρα» (Ἰω. στ΄, 45-46), ἀφ᾽ ἑτέρου δέ τό ἀναφέρει γιά τήν οὐσία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἀθεώρητη καί ἀθέατη ἀπό τόν ἄνθρωπο. Μάλιστα χαρακτηριστικά σημειώνει: «μόνῳ γάρ Υἱῷ τῷ κατά φύσιν ὁρατός ὁ Πατήρ, καί οὕτως, ὡς ἄν τις εἰκάσαι θεοπρεπῶς τήν θείαν ὁρᾶν τε καί ὁρᾶσθαι φύσιν, ἑτέρῳ δέ τῶν ὄντων οὐδενί»[13].

Εἶναι γνωστόν ὅτι σέ πολλά τροπάρια τῆς Ἐκκλησίας μας ἀναφέρεται σαφῶς ὅτι οἱ Ἀποκαλύψεις τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη εἶναι ἀποκαλύψεις τοῦ ἀσάρκου Λόγου. Ὑπάρχουν δέ καί ἁγιογραφικά χωρία. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μιλώντας γιά τό πόμα τό ὁποῖο ἔπινον οἱ Ἑβραῖοι στήν ἔρημο γράφει: «ἔπινον γάρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δέ πέτρα ἦν ὁ Χριστός» (Α΄ Κορ. ι΄,1-4). Ὁ Ἴδιος δέ ὁ Χριστός, ἀναφερόμενος στόν ἄρτο πού ἔτρωγαν οἱ Ἑβραῖοι στήν ἔρημο, καί παρακαλούμενος ἀπό τούς ἀκροατάς Του «Κύριε πάντοτε δός ἡμῖν τόν ἄρτον τοῦτον», ἀπήντησε: «ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς... ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ» (Ἰω. στ΄, 31-34). Ὁ Πατήρ ἔδωκε τόν ἄρτο καί αὐτός ὁ ἄρτος εἶναι ὁ Λόγος.

Ἔτσι, πολλά τροπάρια, πού ἐκφράζουν τήν θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, φανερώνουν αὐτήν τήν μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι, δηλαδή, ὁ ἀποκαλυφθείς Θεός στήν Παλαιά καί Καινή Διαθήκη εἶναι ὁ Λόγος, τό Δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, μέ μία διαφορά, ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη ἦταν ἄσαρκος, στήν Καινή Διαθήκη σεσαρκωμένος. Σέ ἕνα τροπάριο ψάλλουμε χαρακτηριστικά: «Δαυϊτικήν προφητείαν ἐκπληρῶν, Χριστός μεγαλειότητα, ἐν Σιών τήν οἰκείαν Μαθηταῖς ἐξεκάλυψεν· αἰνετόν δεικνύς ἑαυτόν καί δοξαζόμενον ἀεί, σύν Πατρί τε καί Πνεύματι Ἁγίῳ· πρότερον μέν ἄσαρκον ὡς Λόγον, ὕστερον δέ δι᾽ ἡμᾶς σεσαρκωμένον»[14].

Ὁ ἐμφανισθείς Θεός στό Σινᾶ καί στό Θαβώρ εἶναι ὁ Ἴδιος ὁ Λόγος: «Ὁ πάλαι τῷ Μωσεῖ συλλαλήσας ἐπί τοῦ ὄ-

...

13. PG, 73,177.

14. Παρακλητική, ἐκδ. Φῶς, σελ. 351.

ρους Σινᾶ διά συμβόλων, Ἐγώ εἰμι, λέγων, ὁ Ὤν, σήμερον ἐπ' ὄρους Θαβώρ μεταμορφωθείς, ἐπί τῶν μαθητῶν ἔδειξε τό ἀρχέτυπον κάλλος τῆς εἰκόνος, ἐν ἑαυτῷ τήν ἀνθρωπίνην ἀναλαβών οὐσίαν»[15]. Ὁ Ἄγγελος πού ἐμφανίστηκε στούς Τρεῖς Παῖδας στήν κάμινο εἶναι ὁ Λόγος πού σαρκώθηκε: «Ὁ παῖδας ἐκ καμίνου ρυσάμενος γενόμενος ἄνθρωπος πάσχει ὡς θνητός»[16]. Αὐτός πού καθοδήγησε τόν Ἑβραϊκό λαό ἀπό τήν Αἴγυπτο στήν γῆ τῆς ἐπαγγελίας εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Ὁποῖος ἔπαθε καί ἐτάφη ἀπό τά παιδιά τῶν τότε σεσωσμένων: «Κύματι θαλάσσης τόν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον, ὑπό γῆς ἔκρυψαν τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες»[17]. Νομίζω ὅτι τά τροπάρια αὐτά εἶναι ἐκφραστικότατα καί δέν προσφέρουν διαφορετική ἑρμηνεία.

Εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι μεταξύ τῶν Ὀρθοδόξων καί τῶν Ἀρειανῶν, κατά τόν Δ´ αἰώνα, ὑπῆρχε ἀπόλυτη συμφωνία ὅτι ὁ Ἄγγελος καί Κύριος τῆς δόξης πού ἐμφανιζόταν στούς Προφῆτας ἦταν ὁ Λόγος, ὁ Ὁποῖος μέ τήν ἐνανθρώπησή Του φανέρωσε τήν δόξα τοῦ Πατρός στούς Ἀποστόλους. Ἡ διαφορά, βέβαια, ἦταν ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι δίδασκαν ὅτι ὁ Λόγος, πού ἔβλεπαν οἱ Προφῆτες, ἦταν ἄκτιστος καί Θεός, ἐνῶ οἱ Ἀρειανοί ἔλεγαν ὅτι ὁ Λόγος αὐτός ἦταν κτίσμα, πού δημουργήθηκε ἐκ μή ὄντος καί δέν γεννήθηκε ἀπό τήν οὐσία καί τήν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ Πατρός[18].

Ἄν ὑπάρχουν μερικά χωρία Πατέρων στά ὁποῖα λέγεται ὅτι οἱ Προφῆτες ἔβλεπαν τόν Θεό Πατέρα, αὐτά πρέπει νά τά δοῦμε καί νά τά ἑρμηνεύσουμε μέσα ἀπό τήν θεολογία τῶν τροπαρίων τῆς Ἐκκλησίας μας, καί φυσικά μέσα ἀπό τήν ἑρμηνεία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, πού ἀνέφερα πρό ὀλίγου. Αὐτό σημαίνει ὅτι τά Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος ἔχουν κοινή

15. Μηναῖο Αὐγούστου, ἐκδ. Φῶς, σελ. 69-70.
16. Πεντηκοστάριο, ἐκδ. Φῶς, σελ. 4.
17. Τριώδιον, ἐκδ. Φῶς, σελ. 481.
18. Πρωτ. Ἰω. Ρωμανίδου, Δογματική καί Συμβολική Θεολογία τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τόμος Α´, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 240-241.

ἐνέργεια καί πάντοτε εἶναι ἑνωμένα κατ' οὐσίαν καί κατά φύσιν. Δέν ὑπάρχει ὁ Λόγος ἄνευ τοῦ Πατρός καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὔτε τό Ἅγιον Πνεῦμα ἄνευ τοῦ Πατρός καί τοῦ Λόγου, οὔτε ὁ Πατήρ ἄνευ τοῦ Λόγου καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἔτσι, ὁ Λόγος ἐμφανίζεται στούς ἁγίους Προφήτας, Ἀποστόλους, καί ἐν τῷ Λόγῳ βλέπουμε τόν Πατέρα. Ὁσάκις, λοιπόν, λέγεται ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη ὑπάρχει ὅραση Πατρός, πρέπει νά ὑπονοῆται ὡς ὅραση Πατρός ἐν τῷ ἀσάρκῳ Λόγῳ. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ στήν παράκληση καί προτροπή τοῦ Φιλίππου «Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τόν Πατέρα καί ἀρκεῖ ἡμῖν», «τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καί οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακώς ἐμέ ἑώρακε τόν πατέρα· καί πῶς σύ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τόν πατέρα; οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγώ ἐν τῷ Πατρί καί ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί ἐστι; τά ῥήματα ἅ ἐγώ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δέ Πατήρ ὁ ἐν ἐμοί μένων αὐτός ποιεῖ τά ἔργα. Πιστεύετέ μοι ὅτι ἐγώ ἐν τῷ Πατρί καί ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί...» (Ἰω. ιδ´, 8-11).

Φαίνεται, λοιπόν, ὅτι τά ἔσχατα, ἡ βίωση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ στό μέλλον, βιώνονταν ἀπό τόν Ἀδάμ πρό τῆς πτώσεως καί τῆς ἐξόδου ἀπό τόν Παράδεισο, καί ἀπό τούς Προφήτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀφοῦ ἔβλεπαν τόν Θεό Λόγο καί εἶχαν κοινωνία μαζί Του. Βέβαια, ἐπειδή δέν εἶχε ἀκόμη καταργηθῆ ὁ θάνατος, γι' αὐτό μετά τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα ὁδηγοῦντο στόν Ἅδη, ἀπό τόν ὁποῖο τούς ἐλευθέρωσε ὁ Χριστός, ὅταν κατέβηκε.

γ) Τά ἔσχατα ὡς παρόντα

Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ ἔδωσε ἄλλη δυνατότητα στόν ἄνθρωπο καί ἄλλαξε κυριολεκτικά τήν ἱστορία. Μέ τήν ἕνωση τῆς θείας καί ἀνθρωπίνης φύσεως στό Πρόσωπο τοῦ Λόγου, ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε ὑπόσταση, αὐτόν τόν Ἴδιο τόν Χριστό, καί ἔτσι, ἔλαβε τό φάρμακο τῆς ζωῆς. Ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία προηγουμένως ἦταν πνευματική, τώρα γίνεται σαρκική, γίνεται Σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί ὁ Χριστός Κεφαλή της.

Πολλά τροπάρια τῆς λατρείας μας φανερώνουν αὐτήν τήν μεγάλη ἀλήθεια. Σέ ἕνα στιχηρό τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων ψάλλουμε: «Σήμερον ὁ χρόνος ἐλύθη δεσμός τῆς καταδίκης τοῦ Ἀδάμ· ὁ Παράδεισος ἡμῖν ἠνεώχθη, ὁ ὄφις κατηργήθη· ἥν γάρ ἠπάτησε πρώην, νῦν ἐθεάσατο τοῦ δημιουργοῦ γενομένην μητέρα»[19]. Σέ ἕνα ἄλλο τροπάριο πάλι παρουσιάζεται ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀποκατάσταση τοῦ Ἀδάμ καί ἐπαναφορά του στόν Παράδεισο. «Ἐν Βηθλεέμ γεννᾶται, ὁ τοῦ παντός Ποιητής, καί τήν Ἐδέμ ἀνοίγει, ὁ πρό αἰώνων Βασιλεύς· ἡ φλογίνη ρομφαία, τά νῶτα δίδωσιν· τό μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλέλυται· αἱ οὐράνιαι δυνάμεις σύν τοῖς ἐπί γῆς ἀναμίγνυνται»[20]. Εἶναι δέ γνωστό τό τροπάριο: «Ἑτοιμάζου Βηθλεέμ· ἤνοικται πᾶσιν ἡ Ἐδέμ. Εὐτρεπίζου Ἐφραθᾶ ὅτι τό ξύλον τῆς ζωῆς, ἐν τῷ Σπηλαίῳ ἐξήνθησεν ἐκ τῆς Παρθένου. Παράδεισος καί γάρ, ἡ ἐκείνης γαστήρ, ἐδείχθη νοητός, ἐν ᾧ τό θεῖον φυτόν· ἐξ οὗ φαγόντες ζήσομεν, οὐχί δέ ὡς ὁ Ἀδάμ τεθνηξόμεθα. Χριστός γεννᾶται, τήν πρίν πεσοῦσαν, ἀναστήσων εἰκόνα»[21].

Τό ὅτι μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἦλθε ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ πάνω στήν γῆ φαίνεται ἀπό τό κήρυγμα τόσο τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὅσο καί τοῦ Χριστοῦ, «μετανοεῖτε· ἤγγικε γάρ ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν» (Ματθ. γ΄,2 καί Μαθτ. δ΄,17). Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό μέγα καί ἀπόκρυφο μυστήριο, κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, «δι᾽ ὅ τά πάντα συνέστησαν τέλος», εἶναι ὁ «προεπινοούμενος θεῖος σκοπός» τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καί «πρός τοῦτο τό τέλος ἀφορῶν, τάς τῶν ὄντων ὁ Θεός παρήγαγεν οὐσίας». Ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ εἶναι τό τέλος ὅλης τῆς δημιουργίας. Ἔτσι, ὅλος ὁ νοητός καί αἰσθητός κόσμος προγνωρίστηκε καί ἔγινε γιά τήν Κυρία Θεοτόκο, καί ἡ Κυρία Θεοτόκος ἔγινε γιά τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, δηλαδή γιά τήν ἐνανθρώπησή Του,

19. Μηναῖο Δεκεμβρίου, ἐκδ. Φῶς, σελ. 387.
20. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 338.
21. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 281.

ὅπως ἀναλύει διεξοδικά ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ ἁγιορείτης[22].

Ἀλλά ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ δέν μᾶς ἤνοιξε μόνον τόν κεκλεισμένο Παράδεισο, δέν μᾶς ἔδειξε μόνον τήν δόξα τοῦ Ἀδάμ πρό τῆ πτώσεως, δέν μᾶς φανέρωσε μόνον τόν σκοπό τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά φανέρωσε ἀκόμη καί τήν δόξα τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν μετά τήν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό φαίνεται καθαρά στήν θεολογία τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ.

Τό Φῶς πού εἶδαν οἱ Μαθητές κατά τήν Μεταμόρφωση δέν ἦταν φάσμα καί ἀστραπή, δέν ἦταν κάτι πού γίνεται καί ἀπογίνεται, δέν ἦταν μιά τρίτη κεκρυμμένη φύση στόν Χριστό, ἀλλά ἡ δόξα τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας. Ὅπως ἑρμηνεύει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, πού δίκαια ἀποκλήθηκε θεολόγος τοῦ Φωτός, τό Φῶς αὐτό ἦταν ἡ ὑπόσταση τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, αὐτή ἡ ἴδια ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Οἱ Μαθηταί ἐπάνω στό Θαβώρ εἶδαν τήν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, καί ὄχι μόνον τήν εἶδαν, ἀλλά τήν βίωσαν ὑπαρξιακά, ἀφοῦ καί αὐτοί μεταμορφώθηκαν τήν ὥρα ἐκείνη. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ἀναλύει ὅτι, ὅταν ἔλεγε ὁ Χριστός στούς Μαθητάς Του, «εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἵτινες οὐ μή γεύσωνται θανάτου ἕως ἄν ἴδωσι τήν βασιλείαν του Θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει» (Μαρκ. θ΄,1), ἐννοῦσε τήν δόξα τῆς Μεταμορφώσεώς Του. Ἑρμηνεύοντας αὐτό τό Χριστολογικό γεγονός λέγει ὅτι ὁ Βασιλεύς Χριστός εἶναι πανταχοῦ καί, ἑπομένως, καί ἡ Βασιλεία Του εἶναι πανταχοῦ. Ἔτσι, τό ἔρχεσθαι τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ «οὐ τό ἄλλοθεν ἀλλαχόσε παραγίνεσθαι δηλοῖ, ἀλλά τό φανεροῦσθαι ταύτην τῇ δυνάμει τοῦ θείου Πνεύματος»[23].

Ἡ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ καί ἡ μέθεξη αὐτοῦ τοῦ Φωτός ἀπό τούς Μαθητάς δείχνει ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί, ἑπομένως, τά ἔσχατα δέν εἶναι μόνον γεγονότα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἀλλά παροῦσα πραγματικότητα γιά τούς θεουμέ-

22. Νικοδήμου ἁγιορείτου, Συμβουλευτικόν ἐγχειρίδιον, ἐκδ. Σχοινᾶ, Βόλος 1969, σελ. 209 κ.ἑ.

23. Γρηγορίου Παλαμᾶ ἔργα, ΕΠΕ, τόμος 10ος, σελ. 364.

νους. Κάθε ἅγιος πού μετέχει τῆς Πεντηκοστῆς, μετέχει τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καί τῶν ἐσχάτων ἀπό τήν ζωή αὐτή. Ἄλλωστε, ὁ ὕψιστος βαθμός τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι ἡ Πεντηκοστή. Οἱ ἅγιοι ἀπό τώρα ἀπολαμβάνουν τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί ὅλα τά ἔσχατα ἐν ἀρραβῶνι καί αὐτό φαίνεται ἀπό τόν φωτισμό τοῦ νοός, τήν νοερά προσευχή, τήν θεωρία τοῦ Θεοῦ, τήν ἔλλαμψη τῶν ψυχῶν καί τῶν σωμάτων. Τά ἅγια λείψανα, τά ὁποῖα θαυματουργοῦν, εἶναι φανερώσεις αὐτῆς τῆς πραγματικότητος.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, κατά τήν ὁμολογία του, ἀνέβηκε μέχρι τρίτου οὐρανοῦ καί ἀπό ἐκεῖ ἡρπάγη στόν Παράδεισο. Αὐτό, κατά τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή, δείχνει τά στάδια τῆς πνευματικῆς τελείωσεως, πού εἶναι ἡ κάθαρση τῆς καρδιᾶς, ὁ φωτισμός τοῦ νοῦ και ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου. Τό ὅτι ἡρπάγη στόν Παράδεισο, κατά τόν ἅγιο Νικόδημο τόν ἁγιορείτη, σημαίνει ὅτι ἐμυήθη σέ ὅλα τά μυστήρια τοῦ Παραδείσου, στόν ὁποῖο ἦταν ὁ Ἀδάμ καί στόν ὁποῖο θά εἶναι οἱ δίκαιοι. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶχε ἐμπειρίες βιώσεως τῶν ἐσχάτων ἀπό τήν ζωή αὐτή. Ἀπό τά πολλά χωρία, πού θά μποροῦσα νά ἀναφέρω, πρέπει νά σημειωθῆ ἕνα πού δείχνει αὐτήν τήν πραγματικότητα. Γράφει πρός τούς Κορινθίους: «ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δέ ἐπιγνώσομαι καθώς καί ἐπεγνώσθην» (Α΄ Κορ. ιγ΄, 12-13). Πρέπει νά προσέξουμε ἰδιαιτέρως τά ρήματα «ἐπιγνώσομαι καθώς καί ἐπεγνώσθην». Τότε, δηλαδή, θά γνωρίση αὐτό πού γνώρισε στό παρελθόν. Καί μόνον ἀπό αὐτό τό ἀποστολικό χωρίο φαίνεται ὅτι τά ἔσχατα εἶναι ὡς τά πρῶτα. Ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ὅραση τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχουν στιγμές πού οἱ ἅγιοι, ὅπως ἐδῶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γνώρισαν τήν μέλλουσα μακαριότητα ἀπό αὐτήν τήν ζωή. Πρόκειται περί τῆς ἰδίας γνώσεως. Ἀλλά, ἐφ' ὅσον φοροῦμε τό σαρκίον, δέν εἶναι μόνιμη κατάσταση. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μεταξύ τοῦ «ἐπεγνώσθην» καί τοῦ «ἐπιγνώσομαι» περιλαμβάνεται τό «ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους» καί τό «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι». Αὐτό σημαίνει ὅτι μεταξύ τῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ, πού ἀξιώνονται ἀπό αὐτήν τήν ζωή οἱ ἅγιοι σέ μερικές στιγμές καί μέρες, καί τῆς

θεωρίας τοῦ Θεοῦ μετά τήν Δευτέρα Παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἤ ἀκόμη καί τήν μετά τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα ὑπάρχει ὁ φωτισμός, ἡ ἐπί μέρους γνώση, πού εἶναι ἡ νοερά προσευχή.

Ἡ ἐκκλησιαστική ζωή δίδει στόν ἄνθρωπο τήν δυνατότητα νά βιώση αὐτήν τήν ἐσχατολογική πραγματικότητα ὡς παροῦσα. Αὐτό ἐπιτυγχάνεται μέ τά μυστήρια καί μέ τήν ἄσκηση, ἀφοῦ καί τά δυό αὐτά συνδέονται ἀναπόσπαστα μεταξύ τους. Τό ἅγιο Βάπτισμα μᾶς εἰσάγει στήν Ἐκκλησία καί μᾶς καθιστᾶ μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Τό ἅγιο Χρίσμα μᾶς δίδει τίς δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί ἡ θεία Κοινωνία μᾶς χορηγεῖ τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ γιά νά ζήσουμε. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στήν θεία Λειτουργία, ὅταν συμμετέχουμε ἀξίως, καί μέσα σέ ὅλη τήν προοπτική πού προϋποθέτει αὐτό τό μυστήριο, καί ὄχι μαγικά, ζοῦμε ὅλα τά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καί αὐτῆς ἀκόμη τῆς Δευτέρας Παρουσίας Του. Στήν θεία Λειτουργία τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ὁ ἱερεύς προσεύχεται: «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς, καί πάντων τῶν ὑπέρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Τάφου, τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανούς Ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν Καθέδρας, τῆς δευτέρας καί ἐνδόξου πάλιν παρουσίας...». Μετά δέ τήν θεία Κοινωνία, κατά τήν Θεία Λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου ὁ ἱερεύς ὁμολογεῖ: «Ἤνυσται καί τετέλεσται, ὅσον εἰς τήν ἡμετέραν δύναμιν, Χριστέ, ὁ Θεός ἡμῶν, τό τῆς σῆς οἰκονομίας μυστήριον· ἔσχομεν γάρ τοῦ θανάτου σου τήν μνήμην· εἴδομεν τῆς Ἀναστάσεώς σου τόν τύπον· ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀτελευτήτου σου ζωῆς· ἀπηλαύσαμεν τῆς ἀκενώτου σου τρυφῆς· ἧς καί ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντας ἡμᾶς καταξιωθῆναι εὐδόκησον...».

Καίτοι μέ ὅσα ἀναφέραμε νοιώθουμε ὅτι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τά ἔσχατα βιώνονται καί στό παρόν ὡς ἐν ἀρραβῶνι, ἐν τούτοις θά προχωρήσω στήν παρουσίαση τῆς διδασκαλίας μερικῶν ἁγίων, στήν ὁποία φαίνεται ἐναργέστερα αὐτή ἡ ἀλήθεια, πού εἶναι σαφής διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας καί, φυσικά, ἐμπειρία τῶν ἁγίων.

Ὁ ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος, ἀφοῦ ἀναφέρει ὅτι ἡ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν εἶναι θεωρία πνευματική, λέγει: «ἐντεῦθεν γάρ

αἰσθάνεται τῆς τρυφῆς ἐκείνης τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν»[24]. Σέ ἄλλο σημεῖο περιγράφοντας τήν ἐμπειρία τῆς ἐλεύσεως τῆς θείας Χάριτος, τήν τρυφή καί τήν ἀγαλλίαση πού ἐπιπίπτει σέ ὅλο τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, στήν συνέχεια ἐπιλέγει: «ὅταν ἐπιδημήσῃ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνη ἡ τρυφή ἡ σφύζουσα ἐν ὅλῳ τῷ σώματι αὐτοῦ, οὕτω νομίζει ὁ τοιοῦτος ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλο τι ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία, ἤ τοῦτο»[25].

Ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος γιά νά παρουσιάση τήν σχέση πού ὑπάρχει μεταξύ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καί τῶν δωρεῶν τῆς θείας Χάριτος, πού ἀπολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ζωή αὐτή, χρησιμοποιεῖ τό παράδειγμα τῶν βασιλικῶν ἀνακτόρων. Ἕνας ἄνθρωπος, λέγει, πού συχνάζει στό παλάτι καί γνωρίζει ὅλα τά μυστικά καί τήν δόξα τοῦ βασιλέως, οὔτε ξενίζεται, ἀλλά καί οὔτε φοβᾶται ἄν ὁ ἴδιος γίνη βασιλιάς καί στεφανωθῆ. Τό ἴδιο γίνεται μέ τούς πραγματικούς Χριστιανούς. «Ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι μέλλοντες βασιλεύειν οὐ ξενίζονται, ἤδη προεγνωκότες τά μυστήρια τῆς χάριτος». Στήν συνέχεια γράφει ὅτι, ὅπως τότε, στόν μέλλοντα αἰώνα, οἱ δίκαιοι θά ζοῦν στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καί στό φῶς καί τήν δόξα, χωρίς νά βλέπουν τίποτε ἄλλο, παρά μόνον τόν Χριστό στά δεξιά τοῦ Πατρός, τό ἴδιο καί οἱ δίκαιοι ἀπό τώρα βλέπουν τά κάλλη καί τίς θαυματουργίες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, αἰχμαλωτισθέντες καί ἁρπαχθέντες ἀπό τώρα στόν αἰώνα ἐκεῖνο. Χαρακτηριστικά γράφει: «... οὕτω καί οὗτοι ἀπό τοῦ νῦν εἰς ἐκεῖνον τόν αἰῶνα ἁρπαχθέντες καί αἰχμαλωτισθέντες πάντα τά ἐκεῖ κάλλη καί τάς θαυματουργίας ὁρῶσιν»[26].

Ὁ ὅσιος Νικήτας ὁ Στηθᾶτος γράφει ὅτι, ἐάν καταλάβης ὅτι ἡ φορά τῶν παθῶν εἶναι ἄπρακτος, ἀνενεργός, καί ἡ κατάνυξη πηγάζει ἀπό τούς ὀφθαλμούς ἀπό τήν ταπεινοφροσύνη, «γνῶθι ὅτι ἦλθεν ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπί σέ καί ἐγκύμων ἐγένου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»[27].

24. Ἰσαάκ Σύρου, ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 70.
25. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 39.
26. Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 312-314.
27. Φιλοκαλία, τόμος Γ΄, σελ. 341, νη΄.

Αὐτή ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας, πού ἐκφράζεται ἀπό πολλούς ἁγίους, φαίνεται ἐκφραστικότατα στόν ἅγιο Συμεών τόν νέο Θεολόγο, ὁ ὁποῖος στά γραπτά του ἀναφέρεται σ᾿ αὐτήν τήν ἀλήθεια. Ὁ ἴδιος πολλές φορές ὁμολογεῖ ὅτι εἶδε τό ἄκτιστο Φῶς καί, ἑπομένως, εἶδε τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀναφορά σ᾿ αὐτόν τόν ἅγιο νομίζω θά καταστήση τό θέμα μας καταληπτότερο. Θά δοῦμε τήν ἀλήθεια τῆς μεθέξεως τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καί τῶν δωρεῶν τῆς θείας Χάριτος ἀπό αὐτήν ἀκόμη τήν ζωή.

Βλέποντας τόν Χριστό καί τήν Βασιλεία «παρ᾿ ἐκείνου λαβόντες τῶν οὐρανῶν, ἥτις ἐστί τό Πνεῦμα τό Ἅγιον, ἐντός ἡμῶν ταύτην ἀεί ἔξομεν»[28]. Ὁ ἴδιος ἅγιος περιγράφει μιά προσωπική του ἐμπειρία, καί δίδει τήν μαρτυρία τῆς ὁράσεως καί μεθέξεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Γράφει πολύ χαρακτηριστικά:

«Ἐκεῖ τήν μέλλουσαν εἶδον ζωήν καί ἀφθαρσίαν,
ἥν ὁ Χριστός χαρίζεται τοῖς αὐτόν ἐκζητοῦσι,
καί βασιλείαν οὐρανῶν οὖσαν ἐντός μου εὗρον,
ἥτις ὑπάρχει ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα,
θεότης ἀδιαίρετος ἐν τρισί τοῖς προσώποις,
ἥν οἱ μή προτιμήσαντες ἀντί παντός τοῦ κόσμου
καί δόξαν ἡγησάμενοι καί τιμήν τε καί πλοῦτον
τό προσκυνεῖν, τό λειτουργεῖν καί παρίστασθαι μόνον»[29].

Ὁ ἅγιος Συμεών ἀπορεῖ πῶς εἶναι δυνατόν νά εἰσέλθη κανείς στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετά τόν θάνατο, ἄν δέν τήν ἔχη ἀποκτήσει αἰσθητῶς ἀπό τήν παροῦσα ζωή. Γράφει: «ὁ μή ἐντός αὐτοῦ τήν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν γνωστῶς κτησάμενος, πῶς ἐν αὐτῇ μετά θάνατον εἰσελεύσεται; Ὁ μή μένοντα ἐν αὐτῷ διά τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν σύν τῷ Πατρί θεασάμενος, πῶς μετ᾿ αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἔσεται;»[30]. Ὁ λόγος αὐτός εἶναι καί ἐκφραστικός καί φοβερός. Δείχνει τό ὕψος τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τό μέτρο τῆς βιώσεως καί τό τέλος τοῦ σκοποῦ τῆς

28. SC 113,236.
29. SC 174,106.
30. SC 113,276.

ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Δείχνει ἀκόμη καί τήν βίωση τῶν ἐσχάτων ἀπό τήν ζωή αὐτή.

Ἐκεῖ ὅμως πού εἶναι ἐκφραστικότερος ὁ ἅγιος Συμεών ὁ νέος Θεολόγος εἶναι σέ ἕναν λόγο του, ὁ ὁποῖος τιτλοφορεῖται: «Περί της φοβερᾶς τοῦ Κυρίου ἡμέρας καί τῆς μελλούσης κρίσεως, ὅτι καί πρό τοῦ θανάτου ἐν ἡμῖν ἔνθεν ἤδη καθαιρομένοις διά δακρύων ἐνεργεῖται καί ἐν οἷς ἄν ἐγγένηται κατά τήν παροῦσαν ζωην, κατά τήν μέλλουσαν οὐχ ὑπαντᾷ». Ὅπως φαίνεται ἀπό αὐτόν τόν λόγο, ὄχι μόνον ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀπολαμβάνεται ἀπό τους θεουμένους ἀπό αὐτήν τήν ζωή, ἀλλά οἱ ἅγιοι πού καθαρίσθηκαν μέ τά δάκρυα τῆς μετανοίας θά ἀποφυγουν καί τήν κρίση[31]. Αὐτό συμβαίνει γιατί, γι' αὐτόν πού ζῇ ἀσκητικά, ἡ κρίση γίνεται τώρα καί, οὐσιαστικά, γι' αὐτόν ἐρχεται ἀπό τώρα ἡ Δευτέρα Παρουσια τοῦ Χριστοῦ.

Ἀναλύοντας τήν διδασκαλία αὐτήν ὁ ἅγιος Συμεών διδάσκει ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τῆς Θεότητος οὐσιαστικά εἶναι κρίση σ' αὐτούς πού ἀποκαλύπτεται. Ἔτσι, ἄλλοι ἄνθρωποι αἰσθάνονται τήν καυστική ἰδιότητα τῆς Χάριτος καί ἄλλοι τήν φωτιστική, ὅπως λέγουν οἱ ἅγιοι Πατέρες. Στούς ἀπίστους καί ἐμπαθεῖς ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ παραμένει ἀπρόσιτη καί ἀόρατη, ἐνῶ στούς πιστούς, πού τηροῦν τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ μέ φόβο καί τρόμο καί ἐπιδεικνύουν μετάνοια ἀληθινή, ὁρᾶται ἡ θεία Χάρη ἀποκαλυπτομένη καί προξενεῖ μέσα τους τήν μέλλουσα νά πραγματοποιηθῇ κρίση. Δηλαδή, αὐτόν τόν ἄνθρωπο ἡ θεία Χάρη τόν καθαρίζει καί γι' αὐτό «καί ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει και δίκῃ οὐ κρίνεται, κέκριται γάρ». Ὅσοι εἶναι τέκνα φωτός, μετά τήν κάθαρση ἀπό τά πάθη καί γίνονται υἱοί τῆς μελλούσης ἡμέρας, «ἐπ' αὐτούς ἡ ἡμέρα Κυρίου οὐδέποτε ἐπελεύσεται· ἐν αὐτῇ γάρ εἰσι ἀεί καί διά παντός»[32].

Ἀναλύοντας ὁ ἅγιος Συμεών ὁ νέος Θεολόγος τήν περικοπή τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ λέγει ὅτι ἡ συνομιλία τοῦ Χριστοῦ μέ τούς δικαίους καί ἀμετανοήτους ἁμαρτωλούς

31. SC 129.258.
32. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 264-270.

γίνεται ἀπό τώρα. «Ταῦτα τοιγαροῦν ἐρεῖ καί νῦν ὁ Κύριος λέγει...»[33]. Καί αὐτό γιατί ἡ Παρουσία τοῦ Χριστοῦ στούς πιστούς γίνεται ἀπό τώρα: «Ἡ γάρ παρουσία τοῦ Κυρίου εἰς τούς πιστούς γέγονε καί ἀεί γίνεται καί εἰς πάντας τούς βουλομένους ἐφέστηκεν»[34].

Δέν ἀναμένουμε τόν μέλλοντα αἰώνα νά δοῦμε τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τήν βλέπουμε ἀπό τώρα. Γράφει: «... οὐκ ἐν τῷ μέλλοντι μόνῳ, ἀλλά πρῶτον ἐν τῷδε τῷ βίῳ, εἶθ' ὕστερον καί ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι». Βέβαια, θά ὑπάρχη διαφορά, ἀνάλογα μέ τόν βαθμό τῆς θεωρίας καί μεθέξεως. «Εἰ καί ἐνταῦθα μέν ἀμυδρότερον κἀκεῖ τελεώτερον». Οἱ πιστοί λαμβάνουν τίς ἀπαρχές τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ τρανῶς ἀπό τήν ζωή αὐτή. Αὐτό σημαίνει ὅτι οὔτε ὅλες τίς ἐπαγγελίες τίς ἀπολαμβάνουν ἀπό τώρα, οὔτε ἐλπίζουν νά τίς ἀπολαύσουν στήν ἄλλη ζωή, ἐνῶ τώρα «τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἄμοιροί τε καί ἄγευστοι» μένουν[35].

Σέ ἕνα σημεῖο τῆς θεολογικῆς του ὁμιλίας ὁ ἅγιος Συμεών λέγει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι τό φῶς τοῦ κόσμου. Καί, ἑπομένως, ὅσοι δέν ἐνδύονται τό φῶς αὐτό δέν διαφέρουν σέ τίποτε ἀπό ἕναν νεκρό: «Εἰ τοίνυν αὐτός φῶς ἐστι, τούς δέ ἐνδεδυσκομένους αὐτόν μή ἐπαισθάνεσθαι λέγομεν, τί νεκροῦ διαφέρομεν;». Καί στήν συνέχεια μακαρίζει τούς ἀνθρώπους ἐκείνους πού βλέπουν τό φῶς καί ἑπομένως βιώνουν ἀπό τώρα τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Δέν προτίθεμαι νά ἀναφέρω ὅλους τούς μακαρισμούς, ἀλλά μόνον μερικές φράσεις πολύ χαρακτηριστικές: «Μακάριοι οἱ τό φῶς αὐτοῦ νυνί ἐνδυσάμενοι, ὅτι τό τοῦ γάμου ἤδη περιεβάλοντο ἔνδυμα». «Μακάριοι οἱ τό φῶς τοῦ Κυρίου, ὡς αὐτόν ἐκεῖνον ἀπ' ἐντεῦθεν ἤδη γνωρίσαντες, ὅτι αὐτοί ἀνεπαισχύντως αὐτῷ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι παραστήσονται». «Μακάριοι οἱ ἐν τῷ φωτί τοῦ Χριστοῦ διάγοντες πάντοτε, ὅτι αὐτοί καί νῦν καί εἰς τούς αἰῶνας ἀδελφοί καί συγκληρονόμοι αὐτοῦ εἰσί τε

33. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 306.
34. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 308.
35. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 308-310.

καί ἀεί ἔσονται»[36].

῾Ο λόγος αὐτός τοῦ ἁγίου Συμεών τοῦ νέου Θεολόγου καί οἱ θαυμάσιοι μακαρισμοί του δέν μᾶς ἀφήνουν πολλά περιθώρια γιά νά συνεχίσουμε τό θέμα αὐτό. Κλείνοντας θά ἤθελα μόνον νά ποῦμε συμπερασματικά ὅτι ἡ ὀρθόδοξη ἐσχατολογία εἶναι διαχρονική, πράγμα τό ὁποῖο σημαίνει ὅτι ἡ ζωή τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅλα τά γεγονότα τῶν ἐσχάτων βιώθηκαν στό παρελθόν ἀπό τόν ᾿Αδάμ καί τούς Προφῆτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, βιώθηκαν ἀπό τούς ἁγίους, βιώνονται καί στήν παροῦσα ζωή ὡς ἀρραβώνας καί θά βιωθοῦν στόν τέλειο βαθμό μετά τήν ἀνάσταση τῶν σωμάτων. ᾿Εάν ἡ ἐσχατολογία στερῆται διαχρονικότητος καί συνδέεται μόνον μέ τό μέλλον, δέν εἶναι ὀρθόδοξη.

36. ἔνθ. ἀνωτ., σελ. 314-316.

Πρωτοπρ. Ἀθανασίου Γκίκα
Διδάκτορος Θεολογίας

Ἡ ἐπιείκεια ὡς πατερική ποιμαντική μέθοδος

Οἱ συνέπειες τῆς ἀναβιώσεως τῆς Πατερικῆς Θεολογίας, πού ἐπετεύχθη ἐσχάτως στόν Ὀρθόδοξο κόσμο, ἐπί τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι θέμα πού χρήζει συνολικῆς μελέτης. Ἡ σοφία τῶν πατέρων φαίνεται νά ριζώνει στή σκέψη πολλῶν συγχρόνων ποιμένων, οἱ ὁποῖοι ἐμπράκτως ἐφαρμόζουν ὅσα ἐμαθήτευσαν στά πατερικά συγγράμματα[1]. Ὄχι

1. Βλέπε ἐνδεικτική βιβλιογραφία συγχρόνων συγγραμμάτων ποιμαντικῆς: Ἀρχιμ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ, *Ἡ σημασία τῆς Ποιμαντικῆς καί ἡ Ἑλληνική Βιβλιογραφία*, Ἀθήνα 1968. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ποιμαντική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρ τῶν φυλακισμένων*, Ἀθήνα 1969. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ ποιμαντική διακονία κατά τούς ἱερούς κανόνας*, Πειραιεύς 1976. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, *Σχέσις τῆς ποιμαντικῆς θεολογίας πρός τόν σύγχρονον κόσμον*, Θεσσαλονίκη 1971. Τοῦ ἰδίου, *Στοιχεῖα νηπτικῆς Ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη 1982. Τοῦ ἰδίου, *Ἀνταύγειες τῆς πατερικῆς ἐρήμου στό σύγχρονο κόσμο*, Θεσσαλονίκη 1982. Τοῦ ἰδίου, *Τό πρόβλημα τῶν σχέσεων: Ποιμαντικῆς φροντίδας καί ψυχοθεραπείας ἐξ ἐπόψεως Ὀρθοδόξου Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1986. Τοῦ ἰδίου, *Ψυχολογία καί πνευματική ζωή*, Θεσσαλονίκη 1986. Τοῦ ἰδίου, *Θέματα ποιμαντικῆς ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη 1991. Ἀρχιμ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, *Ὀρθόδοξη Ψυχοθεραπεία*, Ἔδεσσα 1986. ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ, *Ὁ Διάλογος, Ἀρχές καί μέθοδοι*, Ἀθήνα 1979. Τοῦ ἰδίου, *Τό πένθος: Ὀρθόδοξη λαογραφική καί ψυχολογική θεώρηση*, Ἀθήνα 1988. Τοῦ ἰδίου, *Ἔρωτος φύσις*, Ἀθήνα 1991. Τοῦ ἰδίου, *Κλῆρος, Ἡ ἀνεκπλήρωτη ὑπόσχεση πατρότητος*, Ἀθήνα 1992. ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΦΑΡΟΥ - ΣΤΑΥΡΟΥ ΚΟΦΙΝΑ, *Γονεῖς καί παιδιά*, Ἀθήνα 1985. Τῶν ἰδίων, *Συζυγία*, Ἀθήνα 1987. Τῶν ἰδίων, *Γάμος*, Ἀθήνα 1989, ΧΡΗΣΤΟΥ ΒΑΝΤΣΟΥ, *Θέματα Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, Θεσσαλονίκη 1993.

μόνον ἡ ἐπιμονή τῶν πατέρων νά προβάλλουν τό ἀσκητικό ἰδεῶδες, τήν ἐνσυνείδητη καθ' ἡμέρα λατρεία τοῦ Θεοῦ, τήν ἀδιάλειπτη προσευχή, ἀλλά καί ἡ διδασκαλία τους περί διακριτικῆς προσεγγίσεως τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, μέ στοργή καί ἀγάπη, καταυγάζει τούς συγχρόνους ταπεινούς διακόνους τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νά ἀναθάλλει τό ἔργο τους.

Ποιμαντικές μέθοδοι πού στηρίζονταν παλαιότερα στά συμπεράσματα θύραθεν ἐπιστημῶν, ὅπως π.χ. τῆς ψυχολογίας, τῶν παιδαγωγικῶν, ὑποχωροῦν ἐνώπιον τοῦ καταπληκτικοῦ φωτός πού προχέουν τά πατερικά ἔργα. Ἀσφαλῶς ἡ πνευματική αὐτή ἐπανάσταση στό χῶρο τῆς Ἐκκλησίας θά ἀποδώσει στό μέλλον περισσοτέρους καρπούς καί εἶναι πλέον δεδομένο ὅτι δύσκολα μπορεῖ νά παρακμάσει.

Ἔτσι παραδίδεται σάν ἱερή παρακαταθήκη πρός τούς νέους θεολόγους καί κληρικούς νά καλλιεργήσουν περισσότερο τή μελέτη τῶν πατερικῶν ἔργων καί κυρίως νά ἐμφυσήσουν πατερική πνοή πρός ὅσους ἡ Ἐκκλησία ἔταξε νά διακονοῦν. Νομίζομε ὅτι αὐτό τό καθῆκον ἐπωμίζεται καί ἡ ἀκαδημαϊκή Θεολογία, ἡ ὁποία ὀφείλει νά ἐξετάζει συστηματικότερα τά σύγχρονα ποιμαντικά προβλήματα καί θέματα ὑπό τό φῶς τῆς πατερικῆς σκέψης, χωρίς βεβαίως ναρκισσιστικά νά περιφρονεῖ τήν κατά κόσμον σοφία. Μιά τέτοια τάση δέν τήν εἶχαν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας στήν ἐποχή πού ἔζησαν καί προφανῶς δέν εἶναι φρόνιμο νά υἱοθετηθεῖ καί ἀπό τούς σημερινούς ποιμένες.

Ἡ σοφία τῶν πατέρων ἔχει μεγάλους ὁρίζοντες καί αὐτό φαίνεται ξεκάθαρα στήν πράξη καί μάλιστα ὅταν εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν πρόσωπα «προβληματικά». Ἡ ποιμαντική στοργή τῶν πατέρων δίδεται μέ δαψίλεια πρός ὅσους βρίσκονται στό σκοτάδι τῆς ἁμαρτίας. Εἶναι ἰδιαίτερα χαρακτηριστικός ὁ τρόπος καί ἡ μέθοδος προσεγγίσεως αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ἀπό τούς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι φθάνουν νά βλέπουν τόν ἑαυτό τους ὡς τόν ἔσχατο τῶν ἁμαρτωλῶν. Αὐτό τό βαθύτατο αἴσθημα τῆς ταπεινώσεως κατακλύζει τήν ὕπαρξή τους καί δέν τούς ἀφήνει στό ἐλάχιστο νά κατακρίνουν τόν συνάνθρωπό τους, ὅσο ἁμαρτωλός καί νά εἶναι. Παραδείγματα τέτοιας στάσεως ἀνευρίσκονται συχνά στούς βίους τῶν ἁγίων,

καθώς καί στά λεγόμενα *Πατερικά*. Ὁ νόμος πού κυριαρχεῖ στή σκέψη τῶν πατέρων εἶναι τῆς φιλανθρωπίας καί τῆς διακαοῦς ἐπιθυμίας νά ὁδηγήσουν τόν ἄνθρωπο, μέ ἕνα τρόπο σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητάς του, στό δρόμο τοῦ Θεοῦ.

Ἔτσι ἡ ἀγάπη τούς ὁδηγεῖ νά ἀνευρίσκουν ποικίλες μεθόδους, εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐλεύθερα νά πορεύεται πρός τήν ὁδό τῆς τελειώσεως, χωρίς νά αἰσθάνεται τήν Ἐκκλησία φυλακή τῆς ἐλευθερίας ἤ δέσμευση τῆς προσωπικότητάς του. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ κατ' ἐξοχή χῶρος ἐλευθερίας, γεγονός πού τονίζεται ἐπανειλημμένα ἀπό τήν Ὀρθόδοξη παράδοση. Μέ βάση αὐτό τό δεδομένο ἐξηγεῖται κάλλιστα πῶς οἱ πατέρες πολλές φορές παραθεωροῦν ἤ ὑπερβαίνουν τούς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἤ ἀκόμα καί τόν ἠθικό ἁγιογραφικό νόμο, προκειμένου νά ὁδηγήσουν ἀβίαστα, ἀλλά σταθερά, τόν ἄνθρωπο στήν ἀπαλλαγή ἀπό τά πάθη. Ἐνεργοῦν ὡς προφῆτες μέ ἐξουσία ἐπί τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ. Τέτοια ποιμαντική στάση εἶναι γνώρισμα τῶν χαρισματούχων ἁγίων τοῦ Θεοῦ, πού φανερώνει δυναμισμό καί ταυτόχρονα μιά ζῶσα Ἐκκλησία.

Ἔχοντας ὡς προϋπόθεση τά παραπάνω μποροῦμε εὔκολα νά ἀξιολογήσομε, ἀπό ἄποψη ποιμαντική, τήν τάση ὁρισμένων πατέρων νά παραβλέπεται ὁ χρόνος τῶν ἐπιτιμίων πού ὁρίζουν οἱ κανόνες. Ἤδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἡ Ἐκκλησία πρός θεραπεία τῶν βαρέως ἤ ἐλαφρύτερον νοσούντων μελῶν της χρησιμοποιοῦσε τά ἐπιτίμια, τά ὁποῖα στήν πραγματικότητα ἀποτελοῦν μέσα ἀγωγῆς καί ὄχι ποινές. Τά ἐπιτίμια εἶχαν τή μορφή ἀναθέματος στίς περιπτώσεις τῶν ἀμετανοήτων, οἱ ὁποῖοι διατελοῦσαν σέ κατάσταση πνευματικοῦ θανάτου, ὅπως ἔπραξε π.χ. ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου γιά τόν αἱμομίκτη μέ τήν προτροπή τοῦ ἀπ. Παύλου[2]. Γιά τούς μετανοοῦντες ἡ Ἐκκλησία ἐπέβαλλε τό ἐπιτίμιο τοῦ ἀφορισμοῦ, δηλ. τήν πρόσκαιρη στέρηση ἀπό τήν ἐκκλησιαστική κοινωνία, τῆς ὁποίας κέντρο εἶναι ἡ θ. Εὐχαριστία. Ὁ χρόνος τῆς ἀποκοπῆς ἦταν σέ συνάρτηση μέ τό μέγεθος τῆς ἁμαρτίας. Ἔτσι ἐνωρίς

2. Ἀρχιμ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ, *Ἡ ποιμαντική διακονία κατά τούς ἱερούς κανόνας*, Πειραιεύς 1976, σ. 145.

διαμορφώθηκαν οἱ τάξεις τῶν μετανοούντων (προσκλαίοντες, ἀκροώμενοι, ὑποπίπτοντες καί συνεστῶτες), ἐνῶ παράλληλα καταγράφηκαν καί ἐν μέρει κωδικοποιήθηκαν τά ἐπιτίμια.

Στή νομοθεσία καί στούς κανόνες τῶν πατέρων δίδεται ἔμφαση στήν τήρηση τοῦ χρόνου των ἐπιτιμίων καί ταυτόχρονα τονίζεται ὅτι οἱ πνευματικοί πατέρες καί ἐξομολόγοι δέν θά πρέπει νά παραβλέπουν ὅσα ἡ Ἐκκλησία ἐθέσπισε[3]. Ἐδῶ ἀκριβῶς εὑρίσκεται ἡ τόλμη κάποιων πατέρων, οἱ ὁποῖοι προτάσσουν τήν προσωπική τους θέση σέ συγκεκριμένες περιπτώσεις ἁμαρτανόντων, πρός τό συμφέρον προφανῶς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἁγιοπνευματική τους σκέψη φθάνει μέχρι σημείου νά ἐλέγχει καί νά ἀνακρίνει ἀκόμη καί τούς ἱερούς κανόνες. Ἐνδεικτικά στά *Ἀποφθέγματα Γερόντων* ἱστορεῖται τό ἑξῆς περιστατικό μέ πρωταγωνιστή τόν ἀββᾶ Ποιμένα.

«Ἀδελφός ἠρώτησε τόν ἀββᾶν Ποιμένα λέγων· ἐποίησα ἁμαρτίαν μεγάλην καί θέλω μετανοῆσαι τρία ἔτη.

Λέγει αὐτῷ ὁ γέρων· πολύ ἐστι.

Καί εἶπεν αὐτῷ ὁ ἀδελφός· ἀλλ᾽ ἕως ἐνιαυτοῦ;

Καί εἶπε· πολύ ἐστιν.

Οἱ δέ παρόντες ἔλεγον· ἕως τεσσαράκοντα ἡμερῶν;

Καί εἶπε πάλιν· πολύ ἐστιν.

Εἶπε δέ, ἐγώ δέ λέγω ὅτι, ἐάν ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσῃ ἄνθρωπος, καί μή προσθῇ ἔτι ποιεῖν τήν ἁμαρτίαν, καί εἰς τρεῖς ἡμέρας, δέχεται αὐτόν ὁ Θεός»[4].

3. Βλ. σχ., καν. Ρβ´ Πενθέκτης. Βλ. ἐπίσης σχετικά, ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥ, *Νίκων ὁ Μαυροφείτης*. Βίος - συγγραφικό ἔργο - κανονική διδασκαλία. Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 276-277.
4. *Ἀποφθέγματα Γερόντων*, PG 65, 325 AB. Στή συλλογή τῶν Ἀποφθεγμάτων παρατίθενται καί ἄλλα χωρία μέ παρόμοιο περιεχόμενο: «Ἠρώτησαν τινές τόν ἀββᾶν Σισόην, λέγοντες· Ἐάν πέσῃ ἀδελφός, οὐ χρείαν ἔχει μετανοῆσαι ἐνιαυτόν; Ὁ δέ εἶπε· Σκληρόν ἐστι τό ρῆμα. Οἱ δέ φασίν· Ἀλλ᾽ ἕξ μῆνας; Καί πάλιν εἶπε· Πολύ ἐστιν. Οἱ δέ ἔφασκον· Ἕως τεσσαράκοντα ἡμερῶν; Πάλιν ἔφη· Πολύ ἐστι. Λέγουσιν αὐτῷ· Τί οὖν; Ἐάν πέσῃ ἀδελφός, καί εὑρεθῇ εὐθύς ἀγάπη γινομένη, καί αὐτός εἰσέλθῃ εἰς τήν ἀγάπην; Λέγει αὐτοῖς ὁ γέρων· Οὐχί. Ἀλλά χρείαν ἔχει μετανοῆσαι ὀλίγας ἡμέρας». *Ὅπ.παρ.*, 400

Αὐτή ἡ ἀποφασιστική θέση τοῦ ἀββᾶ Ποιμένα ἀποτελεῖ πραγματικά ἕνα «σκάνδαλο», ἄν ἀναλογιστεῖ κανείς ὅτι αὐτά ἐλέχθησαν σέ μιά ἐποχή πού ἡ Ἐκκλησία ἐπέμενε νά κρατᾶ πιστά τίς τάξεις τῶν μετανοούντων καί ταυτόχρονα τά ὅσα θέσπισαν οἱ πατέρες περί τῶν ἐπιτιμίων.

Τόση ἰσχύ εἶχε αὐτή ἡ θέση τοῦ ἀββᾶ Ποιμένα, ὥστε διατηρήθηκε ἐπί αἰῶνες, καθόσον βλέπομε νά ἐπαναλαμβάνεται ἀπό τόν ἅγιο Νεόφυτο τόν Ἔγκλειστο, τόν ΙΒ΄ αἰώνα. Στό ἀνέκδοτο *Ἐγκώμιον εἰς τήν ἁγίαν Ὑπαπαντήν καί περί μετανοίας καί ἀχράντου θείας κοινωνίας*[5], πού ἐκφωνήθηκε, σύμφωνα μέ ἐσωτερικές ἐνδείξεις, τήν ἑβδομάδα πρίν ἀπό τήν Κυριακήν τοῦ Ἀσώτου[6], ὁ Κύπριος πατέρας καταβάλλει τήν ἴδια τολμηρή προσπάθεια νά προβληθεῖ ἡ ἐπιείκεια τῆς Ἐκκλησίας πρός τόν ἁμαρτωλό ἄνθρωπο. Στήν ἀρχή τοῦ Τριωδίου ἔπρεπε νά τονισθεῖ, ὅτι ὁ Θεός κρίνει τή μετάνοια ὄχι μέ βάση τή διάρκεια τοῦ ἐπιτιμίου, ἀλλά κυρίως μέ βάση τή διάθεση καί τήν ποιότητα τῆς μετανοίας πού ἐπιδεικνύει ὁ μετανοῶν ἁμαρτωλός.

Ἔτσι στό *Ἐγκώμιο* ἀντιμετωπίζει τό ἴδιο ἐρώτημα πού ὑπεβλήθη παλαιότερα στόν διακριτικό ἀββᾶ Ποιμένα: «Καί πότε... γενήσομαι ἄξιος (μεταλαμβάνειν τῶν θείων μυστηρίων) ὁ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις μεμολυσμένος; Εἰπέ μοι καί αὐτός ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις μεμολυσμένη πόσων ἐδεήθη ἡμερῶν καθαρθῆναι; πόσων ὁ ἄσωτος; πόσων ὁ ληστής; πόσων ὁ τελώνης;

ΑΒ. «Ἀδελφός ἠρώτησε τόν ἀββᾶ Σισόην, λέγων· Τί ποιήσω, ἀββᾶ, ὅτι πέπτωκα; Λέγει αὐτῷ ὁ γέρων· Ἀνάστα πάλιν. Λέγει ὁ ἀδελφός· Ἀνέστην, καί πάλιν πέπτωκα. Καί λέγει ὁ γέρων· Ἀνάστα πάλιν καί πάλιν. Εἶπεν οὖν ὁ ἀδελφός· Ἕως πότε; Λέγει ὁ γέρων· Ἕως ἄν καταληφθῆς εἴτε ἐν τῷ ἀγαθῷ, εἴτε ἐν τῷ πτώματι· ἐν ᾧ γάρ εὑρίσκεται ἄνθρωπος, ἐν αὐτῷ καί πορεύεται». *Ὅπ.παρ.*, 404 C.

5. Χφ. Parisinus gr. 1317, φφ. 26α-37α.

6. Στό μεγαλύτερο μέρος του τό κείμενο ἀναφέρεται στήν παραβολή τοῦ ἀσώτου, μάλιστα ὁ ἅγ. Νεόφυτος ἀναφέρει συγκεκριμένα· «... Καί τοῦτο ἐγώ οὐκ ἐξ οἰκείας διανοίας ἤ αὐθεντίας· ...ἀλλ' ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεία περί τοῦ ἀσώτου παραβολή, σαφεστάτως καί δικαιοτάτως ἡμᾶς ταῦτα ἐμυσταγώγησεν...». *Ὅπ. παρ.*, φ. 32α.

Οὐχί ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ ἕκαστος τούτων εὗρε τήν σωτηρίαν;». Καί συμπληρώνει, ὅτι ἐάν κάποιος θελήσει νά μετανοήσει γνησίως, τότε «ἐν τρισί καί μόναις ἡμέραις ἀναδεικνύεται ἄξιος τῆς θείας κοινωνίας, χάριτι Χριστοῦ»[7].

Στήν ἴδια συνάφεια ὁ ἅγιος Νεόφυτος ἀπορρίπτει καί τόν ἰσχυρισμό ὅσων πιστεύουν ὅτι ἡ πόρνη, ὁ ληστής, ὁ τελώνης καί ὁ ἄσωτος τῶν παραβολῶν ἔλαβαν συγχώρηση ἀκαρεί, ἐπειδή ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, -ὁ ἔχων τήν ἀπόλυτη ἐξουσία «τοῦ δεσμεῖν τε καί λύειν»- ἦταν αὐτός πού τήν ἀπένειμε. Κατά τόν ἅγιο, ὁ ἴδιος ὁ Χριστός εἶναι αὐτός πού συνεχίζει ἀνά τούς αἰῶνες νά παρέχει τήν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν «κἄν μή αὐτόπτως ὁρᾶται» ὑπό τῶν ἀνθρώπων. «Κἄν γάρ ἡμεῖς οὐχ ὁρῶμεν αὐτόν διά τήν ἀχλύν τῶν παθῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἡμᾶς καθορᾷ. Καί ἤ ἐλεεῖ διά τήν μετάνοιαν ἤ ἀποστρέφεται διά τήν ἁμαρτίαν»[8]. Αὐτή ἡ ἔντονη παρουσία τοῦ Χριστοῦ μέσα στήν Ἐκκλησία, εἶναι ἕνα κυρίαρχο βίωμα πού ἔχουν οἱ ἅγιοί της. Αὐτό τούς καταξιώνει νά ἐνεργοῦν μέ τήν ἴδια εὐσπλαχνία πού ἔδειξε ὁ Χριστός κατά τήν ἐπί γῆς παρουσία Του. Γνωρίζουν οἱ πατέρες ὅτι ἡ ἁμαρτία «ὡς οὔτε τῶν ὄντων οὖσα, ἀλλά

7. Ὁ φωτισμένος πατήρ προχωρεῖ στόν ὁρισμό τῆς γνησίας μετανοίας ὡς ἑξῆς: «Ἐάν ἄρα θελήσῃς καί αὐτός μετανοῆσαι γνησίως,... τῆς δέ ρηθείσης γνησίας μετανοίας τόν τρόπον, πρόσχες καί ἄκουσον. Ἐξομολόγησαι καλῷ πνευματικῷ πατρί τάς ἁμαρτίας σου. Ἐν πολλῇ ταπεινώσει ὡς ὑπεύθυνος καί κἄτάδικος. Ἐξομολόγησαι δέ καί καθ' ἑαυτόν σου ἐν τῷ κελλίῳ σου· τά πάντα τῷ εἰδότι Θεῷ». Παρακινεῖ τόν ἁμαρτωλό νά παραλληλήσει τόν ἑαυτό του μέ τούς ἁμαρτωλούς τοῦ Εὐαγγελίου (τελώνην, πόρνην, ἄσωτον, ληστήν κλπ.), προκειμένου μιμούμενος τήν μετάνοιά τους νά προσελκύσει τό ἔλεος καί τήν συγγνώμην τοῦ Θεοῦ. Στή συνέχεια ἀναφέρει τό ἄλλο βασικό στοιχεῖο τῆς γνησίας μετανοίας πού εἶναι ἡ ἀπόφασή του νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτωλή του συνήθεια καί νά μήν συγκατατεθεῖ πλέον στήν διάπραξη τῆς ἁμαρτίας. «Οὕτω γοῦν περί τῶν προημαρτημένων δεηθείς, ὁλοκαρδίως δεήθητι καί αὖθις τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας· ἵνα ἀσφαλῶς καί ἀμολύντως βιοτεύσῃς τόν ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς σου χρόνον. Καί δός λόγον τῷ Θεῷ τοῦ μηκέτι ἁμαρτῆσαι·». *Ὅπ. παρ.*, φ. 34αβ.
8. Ὅπ. παρ., φ34β.

παρυφιστᾶσα»[9] καί ὅτι δέν ἔχει ὑπόσταση ἀφ' ἑαυτῆς, καθόσον ἀποτελεῖ τήν στέρησιν τοῦ καλοῦ, καί γι' αὐτό καί ἐξαφανίζεται ὅταν ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου πληρωθεῖ μέ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος αἰσθανθεῖ τήν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ, τήν ἀγάπη καί τήν φροντίδα του γιά τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο, τότε αὐθόρμητα μισεῖ τό κακό. Αὐτή ἡ εὐλογημένη στιγμή, κατά τήν ὁποία Θεός καί ἄνθρωπος συναντῶνται σέ ἕνα ἀκατανόητο γιά τήν ἀνθρώπινη λογική «μυστήριο» σωτηρίας, δέν μπορεῖ νά περιοριστεῖ μέσα στά συμβατικά ὅρια τοῦ χρόνου τῶν ἐπιτιμίων. Εἶναι ἡ στιγμή πού ὁ παντογνώστης Θεός εὑρίσκει κατάλληλο τόπο καί ἐνοικεῖ στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, αἰχμαλωτίζοντας μέ τήν ἀγάπη του κάθε ἀνθρώπινη ἐνέργεια, θέληση καί ἐπιθυμία. Ἀσφαλῶς σέ αὐτή τήν χαρισματική κατάσταση δέν μπορεῖ ἡ μετάνοια νά κριθεῖ μέ τό ἄν τηρήθηκε ἤ ὄχι ὁ χρόνος τοῦ ἐπιτιμίου πού ὁρίζουν οἱ κανόνες. Ἔτσι ἡ Παύλειος ρήση, ὅτι: «ὁ Χριστός ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου»[10] εὑρίσκει τήν ἀπόλυτη πλήρωσή της.

Οἱ πατέρες ἦσαν, πολλές φορές, προσεκτικοί ἔναντι τῆς ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος πού κατά καιρούς ἐξεδήλωναν ζηλωτές πνευματικοί ποιμένες. Ἐπίσης ἀποστρέφονταν κατηγορηματικά τίς ἀντιλήψεις ζηλωτικῶν ὁμάδων, ὅπως π.χ. τῶν Νοβατιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέμεναν ὅτι δέν πρέπει ἡ Ἐκκλησία νά παρέχει τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν σέ ὅσους ἐνέχονταν γιά βαριά ἁμαρτήματα. Αὐτές οἱ ἀντιλήψεις κατά καιρούς βασάνιζαν καί ἐν πολλοῖς ἐκλόνιζαν τήν ἠρεμία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ὁ ἀββᾶς Νεῖλος ὁ Σιναΐτης π.χ. ἀντιμετώπισε μέ ἀποφασιστικότητα καί προφητική συνείδηση τάσεις ζηλωτῶν μοναχῶν τῆς ἐποχῆς του, οἱ ὁποῖοι ἐπέμεναν ὅτι ὁ Θεός δέν εὐαρεστεῖται στήν ἁπλή ἐξομολόγηση τῶν ἀνθρώπων, χωρίς αὐτή νά συνοδεύεται ἀπό ἔμπρακτα ἔργα μετανοίας, ὅπως νηστεία, ἀγρυπνία, γονυκλισίες, χαμευνία κλπ. Ὑπεστήριζαν δηλ. ὅτι οἱ «τῷ ἔργῳ ἁμαρτήσαντες, λόγοις μόνον ἐξομο-

9. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, *Ἐπιστολή Γρηγορίῳ τέκνῳ*, PG 99,1501.
10. *Γαλ. γ΄*, 13.

λογούμενοι, οὐ προσδέχεται ὁ Κύριος». Ὁ ἀββᾶς Νεῖλος ἀντικρούει τήν ἄποψη αὐτή στήν *Ἐπιστολή* του πρός Χαρικλῆν πρεσβύτερον καί τονίζει ὅτι στήν Ἁγία Γραφή ὑπάρχουν κλασσικά παραδείγματα μετανοούντων, οἱ ὁποῖοι δέν ἐπέδειξαν ἔμπρακτα ἔργα: «Ποίοις γάρ κόποις καί μόχθοις ὁ τελώνης σέσωσται; οὐχί ψιλοῖς ῥήμασι ταπεινώσεως; Ποίοις δέ ἱδρῶσι καί πόνοις ὁ ληστής ἀπό σταυροῦ εἰς παράδεισον καί ζωήν μετετέθη; οὐχί ῥήμασι μικροῖς καί ὁμολογία τῆς Χριστοῦ Βασιλείας;»[11]. Ὁ ἐν λόγω πατήρ ἐφιστᾶ τήν προσοχή τοῦ ἀποδέκτη τῆς Ἐπιστολῆς πρεσβυτέρου, νά μελετᾶ ὄχι μόνο τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί τήν φιλανθρωπία καί ἔτσι νά ἀντιμετωπίζει τούς προσερχομένους πρός αὐτόν γιά ἐξομολόγηση. «Σκόπει, τοίνυν, πρεσβύτερε, μή μόνον ἀποτομίαν καί ὀργήν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις κηρυσσομένην Θεοῦ, ἀλλά καί φιλανθρωπίαν ἀναρίθμητον καί ἀνεξιχνίαστον, καθάπερ φησίν ἡ Γραφή πρός τόν Κύριον ἐξ ἡμετέρου προσώπου, ὅτι *τό ἔλεός σου μέγα ἐπ' ἐμέ.* Μεγάλα ἁμαρτανόντων ἡμῶν, μεγάλην ἐπιχέει μετανοοῦσιν ἡμῖν τήν θάλασσαν τῆς οἰκείας πολυευσπλαχνίας, σβεννύουσα τό πῦρ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Λογίζεσθαι οὖν ὀφείλεις μή τήν κρίσιν μόνον, ἀλλά καί τήν φιλανθρωπίαν τοῦ Χριστοῦ, τοῦ συμφερόντως παιδεύοντος τό ἀνθρώπινον γένος καί συγκαταβαίνοντος καί συμπάσχοντος ἡμῖν, ἵνα μή ἀπολλώμεθα»[12]. Ὁ τονισμός τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμος γιά τόν σύγχρονο ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος καταδαπανᾶται σέ ἕνα μόνιμο ἄγχος. Εἶναι μία πηγή ἀναπαύσεως τοῦ ἀλόγου κόπου τοῦ ἀνθρώπου καί ταυτόχρονα μία ἔνδροσος παρηγορία στήν καρδία του. Ὁ Θεός παρά τήν περιφρόνηση καί τήν ἐγκατάλειψη ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, παρακάμπτει τήν δικαιοσύνη του καί μέ ἄπειρη φιλανθρωπία μηχανεύεται πῶς νά κερδίσει τό πλᾶσμα του.

Ἀσφαλῶς θά εἶναι κέρδος γιά τήν Ἐκκλησία σήμερα ἄν οἱ ποιμένες καί μάλιστα οἱ πνευματικοί πατέρες, ἐφαρμόσουν τήν παραπάνω προτροπή τοῦ ἀββᾶ Νείλου. Πάντως πρέπει νά

11. PG 79, 497D
12. PG 79, 497D-500A.

σημειωθεῖ, ὅτι οἱ νομοκανονικές πηγές τῆς Ἐκκλησίας (Ἐξομολογητάρια κλπ.), κατά τήν Βυζαντινή περίοδο, ἐκτίμησαν δεόντως τήν ἐν λόγῳ *Ἐπιστολή*, γι᾽ αὐτό καί συχνά τήν περιέλαβαν στήν ὕλη τους, παράλληλα μέ ὅσα οἱ ἱεροί κανόνες ὁρίζουν περί τῶν ἐπιτιμίων. Ἦταν μιά πράξη σοφή καί διακριτική, γιά νά ἀποτρέπεται ἡ μονομερής ἀντιμετώπιση τῶν ἐξομολογουμένων.

Οἱ προαναφερόμενες πατερικές θέσεις εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμες καί γιά τήν ποιμαντική προσέγγιση τοῦ Ἐξομολογηταρίου πού ἀποδίδεται στόν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννη Νηστευτή (582-595). Πρόκειται περί ἑνός κειμένου, τό ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα ἀπό τούς πνευματικούς πατέρες κατά τήν τέλεση τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἐξομολογήσεως. Ἡ εὐρύτατη χρήση τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶχε σάν συνέπεια νά δέχεται διαδοχικές ἀναθεωρήσεις, ἀνάλογα μέ τίς ἀντιλήψεις κάθε ἐποχῆς, εἰς τρόπον ὥστε νά εἶναι δύσκολη ἡ ἀνίχνευση τῆς ἀρχικῆς του μορφῆς. Πάντως ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, ἐξ ἐπόψεως ποιμαντικῆς, ὅτι ἡ ἀρχική μορφή τοῦ Ἐξομολογηταρίου χαρακτηρίζεται γιά τήν ἐπιείκεια. Αὐτή ὅμως προϊόντος τοῦ χρόνου, ἰδιαίτερα κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλοιώνεται καί ἔτσι τό Ἐξομολογητάριο περιλαμβάνει ὁλοένα καί αὐστηρότερες διατάξεις. Ἡ αὐστηρότητα τοῦ «Νηστευτῆ» τῆς Τουρκοκρατίας καί ἰδιαίτερα τό νομικιστικό πνεῦμα πού τό διακρίνει, εἶχε ὡς συνέπεια, νά περιφρονηθεῖ κατά τίς μέρες μας, μέχρι σημείου νά ἀγνοεῖται πλήρως ἀπό τούς ἐξομολόγους. Θεωρήθηκε ὅτι εἶναι ἕνα κείμενο, πού δύσκολα μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ ἀπό τούς πνευματικούς πατέρες, καθόσον ἡ ἐποχή μας διακρίνεται γιά τήν περιφρόνησή της πρός τόν νομικισμό. Καί ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλά οἱ ἀρχές καί οἱ μέθοδοι τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου πού χρησιμοποιοῦνταν πρός τούς ἐξομολογουμένους κατά τήν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας θεωροῦνται ἐνδεχομένως ἀναχρονιστικές καί ὡς ἐκ τούτου ἐγκαταλείπονται a priori.

Παρά τήν ἔκδηλη αὐστηρότητα τοῦ Ἐξομολογηταρίου, ἐν τούτοις εἶναι δυνατόν νά ἐντοπισθοῦν καί σημεῖα στά ὁποῖα τονίζεται ἡ ἐπιείκεια τῆς Ἐκκλησίας πρός τούς ἐξομολογουμένους. Αὐτά τά σημεῖα εἶναι μᾶλλον κληρονομία τοῦ Ἐξομολο-

γηταρίου τῆς Βυζαντινῆς περιόδου. Ὁ Νηστευτής αὐτῆς τῆς περιόδου προτιμᾶ νά κατακριθεῖ ἀπό τόν Θεό γιά τή συμπάθειά του πρός τόν πεπτωκότα ἄνθρωπο, παρά νά ἐπαινεθεῖ ὡς «ἀσυμπαθής»[13]. Πρόκειται γιά ποιμαντική του ἐπιλογή, πού ἀσφαλῶς βοήθησε τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, παρά τήν περί τοῦ ἀντιθέτου ἄποψη ὁρισμένων[14]. Ἔβλεπε ὁ συντάκτης αὐτῆς τῆς κανονικῆς συλλογῆς, πού εἶχε προορισμό νά ὑπηρετήσει κατ' ἐξοχήν τό μυστήριο τῆς Ἐξομολογήσεως, ὅτι ἐάν προσέθετε δυσβάστακτα φορτία στούς μετανοοῦντες, ἴσως θά ἐγκατέλειπαν πλήρως τήν Ἐκκλησία. Συνήθως τό πρόσωπο πού ἐνέχεται γιά σημαντικά σφάλματα, περιμένει νά δεχθεῖ περισσότερη στοργή καί νά ἀκούσει λόγους ἀγάπης. Ἐάν κατακριθεῖ, τότε οἱ ἀμυντικοί μηχανισμοί τῆς προσωπικότητάς του τόν ὁδηγοῦν στήν

13. «Ταύταις δέ ταῖς συμπαθητικαῖς οἰκονομίαις, οἶδα ὅτι μέλλω κατακρίνεσθαι ὑπό τοῦ κοινοῦ πάντων καί κριτοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅμως κρεῖττον οὕτως ἐν τοῖς τοιούτοις κριθῆναι ἤ ὡς ἀσυμπαθής ἐπαινεθῆναι». J. MORINUS, *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti Poenitaentiae tredecim primis saeculis in Ecclesia Occidentali et bucusque in Orientali observata*, Parisiis 1651, σ. 114. Ἐπίσης βλ., V. BENESEVIC, «Taktikon Nikona Cernogorca. Greceskij tekst po rukopisi No 441 Sinajskago monastyrja sv. Jekateriny», *Zapiski Ist-Filol. Faculteta Petrogradskago Universiteta 139*, Πετρούπολη 1917, σ. 84.

14. Ἡ πατριαρχική σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1105 ἀπάντησε ὡς ἑξῆς σχετικά μέ τήν ἐπιείκεια τοῦ Ἐξομολογηταρίου τοῦ Νηστευτῆ: «Ἡ μέν συνήθεια ἐπεκράτησε παρά τῶν ἀγροικοτέρων παρά τοῦ βιβλίου τούτου κανονίζεσθαι τούς πολλούς, διό καί πολλούς θεσμούς τῆς Ἐκκλησίας ἡ βίβλος αὕτη ἀνέτρεψε καί πρός τό ἁμαρτάνειν ἀναισχυντοτέρως πεποίηκε διά τήν ἄλογον συγκατάθεσιν, διά τοῦτο οἱ ἐν γνώσει τοῦ καλοῦ ὄντες καί σφαλλόμενοι διά τῆς κανονικῆς ἐπανορθωθήσονται βίβλου». Χφ. Λαύρας Β43(163), φ. 14α. Ἐπίσης «Φέρε δή μοι τοῦτον τόν μέγαν Ἰωάννην τόν Νηστευτήν εἰς τήν νῦν γενεάν διά τήν πολλήν ἀμέλειαν ἡμῶν μετά πάσης ἀκριβοῦς διακρίσεως κανονίσαντά τε καί διαταξάμενον συγκαταβαίνων καί οὕτως εἰπεῖν μᾶλλον ὑποκλέπτοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν». Χφ. Λαύρας Β 108(228), φ. 303α.

ἀπομάκρυνση ἀπό αὐτόν πού τόν κατακρίνει. Στήν προκειμένη περίπτωση, ἄν ὁ κριτής εἶναι ὁ ἐξομολόγος, τότε ὁ ἐξομολογούμενος θά ἀπομακρυνθεῖ ὄχι μόνο ἀπό τόν κριτή του, ἀλλά καί ἀπό τήν Ἐκκλησία. Αὐτό τό εἶχε συλλάβει πολύ καλά ὁ Νηστευτής, καί ἔτσι ἐπανειλημμένα προτρέπει τόν πνευματικό πατέρα νά εἶναι ἔκδηλα συμπαθής πρός ὅσους προσέρχονται στήν ἐξομολόγηση. Συγκεκριμένα τόν παρακινεῖ νά δέχεται τόν μετανοοῦντα μέ τόση συμπάθεια, ὥστε «εἰ δυνατόν καί καταφιλεῖν αὐτόν»[15], προκειμένου νά ἐνθαρρύνει μιά σχέση πατρότητος, παρόμοια μέ αὐτή πού ἔδειξε ὁ εὔσπλαγχνος πατέρας στόν ἄσωτο υἱό. Ἡ παραβολή τοῦ ἀσώτου, πού παλαιότερα λεγόταν προσφυέστερα τοῦ «εὐσπλάγχνου πατρός», ἦταν ἕνα ἄριστο πρότυπο στάσεως πού ὄφειλε νά ἔχει ὁ πνευματικός πατέρας - ἐξομολόγος πρός κάθε ἄνθρωπο[16].

Ὁ Νηστευτής παράλληλα προτρέπει οἱ ἐξομολόγοι νά μήν προσεγγίζουν τόν ἐξομολογούμενο μέ ἀντικειμενικά κριτήρια, ἀλλά νά προσπαθοῦν μέ διάκριση νά βλέπουν τήν κάθε περίπτωση ξεχωριστά. «Ὁ δεχόμενος τήν ἐξομολόγησιν ὀφείλει ὁρᾷν καί νεότητα καί γῆρας καί δύναμιν καί ἀδυναμίαν, καί τόπου διαφοράν καί τρόπον, δι' οὗ γέγονέν τι κακόν, καί εἰ ἐκεῖνος ηὐτόλμησε, καί τό ἕτερον πρόσωπον, καί εἰ ἐκ μελέτης ἤ ἐκ συμβάσεως γέγονε τοῦτο, ἤ ἀπό οἴνου, ἤ ἀπό κόρου, ἤ κατά παρ' ἄλλον φόβον, ἤ ἐξουσίαν, ἤ πτωχείαν, καί ὅσα τούτων ὅμοια, ἀνακρίνειν ὀφείλει ὁ ἀναδεχόμενος καί τόν ἄνθρωπον, καί τήν ὥραν, καί τόν τόπον, καί τήν βίαν, καί τήν ἄνεσιν, καί οὕτως ἐπιτιμᾷν· ὁμοίως καί τόν συντριμμόν, καί τήν αἰσχύνην, καί τήν κατήφειαν, καί τό ἔμφοβον καί τό πιστόν· ὁμοίως καί τό καταφρονητικόν, καί ἀναιδές, καί τό ἀταπείνωτον. Ταῦ-

15. «... καί ἐπερωτᾶν αὐτόν μετά πάσης ἱλαρότητος καί προσηνείας· εἰ δυνατόν καί καταφιλεῖν αὐτόν, καί τάς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ ἐξομολογουμένου ἐπί τόν ἴδιον ἐπιτιθεῖν αὐχένα, μάλιστα ἐάν ὁρᾷ αὐτόν καταπονούμενον καί κατακυριευόμενον ὑπό τῆς ἀφορήτου λύπης καί αἰσχύνης, καί πραείᾳ, καί γαληνοτάτῃ φωνῇ λέγειν πρός αὐτόν». J. MORINUS, *Ὀπ. παρ.*, σ. 78-79.
16. ΧΡ. ΒΑΝΤΣΟΥ, «Ὁ ρόλος τοῦ πατέρα στήν παραβολή τοῦ Ἀσώτου» στό *Ἀπόστολος Βαρνάβας*, Λευκωσία 1983.

τα δέ ἐρευνᾷν ὀφείλει ὁ ἀναδεχόμενος τόν μετανοοῦντα καί οὕτως ἐπιτιμᾷν»[17]. Ὅλες αὐτές οἱ περιπτώσεις πού λαμβάνονται ἀπό τόν Νηστευτή ὡς προϋπόθεση προσεγγίσεως τοῦ κάθε ἑνός προσώπου, ἀποτελοῦν ταυτόχρονα τή βάση μιᾶς «ὀρθόδοξης» ἐξομολόγησης. Ἡ Ἐκκλησία μας κατά τήν ποιμαντική της ἔκφανση ἐπέμενε στήν ἰδιαιτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Μιά παράβαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ δέν κρίνεται μέ τόν ἴδιο τρόπο σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους.

Ἐκτός αὐτοῦ ὁ Νηστευτής εἶναι πολύ προσεκτικός καί ὡς πρός τήν ἐπιβολή τῶν ἐπιτιμίων. Δέν πρέπει κατ' αὐτόν τά ἐπιτίμια νά χορηγοῦνται ἄκριτα, οὔτε ὡς ποινές, ἀλλά νά ἀφήνεται ἐλευθερία ἐπιλογῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐξομολογουμένου. Ἀναφέρει λοιπόν τά ἑξῆς: «Μετά τό τελειῶσαι τήν προγραφεῖσαν ἀκολουθίαν (τῆς ἐξομολογήσεως) συγκαθήσας (ὁ πνευματικός πατήρ) αὐτοῦ λέγει (τῷ ἐξομολογουμένῳ)· τί τέκνον, ἰσχύεις φυλάξαι; Κατά γάρ ἰσχύν καί προαίρεσιν τοῦ δεχομένου τά ἐπιτίμια δίδονται, καί οὐ κατά ἀναλογίαν τῶν ἡμαρτημένων αὐτῷ. Ἐνδέχεται γάρ τόν μέν ὀλίγα ἁμαρτάνοντα, πρόθυμον ὄντα μέγα λαβεῖν ἐπιτίμιον, ἵνα μή μόνον ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀλλά καί στέφανον κομίσηται· τόν δέ πολλά πταίοντα ῥάθυμον ὄντα, μικράν ἔχει ἐπιτίμησιν, ὡς ἄν μή καταποθῇ τῷ βάρει, καί ῥαθυμήσας ἀφήσῃ πάντα· οὐ γάρ προσετάγημεν βάρη κουφίζειν καί βάρη ἐπιτιθεῖν. Χρηστός γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Χριστοῦ ζυγός καί τό φορτίον ἐλαφρόν»[18]. Ἔτσι ὁ Νηστευτής καθορίζει τρεῖς ὅρους ἐπιτιμήσεως, πού ὁ ἕνας εἶναι ἐπιεικέστερος τοῦ ἄλλου[19]. Πάντως, ἐπειδή κατανοεῖ ὅτι ἡ ἄσκηση (κυρίως νηστεία καί

17. Ὁ Νηστευτής θέτει μιά ἐπί πλέον βασική διάκριση, ὅσον ἀφορᾶ στήν ἐπιτίμηση. Συγκεκριμένα εἶναι ἐπιεικέστερος σέ ὅσους εἶναι κάτω τῶν τριάντα χρόνων καί αὐστηρότερος σέ αὐτούς πού ἔχουν ὑπερβεῖ αὐτή τήν ἡλικία: «Οἱ δέ καί ταῦτα ἅπαξ ποιήσαντες ἤ καί δίς καί τρίς καί ἔσω ὄντες τῶν λ´ χρόνων τῆς αὐτῶν ἡλικίας, πάσης συμπαθείας ἄξιοι εἰσίν, εἰ καί τῶν λίαν μεγάλων ὑπάρχει [ὡς] καί τῶν ἔξω ὄντων τῶν λ´ χρόνων, πολλῆς ἄν εἴη καταγνώσεως ἄξιοι, εἰ καί τῶν λίαν ἐλαττόνων ὑπάρχουσι». J. MORINUS, *ὅπ. παρ.* σ. 82.
18. *Ὅπ.παρ.*, σ. 83.
19. *Ὅπ.παρ.*, σ. 88-90.

γονυκλισίες) εἶναι πρός τό πνευματικό ὄφελος τῶν μετανοούντων ἤ καί πολλές φορές καί ἐπιθυμητή ὑπ' αὐτῶν, γι' αὐτό καί τήν εἰσάγει στά ἐπιτίμιά του[20]. Βέβαια προσεκτική μελέτη τῶν ἐπιτιμίων τοῦ Νηστευτῆ ἀποδεικνύει ὅτι τουλάχιστον ἡ νηστεία δέν εἶναι τόσο αὐστηρή, ὅσο ὁρίζουν οἱ ἱεροί κανόνες γιά ὅλο τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ νηστεία πού προβλέπει ὁ Νηστευτής γιά τούς ἐπιτιμωμένους εἶναι μᾶλλον «εἰσαγωγική», καθόσον δίδεται σέ πρόσωπα πού δέν φαίνεται νά εἶχαν ἐπαφή μέ τήν ἐκκλησιαστική καί λειτουργική ζωή, π.χ. φονεῖς, ληστές κ.ἄ.

Κατακλείοντας πρέπει νά σημειώσομε ὅτι ὁ Νηστευτής στό Ἐξομολογητάριο ἀντιμετωπίζει ἀποκλειστικά περιπτώσεις ἁμαρτιῶν, πού στή σημερινή ὁρολογία θά χαρακτηρίζονταν, ὅτι προέρχονται ἀπό πρόσωπα «προβληματικά», δηλ. φονεῖς, κλέπτες, μοιχούς, πόρνους κ.ο.κ. Ἄν ὁ συντάκτης αὐτοῦ τοῦ κειμένου ζοῦσε στίς ἡμέρες μας, κατά πᾶσα πιθανότητα θά προσέθετε καί τούς τοξικομανεῖς, τούς ἀναρχικούς κ.ἄ. Ἑπομένως εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμο γιά τούς σύγχρονους ποιμένες καί γιά τήν ἐπιστήμη τῆς Ποιμαντικῆς, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐπέλεξε τήν ἐπιείκεια ὡς μέθοδο προσεγγίσεως τῶν λεγομένων «προβληματικῶν» συνανθρώπων μας. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐμπειρία καί ἡ σοφία τῶν Πατέρων κατέληξε ὅτι αὐτή εἶναι ἡ πλέον ἀποτελεσματική.

20. Ὁ Νηστευτής γιά πρώτη φορά ὁρίζει τή νηστεία, τήν προσευχή καί τίς γονυκλισίες ὡς μέσα ἀγωγῆς τῶν μετανοούντων· «Οὔτε τοῖς ἀρχαίοις τῶν θειοτάτων ἡμῶν πατέρων, οὔτε παρά τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ νηστεία τις ἤ ἀγρυπνία ἤ ξηροφαγία ἀφώριστο». BENESEVIC, *ὅπ. παρ.*, σ. 92. Βέβαια προϋποθέτει ἀπαραιτήτως τή συγκατάθεση τοῦ ἐπιτιμωμένου. «Ἐνδέχεται γάρ τόν ὀλιγοαμάρτητον καί πρόθυμον μέγα λαβεῖν ἐπιτίμιον, ὅπως μή μόνον αἵρεσιν κακῶν, ἀλλά καί στέφανον κομίσηται· τόν δέ πολυαμάρτητον καί ῥάθυμον ὀλίγον, ἵνα μή καταποθῇ ὑπό βάρους καί ἀθυμήσας πάντα ἀφήσῃ». N. SUVOROV, «Verojatnij sostav drevnejsago ispovednago i Pokajannago ustava v vostocnoj cercui», *Vizantijskij Vremennik,* τ. VIII (1901), σ. 394.

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

I. Βιβλιοκρισίαι

ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ, Περιοδικόν, Περίοδος Β΄, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1994, σελίδες 1-320, φωτογραφίαι - εἰκόνες: 8.

Τό ἐπίσημον ἠθικοθρησκευτικόν περιοδικόν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶχεν ἐμφανισθῇ κατ' ἀρχάς συνεχῶς ἐπί 38 ἔτη, 1-38 (1926-1963) ἀπό τοῦ 1926-1963, ὅτε διά λόγους ἐξωτερικῆς φύσεως ἔπαυσε νά τυπώνεται (Περίοδος Α΄).

Ἤδη, εὐλογίᾳ Θεοῦ, μετά ἀπό 30 περίπου χρόνια (τό 1994) ἐκδίδεται καί πάλιν. Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ἡ Β΄ περίοδος τῆς ἱστορίας του. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Κος Βαρθολομαῖος, εἰς τόν ἐνθρονιστήριόν του λόγον (2 Νοεμβρίου 1991), μεταξύ ἄλλων ἐπρογραμμάτιζεν:

«Ἀκόμη, ἡ ἔκδοσις ἐπισήμου ἐκκλησιαστικοῦ - θεολογικοῦ περιοδικοῦ τοῦ Πατριαρχείου, ἐκφραστοῦ τῆς θεολογικῆς σκέψεως καί τῶν ἀμέσων παραδόσεων αὐτοῦ, θά ἀποτελέσῃ μέλημα καί φροντίδα τῆς ἡμῶν μετριότητος» (σ. 49).

Ἡ ἐξαγγελία αὕτη ὑπό τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου διά τοῦ ἀνά χεῖρας τεύχους καθίσταται μία πραγματικότης.

Περίοδος Α΄.

«Διευθυνταί Ὑπεύθυνοι» ἤ «Ἰδιοκτῆται-Διευθυνταί»:

α) Χριστουπόλεως Μελέτιος (1926-1946).

β) Πριγκηποννήσων Δωρόθεος (1946-1963).

Ἀρχισυντάκτης: Βασίλειος Ἀντωνιάδης (1926-1930).

Ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη των.

Περίοδος Β΄

διεύθυνσις περιοδικοῦ

Α΄ Ἐποπτεύουσα Συνοδική Ἐπιτροπή: Μητροπολῖται

Πέργης Εὐάγγελος

Δέρκων Κωνσταντῖνος

Ἡλιουπόλεως καί Θείρων Ἀθανάσιος

Β΄ Διευθυντής Συντάξεως: Σεβαστείας Δημήτριος
Γραμματεύς: Διάκονος Ἀθηναγόρας Χρυσάνης.
Γ΄ Ὑπεύθυνος ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ: Ἰωάννης Φουντούλης.

Τόπος ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἀντί τοῦ Φαναρίου φέρεται τό Πατριαρχικόν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἱερά Μονή Βλατάδων, Θεσσαλονίκη - Ἑλλάς. Θά ἐκδίδεται δέ κατά τρίμηνον. Τά περιεχόμενά του καλύπτουν τήν περίοδον ἀπό τοῦ θανάτου τοῦ ΚΠόλεως Δημητρίου (16 Ἰουλίου 1972-) 2 Ὀκτωβρίου 1991. Συνεχίζει μέ τήν ἐκλογήν τοῦ διαδόχου του, τοῦ ἀπό Χαλκηδόνος Βαρθολομαίου (22 Ὀκτωβρίου 1991) καί φθάνει μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1993.

Πίναξ περιεχομένων, σελίδες 3-8.

1. Συνοδικόν Ἀπόσπασμα ἐπί τῇ ἐπανεκδόσει τοῦ περιοδικοῦ «Ὀρθοδοξία», σ. 11.

2. Πατριαρχική καί Συνοδική Ἐγκύκλιος, ἐπί τῇ ἐπανεκδόσει τοῦ περιοδικοῦ «Ὀρθοδοξία», σελίδες 13-15.

Εἰς τήν ἀρχήν ἐκφράζεται ἡ λύπη τῆς Ἐκκλησίας διά τήν ἀναστολήν τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ὀρθοδοξίας» καί τονίζεται, «ἡ πολλαπλῆ σπουδαιότης τοιούτου ἐκδοτικοῦ ὀργάνου ἀπό τοῦ ἐν Φαναρίῳ Ἱεροῦ Κέντρου». Ἐκτός τούτου τρεῖς ἄλλοι λόγοι καθιστοῦν ἐπιτακτικήν τήν ἐπανέκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου.

α) Ἡ συντονιστική μεταξύ τῶν ὀρθοδόξων εὐθύνη τῆς πρωτοθρόνου Ἐκκλησίας ΚΠόλεως.

β) Ἡ σπουδή καί ἡ ὀρθή τοποθέτησις ἀπό πλευρᾶς Ὀρθοδόξου τῆς συμμετοχῆς τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τήν οἰκουμενικήν κίνησιν, ὑπό τήν στενήν καί τήν εὐρυτέραν αὐτῆς ἔννοιαν.

γ) Ἡ ἀνάγκη ἐκφράσεως τῆς ἐπισήμου ἐκκλησιαστικῆς γνώμης ἐπί τῶν συγχρόνων προβλημάτων.

3. Σεβαστείας Δημητρίου, Τοῖς Ἐντευξομένοις, σελίδες 17-18.

Τό περιοδικόν, κατά τόν διευθυντή τῆς συντάξεως, θά περιλαμβάνῃ:

α) Εἰδήσεις διά τάς ὀρθοδόξους καί τάς ἄλλας χριστιανικάς Ἐκκλησίας.

β) Ἔγγραφα, σχέσιν ἔχοντα πρός τά ἐκκλησιασικά πράγματα.

γ) Ἐπιστολάς πάσης φύσεως.

δ) Πραγματείας καί ἄρθρα ἱστορικά, ἠθικά, θρησκευτικά, θεολογικά, ἐπιστημονικά, καί ἄλλα.

ε) Ἀσφαλῶς καί Βιβλιογραφικά διαφόρων κατηγοριῶν.

Τό σημείωμα τοῦτο ἐντάσσεται εἰς τήν κατηγορίαν τῶν παρομοίας φύσεως κατά καιρούς δημοσιευθέντων ὑπό τῶν Βασιλείου Ἀν-

τωνιάδου, Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, Διευθύνσεως τῆς «Ὀρθοδοξίας», Πριγκηποννήσων Δωροθέου, Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Ἀδαμαντίου Στ. Ἀνεστίδου κ.ἄ.

Εἰσαγωγικόν κεφάλαιον.

Θάνατος τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου καί ἐκλογή τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, σελίδες 19-67.

Καλόν θά ἦτο ἴσως νά ὑπῆρχεν ἐνταῦθα καί μία φωτογραφία τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου ΚΠόλεως Δημητρίου.

Μέρος πρῶτον.

Κύρια ἐκκλησιαστικά γεγονότα, σελίδες 69-264.

Μέρος δεύτερον

Ἐκκλησιαστικά χρονικά, σελίδες 265-320.

Ὅπως φαίνεται ἀπό τόν πίνακα καί τήν ἀνάγνωσιν τῶν περιεχομένων εἰς τό Α΄ τοῦτο τεῦχος τῆς περιόδου Β΄ τῆς «Ὀρθοδοξίας» δέν ἐντάσσονται τά σημεῖα: δ) Πραγματεῖαι καί Ἄρθρα καί ε) Βιβλιογραφικόν ὑλικόν, τά ὁποῖα βεβαίως θά ἀρχίζουν νά συμπεριλαμβάνωνται ἀπό τά ἑπόμενα τεύχη. Εἰς τόν πίνακα περιεχομένων δέν καταφράφεται κατάλογος εἰκόνων καί φωτογραφιῶν (σελίδες 9, 118, 126, 133, 268, 272, 274, 283, συνολικά 8 τόν ἀριθμόν). Ἡ ἐπανεμφάνισις τοῦ περιοδικοῦ «Ὀρθοδοξία» ἀποτελεῖ σταθμόν καί ἱστορικόν γεγονός. Ἡ ἔκδοσις εἶναι κατά πάντα ἄψογος.

Ὁ γράφων, ὁ ὁποῖος ἀπό τοῦ 1951 (-1963) διετέλεσε συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ, χαίρει διά τήν ἐκ νέου ἐμφάνισίν του καί εὔχεται συνεχῆ καί ἀπρόσκοπτον τήν ἔκδοσίν του.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Κυριακή 20 Φεβρουαρίου 1994
Τελώνου καί Φαρισαίου
Ἀρχή τοῦ Τριωδίου

JANNIS SPITERIS, *La teologia Ortodossa Neo-Greca* (Ἡ νεοελληνική Ὀρθόδοξη Θεολογία), Edizioni Dehoniane, Bologna, 1992, σσ. 486.

Ὁ Ἰωάννης Σπιτέρης, καθηγητής τῆς θεολογίας καί πνευματικότητος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, στό Istituto Orientale καί στό Πανεπιστήμιο Antonianum τῆς Ρώμης, παραδίδει στούς ἰταλομαθεῖς θεολόγους, κληρικούς, φοιτητάς τῆς θεολογίας καί κάθε ἄλλον ἐνδια-

φερόμενο ἀναγνώστη μιά ἀξιόλογη ἔκθεσι περί τῆς θεολογίας στούς κόλπους τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τά χρόνια τῆς ἀπελευθερώσεως καί ἔπειτα. Εἶναι ἡ πρώτη συστηματική προσπάθεια νά καταστῆ γνωστή στό δυτικό κόσμο ἡ σκέψις τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων θεολόγων. Οἱ Ἕλληνες θεολόγοι ἐσπούδαζαν παρά τούς πόδας τῶν ξένων, τούς ἐμελετοῦσαν καί τούς χρησιμοποιοῦσαν ἀφθόνως, καί συνήθως ἀκρίτως, ἀλλά οἱ ξένοι οὔτε ἐγνώριζαν οὔτε ἤθελαν νά μάθουν τίποτε γιά τήν προσφορά τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι, ἐνῶ ἐγίνονταν διάλογος θεολογικός, ἦταν μονοδρομικός. Ἡ διασπορά τῶν Ρώσων, πού παρατηρήθηκε μετά τήν κομμουνιστική ἐπανάστασι, ἔφερε σέ στενή ἐπαφή τή ρωσική θεολογία μέ τή δυτική διανόησι, ἡ ὁποία τήν ἐξετίμησε θετικῶς. Ἐπειδή δέν ἔγινε τό ἴδιο μέ τήν νεοελληνική, οἱ Δυτικοί ἐπίστευαν ὅτι οἱ Νεοέλληνες θεολόγοι δέν ἔχουν σκέψι. Ὁ καθηγητής Σπιτέρης μέ τό ἔργο τοῦτο γνωστοποιεῖ τήν ὕπαρξι αὐτῆς τῆς θεολογίας κατά τρόπο ἐντυπωσιακό στό δυτικό κόσμο.

Ἀπό τήν ἔκθεσι τοῦ καθηγητοῦ π. Σπιτέρη καθίσταται φανερό ὅτι ἡ καθ' αὐτή θεολογία, ἡ δογματική, πού ἀποτελεῖ τό κύριο ἀντικείμενο τοῦ ἔργου του, ἦταν καταθλιπτικά ὑποτεταγμένη στή δυτική, προτεσταντική κυρίως καί καθολική δευτερευόντως, σκέψι. Καί ὅτι κάποια στιγμή ἄρχισε νά ἀπελευθερώνεται. Δέν φαίνεται καθαρά πότε ἄρχισε αὐτή ἡ πορεία. Πολλοί νομίζουν καί γράφουν ὅτι ἄρχισε κατά τή δεκαετία τοῦ 1960. Στήν πραγματικότητα ἡ μετάβασις σέ μία γνησίως ἑλληνορθόδοξη ζωντανή θεολογία εἶχε ἀρχίσει στή δεκαετία τοῦ 1950.

Πρέπει νά εἴμαστε εὐγνώμονες στόν π. Σπιτέρη γι' αὐτό τό ἔργο του καί νά εὐχηθοῦμε νά ἐμφανισθοῦν παρόμοια καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκές γλῶσσες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

ALKIVIADIS C. CALIVAS, *Great Week and Pascha in the Greek orthodox Church*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline Mass. U.S.A., 1992, σσ. 145.

Εἶναι ἕνα ἀξιαγάπητο μικρό βιβλίο γραμμένο μέ τόν ζῆλο πού τόν διακρίνει ἀπό τόν π. Ἀλκιβιάδη Καλύβα, τόν Βορειοηπειρώτη κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Τό περιεχόμενό του ἀποτελέσθηκε ἀπό τήν ἐπεξεργασία φροντιστηριακῶν μαθημάτων πρός τούς φοιτητάς τῆς Σχολῆς. Μετά τό εἰσαγωγικό κεφάλαιο, στό ὁποῖο γίνεται λόγος γιά τή διαμόρφωσι

τοῦ ἑορταστικοῦ κύκλου τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καί γιά τό κείμενο τῶν ἀκολουθιῶν της, ἐξετάζει τίς ἀκολουθίες ἡμέρα τήν ἡμέρα, κατά τμήματα, ξεκινώντας ἀπό τό Σάββατο τοῦ Λαζάρου καί τήν Κυριακή τῶν Βαΐων, σάν εἶδος προοιμίου τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος. Εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα ἡ δομή τῶν ἐπί μέρους κεφαλαίων. Ἔπειτα ἀπό στοχαστικό σχολιασμό τοῦ κυρίου θέματος τῆς ἡμέρας, ἀκολουθοῦν γενικές παρατηρήσεις περί τῶν ἀκολουθιῶν της καί στό τέλος προστίθεται τό τυπικό.

Τό βιβλίο αὐτό ἀνοίγει ἕνα παράθυρο γιά τή διείσδυσι στό βάθος τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, ὅπου κρύβεται τό μυστήριο τῆς ἄφατης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρός τόν κόσμο, μέ κορύφωμα τή σταύρωσι, τήν ταφή καί τήν ἀνάστασι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὁ π. Καλύβας ἔχει τό χάρισμα τῆς μεθεκτικῆς ἑρμηνείας, μεταφέρει τούς ἀναγνῶστες καί ἀκροατάς του στήν μέθεξι τῶν τελουμένων κατά τή Μεγάλη Ἑβδομάδα καί τό Πάσχα.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Θ. ΣΤΑΘΗΣ, *Τά χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς, Ἅγιον Ὄρος*, τ. Γ΄, Ἀθῆναι, 1993, σσ. 992.

Ὁ ὀγκώδης αὐτός τόμος ἀποτελεῖ τόν τρίτον στή σειρά τῶν ἑπτά πού πρόκειται νά καλύψουν τήν περιγραφή τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων, τῶν ἀποκειμένων στίς βιβλιοθῆκες τῶν ἱερῶν μονῶν καί σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Περιλαμβάνει τά μουσικά χειρόγραφα τῶν Μονῶν Ἁγίου Παύλου, Κουτλουμουσίου, Καρακάλλου, Φιλοθέου, Σταυρονικήτα καί Ἰβήρων, α΄ μέρος γιά τήν τελευταία. Τά περιγραφόμενα χειρόγραφα εἶναι 352 καί φέρουν τούς ἀριθμούς 733-1085 κατά τήν ἰδιαίτερη ἀρίθμησι τοῦ συντάκτη.

Ἡ προσοχή τῶν ἐρευνητῶν ἦταν ἕως τώρα στραμμένη στή γενική καταλογογράφησι τῶν χειρογράφων, στήν ὁποία τά μουσικά χειρόγραφα ἦσαν ὑποβαθμισμένα. Ὁ συντάκτης αὐτοῦ τοῦ καταλόγου καθηγητής Γρηγόριος Στάθης μετά ἐμπεριστατωμένη μελέτη περιγράφει λεπτομερῶς τά περιεχόμενα καί παραθέτει ὅλα τά κωδικολογικά, παλαιογραφικά καί βιβλιογραφικά στοιχεῖα πού εἶναι ἀπαραίτητα γιά νά δοθῆ πλήρης εἰκόνα τῶν χειρογράφων κωδίκων. Ἡ περιγραφή συμπληρώνεται μέ τήν παράθεσι 134 εἰκόνων ἐντός κειμένου καί 36 πινάκων ἐγχρώμων ἐκτός κειμένου.

Ἡ μνημειώδης αὐτή ἔκδοσις προετοιμάζεται καί πραγματοποιεῖται

στά πλαίσια τοῦ Ἱδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, τῆς ὁποίας προΐστανται δύο ἰδιαιτέρως ἐνδιαφερόμενοι γιά τή βυζαντική μουσική ἱεράρχες· ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Σεραφείμ ὡς πρόεδρος καί ὁ μητροπολίτης Κοζάνης Διονύσιος ὡς διευθυντής. Ἀλλά βέβαια ψυχή τοῦ Ἱδρύματος αὐτοῦ μέ τόν ταπεινό τίτλο τοῦ «ἐπιστημονικοῦ συνεργάτη» εἶναι ὁ καθηγητής Γρηγόριος Στάθης.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

ΙΕΡΟΘΕΟΣ Σ. ΒΛΑΧΟΣ, ΑΡΧΙΜ., *Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὡς ἁγιορείτης*, Ἱερά Μονή Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου, Λεβαδειά, 1992, σσ. 403.

Γνήσιος καί ἔνθερμος μελετητής τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὁ π. Ἱερόθεος Βλάχος κατώρθωσε νά μᾶς παραδώση σέ δεκατρία ἐκτενῆ κεφάλαια μία θαυμασία προσωπογραφία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, συνδυασμένη μέ τή ζωή καί τήν ἐμπειρία του στό Ἅγιον Ὄρος. Ξεκινᾶ ἀπό τήν βεβαιότητα ὅτι ὁ ἅγιος Γρηγόριος διεμόρφωσε τήν πνευματική καί θεολογική του προσωπικότητα στό Ἅγιον Ὄρος καί ὅτι ἦλθε στόν κόσμο νά διδάξη τήν Ὀρθοδοξία καί νά ποιμάνη τόν ὀρθόδοξο λαό, κινούμενος ἀπό τήν προσωπική ἐμπειρία πού εἶχε ἀποκτήσει μέ τήν ἀσκητική διαβίωσί του στό Ὄρος. Ἡ ἡσυχαστική διδασκαλία, ἡ θεολογία, ἡ ποιμαντική, ὁ ἀγώνας γιά τήν Ὀρθοδοξία, τό κοινωνικό ἔργο τοῦ Γρηγορίου, εἶναι προεκτάσεις τῆς ἁγιορειτικῆς ἐμπειρίας του. Μέ τό ἔργο του αὐτό, συμπεραίνει ὁ συγγραφεύς, ὁ Γρηγόριος κατέστη ὁ τέταρτος μέγας ἱεράρχης, ὅπως παριστάνεται στήν εἰκόνα τῆς κόγχης τῆς τραπέζης τῆς Μονῆς Μεγίστης Λαύρας καί στά σφαιρικά τρίγωνα τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μονῆς Βλατάδων.

Ὁ πολυγράφος καί ταλαντοῦχος κληρικός συγγραφεύς συνέταξε τήν πραγματεία αὐτή, πού εἶναι ἴσως τό καλύτερο ἀπό ὅλα τά συγγράμματά του, κατόπιν ἐνδελεχοῦς μελέτης τοῦ συνόλου τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου θεολόγου, καθώς καί τῆς βιογραφίας πού ἀφιέρωσε σ' αὐτόν ὁ πατριάρχης Φιλόθεος Κόκκινος, ἀλλά καί τῆς νεώτερης βιβλιογραφίας. Στίς ζωντανές σελίδες της ὁ ἀναγνώστης ἔρχεται σ' ἐπαφή ὄχι μόνο μέ τά συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου, ἀλλά καί μέ τήν προσωπικότητά του.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Οἱ κατηχήσεις τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων*, Ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση, Θεσσαλονίκη, 1992, σσ. 202.

Γιά ἕνα ἐρευνητή τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς οἱ *Κατηχήσεις* τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων ἀποτελοῦν βασική πρόκλησι σέ μελέτη καί ἐπεξεργασία. Ὁ Χρῆστος Βασιλόπουλος ἐπέλεξε ὡς ἀντικείμενο τῆς παρούσης ἐκλεκτῆς πραγματείας τήν ψυχοπαιδαγωγική προσέγγισι τῶν Κατηχήσεων, τῆς ὁποίας τά στοιχεῖα ἀναπτύσσει ἔπειτα ἀπό ἕνα ἐκτενέστατο εἰσαγωγικό κεφάλαιο περί τῶν πλαισίων τοῦ κατηχητικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίλλου. Ὁ Κύριλλος χρησιμοποιεῖ στό κατηχητικό του ἔργο μεθόδους πού φαίνονται πολύ προωθημένες ἀπό τόν σημερινό μελετητή, σύγχρονές μας, ὅπως εἶναι ἡ θεμελίωσις τῆς διδασκαλίας στίς διαπροσωπικές καί κοινοτικές σχέσεις. Ἀλλά βέβαια τό διδακτικό του πρότυπο χρειάζεται σήμερα δημιουργική ἀξιοποίηση μέ βάσι τά σύγχρονα δεδομένα.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως κατοχυρώνονται καλά βιβλιογραφικῶς, ἀλλά μερικές φορές παρουσιάζονται πολύ βεβαρυμένες ἀπό τίς παραπομπές στήν ξένη βιβλιογραφία, σχεδόν αἰχμάλωτες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΙΔΗΣ, *Οἱ ἡσυχαστικές ἔριδες κατά τό ιδ´ αἰῶνα*, β´ ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, 1993, σσ. 145.

Εἶναι μία μεθοδική ἔκθεσις περί τῶν ἡσυχαστικῶν ἐρίδων κατά τόν δέκατο τέταρτο αἰῶνα. Πρό ἐνενήντα ἐτῶν εἶχε συντάξει παρόμοια ἔκθεσι ὁ Θεμιστοκλῆς Χατζησταύρου, διάκονος νομίζω τότε, καί μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β´, ἀλλ᾽ ἐκείνη ἡ ἔκθεσις ἦταν ἀτελέστατη σέ σύγκρισι μέ τήν παροῦσα, διότι τότε ἡ γνῶσις τῶν πηγῶν ἦταν πολύ περιωρισμένη, ἀφοῦ οἱ περισσότερες ἦσαν ἀκόμη ἀνέκδοτες. Βέβαια οἱ μονογραφίες πού ἐδημοσιεύθηκαν ἀργότερα ἀπό τόν Γρ. Παπαμιχαήλ καί τόν Ἰω. Μάγιεντορφ, καθώς καί οἱ ἐκτενέστατες εἰσαγωγές τοῦ ὑποφαινομένου, πού συνοδεύουν τήν ὑπό τήν εὐθύνη του ἔκδοσι τῶν Συγγραμμάτων Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (τόμοι πέντε ἕως τώρα), ἀφιερώνουν μεγάλο μέρος τοῦ περιεχομένου τους στίς ἔριδες αὐτές. Ὁ συγγραφεύς ἐπωφελεῖται ὅλων αὐτῶν τῶν ἔργων, ἀλλά καί ἄλλων μερικώτερης ἐμβέλειας, ἐπωφελεῖται ὅμως καί τῶν ἰδίων τῶν κειμένων εὐρύτατα γιά νά παρουσιάση αὐτό τό εὐσύνοπτο καί καλογραμμένο βιβλίο του. Βέβαια ἡ ἔκτασίς του εἶναι τέτοια

πού δέν ἐπέτρεπε τήν λεπτομερειακή ἀνάλυσι τῶν γεγονότων καί τῶν δοξασιῶν, ἀλλά ἀναγνῶστες πού ζητοῦν μιά γρήγορη κατατοπιστική εἰσαγωγή στό θέμα τήν ἔχουν μέ αὐτό.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

II. Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ (ΚΥΡΑΤΣΟΥ), Μητροπολίτου Δράμας, *Λειμών πνευματικός*, Δράμα 1992, σσ. 227.

Πρόκειται γιά τόν τρίτο τόμο δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέα, πνευματικοῦ περιεχομένου. Οἱ δύο προηγούμενοι κυκλοφόρησαν μέ τούς τίτλους: *Σκέψεις καί Στοχασμοί* καί *Ἑόρτιοι Ἀναβαθμοί*. Ὁ παρών τρίτος τόμος περιέχει μελέτες πού ἐμβαθύνουν στήν πνευματική ζωή καί ἀναλύουν εἴτε ἁγιογραφικά χωρία καί ἔννοιες, εἴτε ἐπίκαιρα γεγονότα. Οἱ μελέτες αὐτές γνώρισαν τό φῶς τῆς δημοσιότητας καί ἀπό τίς στῆλες θρησκευτικῶν περιοδικῶν καί αὐτοτελῶς. Πόνημα τό ὁποῖο ἔχει νά προσφέρει θετική ὑπηρεσία σέ κάθε χριστιανό, ἰδιαίτερα ὅμως σέ ἱεροκήρυκες, κατηχητές καί ἐκπαιδευτικούς.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΚΗΡΥΚΑΣ, Θεολογική Ἐπετηρίδα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κιτίου, τόμος 4, Λάρνακα 1992, σσ. 221.

Συλλογικός τόμος μέ ἀξιόλογες ἐργασίες, ὅπως ἄλλωστε μαρτυροῦν οἱ συγγραφεῖς καί οἱ τίτλοι τῶν μελετῶν τους: Βασιλειάδης, Π., *Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία στό κατώφλι τοῦ 21ου αἰώνα*, σσ. 9-28· Γιούλτσης, Β., *Πείνα καί δίψα δικαιοσύνης. Ἡ δικαιοσύνη ὡς ἀξία καί αἴτημα τοῦ ἀνθρώπου*, σσ. 29-41· Γουνελᾶς, Σ., *Προεόρτια σπουδῆς καί ὁδοιπορίας στό ἔργο τοῦ Ζήσιμου Λορεντζάτου*, σσ. 43-63· Γρηγοριάδης, Κ., *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος*, σσ. 65-75· Εὐδοκίμωφ, Π., (μετάφραση Γ. Κυθραιώτης), *Ὁ καινός ἄνθρωπος*, σσ. 77-90· Καραγιάννης, Β., ἀρχιμ., *Τό μυστήριο τοῦ ἁγίου χρίσματος. Ἐκκλησιολογική καί ποιμαντική θεώρηση*, σσ. 91-112· Κοκκινόφτας, Κ., *Ἀρχιμανδρίτης Ματθίας Παυλίδης (1878-1919)*, σσ.

113-116· Κυθραιώτης, Γ., *Ἡ συνάντηση τῆς Κύπρου μέ τήν Εὐρώπη*, σσ. 117-138· Μπέγζος, Μ., *Ὁ ἄνθρωπος ὡς σῶμα στήν ὀρθόδοξη θεολογία. Προλεγόμενα ἐσχατολογικῆς ἀνθρωπολογίας*, σσ. 139-153· Μωϋσῆς Μοναχός, *Αὐτογνωσία - Ἀδελφοσύνη - Θεογνωσία*, σσ. 155-166· Πεειώτης, Γ., *«Νιώθω τήν παρουσία σου Κύριε!». Ἕνα δάκρυ γιά τόν ἀντρεῖο Ρῶσσο ἀδελφό μας Ἀντρέι Ἀρσένγεβιτς Ταρκόφσκι*, σσ. 167-178· Σμέμαν, Ἀ., πρωτοπρ., (μετάφραση Ἀ. Στυλιανίδης), *Ἡ Κυριακή τῆς Ὀρθοδοξίας*, σσ. 179-185· Φίλης, Λ., *Περιβάλλον καί ἁγιογραφική παράδοση*, σσ. 187-214· Φωτίου, Σ., *Ἐν πνεύματι καί ἀληθείᾳ. Ἑρμηνευτική προσέγγιση τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς τῆς Κυριακῆς τῆς Σαμαρείτιδος*, σσ. 215-221.

Ὀρθόδοξος τρόπος ζωῆς. Ἕνας πρακτικός ὁδηγός, τεῦχος β΄, ἔκδοση «Χριστιανική Στέγη Καλαμάτας», Καλαμάτα, σσ. 31.

Τό δεύτερο τεῦχος σειρᾶς ἀξιόλογων εἰκονογραφημένων ἐκδόσεων πρακτικοῦ χαρακτήρα πού ἀνέλαβε ἡ «Χριστιανική Στέγη Καλαμάτας». Τό πρῶτο τεῦχος ἔχει τόν ὑπότιτλο: *Εἶσαι Χριστιανός Ὀρθόδοξος;* καί τό παρόν τεῦχος: *Ἡ Ὀρθοδοξία μέ λίγα λόγια καί πολλά σκίτσα.* Τό περιεχόμενό του ἀναφέρεται σέ οὐσιαστικές πλευρές τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς. Πραγματικά ἕνας πρακτικός ὁδηγός, γιά μιά καλύτερη βίωση τοῦ ὀρθόδοξου τρόπου ζωῆς ἀπό ὅλους, ἰδίως ἀπό τά παιδιά.

ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Α., *Ὑπερασπιστές τῆς Γυναίκας. Μαρτυρίες ἀπό τήν Ὀρθόδοξη Ἱεραποστολή μέ ἔμφαση σ' αὐτήν τῆς Ἀλάσκας*, Λευκωσία 1993, σσ. 433-446.

Πρόκειται γιά ἀνάτυπο ἀπό τόν τιμητικό τόμο *Ἀντιπελάργησις*, πού κυκλοφόρησε μέ τήν εὐκαιρία εἰκοσιπενταετοῦς ἀρχιερατικῆς διακονίας τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου, μιά ἔκδοση τοῦ Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου. Τό εὐρύτερο θεματικό πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο ὁ συγγραφέας διαπραγματεύεται τό θέμα του, ἀφορᾶ τό «γυναικεῖο ζήτημα», δηλαδή τίς πραγματικότητες, τά προβλήματα καί τίς ἀντιλήψεις, πού ἔχουν νά κάνουν μέ τή θέση τῆς γυναίκας στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Θέμα πού ἀπασχόλησε κατά τό παρελθόν ἔντονα, ἀλλά καί ἐξακολουθεῖ νά ἀπασχολεῖ γόνιμα τή θεολογική σκέψη.

SPITERIS, Y., *La vita cristiana. Esperienza di libertà*, Bologna 1993, σσ. 300.

῾Ο συγγραφέας, γνωστός ρωμαιοκαθολικός μοναχός καί καθηγητής σέ παπικά πανεπιστήμια τῆς Ρώμης, μέ τό πόνημά του πραγματοποιεῖ μιά σημαντική προσέγγιση τῆς ἔννοιας καί τοῦ περιεχομένου τῆς χριστιανικῆς ζωῆς καί τῶν δύο διαστάσεών της: τῆς ἐλπίδας καί τῆς ἐλευθερίας. Τό ὅλο θέμα ἀναλύεται στό φῶς τῆς ἀνατολικῆς χριστιανικῆς παραδόσεως.

᾿Αρχιμ. Γ.Χ.

III. Περιοδικά, ἐφημερίδες καί ἔντυπα

Α΄

῾Αγία Φωτεινή ἡ ᾿Ισαπόστολος, περιοδική ἔκδοσις τῆς ῾Ιερᾶς Μητροπόλεως ῾Ιεραπύτνης καί Σητείας, ῾Ιεράπετρα Κρήτης, φῦλλα 105-107.

῞Αγιος Βησσαρίων, τριμηνιαία περιοδική ἔκδοση ῾Ιερᾶς Μητροπόλεως Τρίκκης καί Σταγῶν, Τρίκαλα, τεῦχος 1 (1994).

᾿Αναγέννησις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ῾Ιερᾶς ᾿Αρχιεπισκοπῆς Κρήτης, ῾Ηράκλειον, τεῦχος 437.

᾿Απόστολος Βαρνάβας, ἐπίσημο περιοδικό τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς Κύπρου, Λευκωσία, τεύχη 12 (1993) - 1(1994).

Διάλογοι Καταλλαγῆς, τριμηνιαῖο περιοδικό ᾿Ορθοδόξου ᾿Ακαδημίας Κρήτης, Κολυμπάρι - Χανιά, φῦλλο 31.

Διδαχή, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν τῆς ῾Ιερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Καλαμάτα, τεύχη 513-514.

᾿Εκκλησία, ἐπίσημον δεκαπενθήμερον δελτίον τῆς ᾿Εκκλησίας τῆς ῾Ελλάδος, ᾿Αθῆναι, τεύχη 2-6 (1994).

᾿Εκκλησιαστική Διακονία καί Μαρτυρία, δελτίον τύπου καί πληροφοριῶν ῾Ιερᾶς Μητροπόλεως Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας, Αἴγιον, τεύχη 220-225.

᾿Επαγγελία, μηνιαία ἔκδοση ῾Ιερᾶς Μητροπόλεως Γουμενίσσης, ᾿Αξιουπόλεως καί Πολυκάστρου, Γουμένισσα Κιλκίς, φῦλλα 22-23.

᾿Επίσκεψις, Δεκαπενθήμερον δελτίον εἰδήσεων ᾿Ορθοδόξου Κέντρου

τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Γενεύη, τεύχη 500-502.

Εὐροκλύδων, περιοδική ἔκδοση κέντρου νεότητας Θηβῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θηβῶν καί Λεβαδείας, Θήβα, τεῦχος 2 (1994).

Ἐφημέριος, δεκαπενθήμερο περιοδικό παράρτημα τοῦ ἐπισήμου δελτίου «Ἐκκλησία», Ἀθῆναι, τεύχη 2-6 (1994).

Κληρονομία, περιοδικόν δημοσίευμα τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἱδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη, τεύχη 1-2 (1990).

Λυχνάρια τῆς Ἑπταλόφου, διμηνιαία ἔκδοση κατηχητικῶν σχολείων Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Ἑπταλόφου, Θεσσαλονίκη, φύλλο 143.

Μαρτυρία, διμηνιαῖο περιοδικό τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κυδωνίας καί Ἀποκορώνου, Χανιά, τεῦχος 169.

Ὁ Ὅσιος Νικάνωρ, μηνιαῖο περιοδικό Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γρεβενῶν, Γρεβενά, τεῦχος 98.

Ὁ Ποιμήν, μηνιαῖον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, τεύχη 2-3 (1994).

Ὀρθόδοξος Κήρυξ, ἐπίσημον ὄργανον Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Θυατείρων καί Μεγάλης Βρετανίας, Λονδῖνον, τεύχη 62-63.

Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», περιοδικόν δράσεως καί πνευματικῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μονεμβασίας καί Σπάρτης, Σπάρτη, τεῦχος 105.

Πάνταινος, ἐπίσημο δελτίο Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, Ἀλεξάνδρεια, τεῦχος 1 (1993).

Πληροφόρηση τῆς Ἐκκλησίας στό Λαό, μηνιαία ἔκδοση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, Βόλος, φῦλλα 155-157.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φλωρίνης, Πρεσπῶν καί Ἑορδαίας, Φλώρινα, τεύχη 292-294.

Χριστιανική Καταφυγή Νέων «Ὁ Ἅγιος Δημήτριος», διμηνιαῖο περιοδικό πνευματικοῦ κέντρου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου Πολιούχου Θεσσαλονίκη τεῦχος 12 (1993).

Β΄

Ἁγία Λυδία, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀσπροβάλτα Θεσσαλονίκης, τεύχη 253-254.

Ἀναγέννησις, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἡράκλειον, τεύχη 436-438.

Ἀναπαλμοί, τριμηνιαία ἔκδοσις ὄργανον ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἀδελφότητος «Παιδιά Εἰρήνης», Ἀθῆναι, τεῦχος 147.

Ἀνάπλασις, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν ὄργανον τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθῆναι, φῦλλον 351.

Ἀνησυχίες, τριμηνιαῖο περιοδικό τοῦ χριστιανικοῦ ὁμίλου φοιτητῶν καί ἐπιστημόνων, Ἀθήνα, φῦλλα 53-54.

Ἀνοιχτοί Ὁρίζοντες, μηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ, Ἀθήνα, τεύχη 909-910.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖον ὄργανον ὁμωνύμου ὀρθοδόξου ἀδελφότητος, Θεσσαλονίκη, τεύχη 578-580.

Ἀπολύτρωσις, μηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον τῆς ἐν Κερκύρᾳ ὁμωνύμου ἀδελφότητος, Κέρκυρα, φῦλλον 316/317.

Βορειοηπειρωτικόν Βῆμα, ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Πανελληνίου Συνδέσμου Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος (ΠΑ.ΣΥ.Β.Α.), Ἀθῆναι, φῦλλον Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1994.

Δελτίον Ἐμπορικοῦ καί Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης (Ε.Β.Ε.Θ.), διμηνιαία ἔκδοση, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 1 (1994).

Δελτίον Ἐργατικῆς Νομοθεσίας, δεκαπενθήμερον ἐνημερωτικόν νομικόν ἔντυπον, Ἀθῆναι, τεῦχος 1192.

Ἐκκλησιαστική Παράδοσις, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον περιοδικόν, Ἀθῆναι, φῦλλον 74.

Ἐνορία, ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, φῦλλα 845-847.

Ἐξωτερική Ἱεραποστολή, τριμηνιαία ἔκδοσις ἀδελφότητος ὀρθοδόξου ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 142.

Ἐπάλξεις, μηνιαία ὀρθόδοξη μορφωτική κοινωνική ἐφημερίδα, Ἀθήνα, φῦλλα 231-234.

Ζωή, ὀρθόδοξον περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 3750-3759

Ἡ δράση μας, ὀρθόδοξον μηνιαῖον φοιτητικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεύχη 316-317.

Ἡπειρωτική Ἑστία, διμηνιαία ἐπιθεώρησις, Ἰωάννινα, τεῦχος 481.

Ἡ Φωνή τῆς Ὀρθοδοξίας, μηνιαῖον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας τῶν «Γνησίων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν Ἑλλάδος», Ἀθῆναι, φῦλλα 859-860.

Ἰθώμη, περιοδική ἔκδοσις συλλόγου πρός διάδοσιν τῶν γραμμάτων, Καλαμάτα, τεύχη 31-36.

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, μηνιαῖο ὀρθόδοξο χριστιανικό περιοδικό ὄργανο τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, Ἀθήνα, τεύχη 348-349.

Καθολική, ἑβδομαδιαία ἐφημερίδα χριστιανικοῦ περιεχομένου, Ἀθήνα, φῦλλα 2726-2735.

Καινή Κτίσις, μηνιαῖον ὄργανον τῶν ὀρθοδόξων χριστιανικῶν ἑνώσεων, Ἀθῆναι, τεύχη 973-975.

Κήρυξ Γνησίων Ὀρθοδόξων, μηνιαῖον ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἐκκλησίας τῶν «Γνησίων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν» τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, τεύχη 191-194.

Μακεδονική Ζωή, μηνιαῖο εἰκονογραφημένο περιοδικό, Θεσσαλονίκη, τεῦχος 332.

Μακεδονική Φλόγα, διμηνιαία ἔκδοση Πανελληνίου Συνδέσμου Ἀποστράτων Ἀξιωματικῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων - Σωμάτων Ἀσφαλείας Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, φῦλλο 9.

Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ἀμερικῆς, μηνιαία ἀνεξάρτητος ἐφημερίς, Ἀθῆναι, φῦλλον 244.

Ὁ Ἐπιούσιος Ἄρτος, διμηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Ἀθήνα, τεῦχος 242.

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι, διμηνιαῖον ἐθνικοθρησκευτικόν φῦλλον ὄργανον τοῦ ὁμωνύμου ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ συλλόγου, Ἀθῆναι, φῦλλον 1472.

Ὁ Ξενώνας, τριμηνιαία ἔκδοση τοῦ φιλανθρωπικοῦ σωματείου «Μέγας Ἀλέξανδρος», Θεσσαλονίκη, φῦλλο 11.

Ὀρθόδοξος Παρατηρητής, διμηνιαῖο περιοδικό «Γνησίων Ὀρθοδόξων Χριστιανικῶν Ἀρχῶν», Πειραιεύς, τεύχη 49(110) - 50(111).

Ὁσία Εἰρήνη ἡ Χρυσοβαλάντου, διμηνιαῖον ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν, Ἀθῆναι, τεῦχος 355.

Ὁ Σταυρός, μηνιαῖον περιοδικόν ὄργανον ὀρθοδόξου ἱεραποστολικῆς ἀδελφότητος, Ἀθῆναι, τεύχη 384-385.

Ὁ Σύνδεσμος, μηνιαία ἐφημερίδα τῆς Ἑνώσεως Πολυτέκνων Ἀθηνῶν, Ἀθήνα, φῦλλο 33.

Πολύτεκνη Οἰκογένεια, τριμηνιαῖο δημοσιογραφικό ὄργανο Πανελλήνιας Ἑνώσεως Φίλων τῶν Πολυτέκνων, Ἀθήνα, τεῦχος 6.

Σύγχρονα Βήματα, τριμηνιαῖο περιοδικό χριστιανικοῦ προβληματισμοῦ ὄργανο τοῦ πνευματικοῦ κέντρου «Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης», Ἀθήνα, τεῦχος 89.

Σύνδεσμος, μηνιαῖο περιοδικό ἑλληνοχριστιανικῆς μαρτυρίας, Καλαμάτα, τεύχη 279-282.

Σωτήρ, ὀρθόδοξον χριστιανικόν περιοδικόν ὄργανον ὁμωνύμου ἀδελφότητος θεολόγων, Ἀθῆναι, τεύχη 1541-1552.

Τριγλιανά Νέα, δίμηνο ἐνημερωτικό δελτίο τοῦ συλλόγου Τριγλιανῶν, Θεσσαλονίκη, φῦλλο 80.

Φωνή τοῦ Εὐαγγελίου, μηνιαῖο χριστιανικό περιοδικό, Χολαργός Ἀθηνῶν, τεῦχη 3-4 (1994).

Χριστιανικές Πεννιές, δίμηνο ὀρθόδοξο χριστιανικό φῦλλο, Ἀθῆνα, φῦλλο 315.
Χριστιανική, ἐφημερίδα χριστιανικοῦ κοινωνικοῦ ἀγώνα, Ἀθήνα, φῦλλα 451(765)-454(768).
Χριστιανική Σπίθα, μηνιαῖον ὄργανον ἀδελφότητος «Ὁ Σταυρός», φῦλλα 503-505.
Χριστιανικοί Παλμοί, διμηνιαία ἔκδοσις ὁμάδος ὀρθοδόξων χριστιανῶν, Πολύγυρος, φῦλλον 206.

Γ΄

Egyhazi Kronika, keleti orthodox egyhazi folyoirat, Budapest, τεῦχος 1 (1994).
Irénikon, revue trimestrielle des Moines de Chevetogne, Chevetogne, τεῦχος 4 (1994).
Le Lien, revue bimestrielle du Patriarcat Grec-Mélkite Catholique, Beyrouth, τεύχη 5-6 (1993).
Melody Club, μηνιαῖο ἐνημερωτικό καί καλλιτεχνικό περιοδικό τῆς χορωδίας καί ὀρχήστρας νέων Χ.Ο.Ν., Π. Φάληρο Πειραιῶς, φῦλλο 34.
Orthodox Life, bimonthly publication of the Brotherhood of Saint Job of Pochaev at Holy Trinity Monastery, New York, τεῦχος 6 (1993).
Proche Orient Chrétien, édition trimestrielle d' Institut Supérieur de Sciences Religieuses, Beyrouth, τεῦχη 3-4 (1992).
Revue Théologique de Louvain, édition trimestrielle, Louvain - la - Neuve, τεῦχος 1 (1994).
St. Mark, monthly review of the monastery of St. Macarius the Great, Cairo, τεύχη 3-4 (1994).

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Θ. Λατρεία

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ὁ Β΄ κατά τό δίμηνον Μαρτίου - Ἀπριλίου 1994 ἐχοροστάτησε, προεξῆρχε καί ἐκήρυξε:

Μάρτιος

Τήν Κυριακήν 6 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Κυριακήν 13 τοῦ μηνός, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ καί, ἑσπέρας, εἰς τόν αὐτόν Ἱερόν Ναόν, διά τόν ἑσπερινόν τῆς συγγνώμης, μετά τό πέρας τοῦ ὁποίου ἀνέγνωσε τήν σχετικήν συγχωρητικήν εὐχήν. Τήν Κυριακήν τῆς Ὀρθοδοξίας 20 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου καί ἐτέλεσε τήν λιτανείαν τῶν Ἱερῶν Λειψάνων καί τῶν Ἁγίων Εἰκόνων ἀναγνώσας τό Συνοδικόν τῆς Ὀρθοδοξίας, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν· τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξε ὁ ἐλλογιμώτατος κ. Χρῆστος Κρικώνης, Καθηγητής Πανεπιστημίου καί Πρόεδρος τῆς Ἑνώσεως Θεολόγων Βορείου Ἑλλάδος. Τήν Παρασκευήν 25 τοῦ μηνός, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὅπου καί ἐτέλεσε τήν Δοξολογίαν ἐπί τῇ Ἐθνικῇ Ἑορτῇ, παρουσίᾳ τῶν Ἀρχῶν, καί, ἑσπέρας, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς β΄ στάσεως τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου. Τό Σάββατον 26 καί τήν Κυριακήν 27 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τόν θεῖον λόγον ἐκήρυξαν ὁ Πρωτοπρ. Γεώργιος Παπαδόπουλος καί ὁ Ἀρχιμ. Βασίλειος Κολόκας, ἀντιστοίχως.

Ἀπρίλιος

Τήν Παρασκευήν 2 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς γ΄ στάσεως τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου. Τήν Κυριακήν τῆς Σταυροπροσκυνήσεως 3 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τήν Παρα-

σκευήν 8 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς δ΄ στάσεως τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου. Τήν Κυριακήν 10 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου. Τήν Παρασκευήν 15 τοῦ μηνός εἰς τόν πανηγυρίζοντα Ἱερόν Ναόν Παναγίας Ἀχειροποιήτου, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου. Τήν Κυριακήν 17 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Τήν Κυριακήν τῶν Βαΐων 24 τοῦ μηνός, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου μετά τό πέρας τῆς Θ. Λειτουργίας ἐτέλεσε τήν πανηγυρικήν λιτανείαν τῶν Βαΐων, κατά τό τυπικόν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων καί, ἑσπέρας, εἰς τόν Ἱερόν Ναόν Ἁγίων Κυρίλλου καί Μεθοδίου, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Δευτέραν 25 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Τρίτην 26 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νυμφίου. Τήν Μεγάλην Τετάρτην 27 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Νιπτῆρος. Τήν Μεγάλην Πέμπτην 28 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τῶν Ἁγίων Παθῶν. Τήν Μεγάλην Παρασκευήν 29 τοῦ μηνός, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς Ἀποκαθηλώσεως, καί, ἑσπέρας, εἰς τόν ὡς ἄνω Ἱερόν Ναόν, διά τήν ἀκολουθίαν τοῦ Ἐπιταφίου. Τό Μέγα Σάββατον 30 τοῦ μηνός εἰς τόν Ἱερόν Καθεδρικόν Ναόν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως. Τήν Κυριακήν τοῦ Πάσχα, πρωΐαν, εἰς τόν Ἱερόν Μητροπολιτικόν Ναόν Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ, διά τήν ἀκολουθίαν τῆς δευτέρας Ἀναστάσεως.

Ἐθιμοτυπία - Συσκέψεις

Ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμων ὁ Β΄:

– Ἀπό 1-4 Μαρτίου μετέσχε τῶν κατά μῆνα τακτικῶν ἐργασιῶν τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

– Τήν Τρίτην 8 Μαρτίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

– Τό Σάββατον 2 Ἀπριλίου ἐδέχθη εἰς ἐπίσκεψιν τόν ἐν Θεσσαλονίκῃ παρεπιδημοῦντα Σεβ. Μητροπολίτην Σεβαστείας κ. Δημήτριον (Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον).

– 'Από 4-7 'Απριλίου μετέσχε τῶν κατά μῆνα τακτικῶν ἐργασιῶν τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
– Τήν Τρίτην 9 'Απριλίου προήδρευσε τῆς κατά μῆνα τακτικῆς ἱερατικῆς συνάξεως τοῦ Κλήρου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
– Τήν Πέμπτην 14 'Απριλίου ἐδέχθη εἰς ἐπίσκεψιν συνεργασίας τόν Δήμαρχον Θεσσαλονίκην ἀξιότιμον κ. Κωνσταντῖνον Κοσμόπουλον.
– Τήν αὐτήν ἡμέραν ἐδέχθη ὡσαύτως εἰς ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν τόν ἀποχωροῦντα Γενικόν Πρόξενον τῶν Η.Π.Α. ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐξοχώτατον κ. James Blamford.

Ἑσπεριναί Ὁμιλίαι Μ. Σαρακοστῆς μέ γενικόν θέμα: «Ο ΜΕΓΑΣ ΦΩΤΙΟΣ»

Α΄ Κυριακή Νηστειῶν (Ὀρθοδοξίας) 20-3-94
Ὁμιλητής: Μ. 'Αρχιμ. Παντελεήμων Καλπακίδης, Πρωτοσύγκελλος Ἱ.Μ.Θ.
Θέμα: «Ὁ Μέγας Φώτιος πρόμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας».

Β΄ Κυριακή Νηστειῶν (Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ) 27-3-94
Ὁμιλητής: 'Αρχιμ. Ἰωάννης Τασσιᾶς, Διευθυντής Γραφείου Νεότητος Ἱ.Μ.Θ.
Θέμα: «Ἡ Ὀρθόδοξος Ἱεραποστολή καί ὁ Μέγας Φώτιος».

Γ΄ Κυριακή Νηστειῶν (Σταυροπροσκυνήσεως) 3-4-94
Ὁμιλητής: Μ. Πρωτοπρ. Δημήτριος Βακάρος, Γεν. 'Αρχιερ. 'Επίτροπος Ἱ.Μ.Θ.
Θέμα: «Τό ὑμνολογικό ἔργο τοῦ Μεγάλου Φωτίου».

Δ΄ Κυριακή Νηστειῶν (Ὁσίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος) 10-4-94
Ὁμιλητής: 'Αρχιμ. Γρηγόριος Χαραλαμπίδης, Ἱεροκήρυξ Ἱ.Μ.Θ.
Θέμα: «'Ακτῖνες φωτός ἀπό τίς ἐπιστολές τοῦ Μεγάλου Φωτίου».

Ε΄ Κυριακή Νηστειῶν (Ὁσίας Μαρίας Αἰγυπτίας) 17-4-94
Ὁμιλητής: 'Αρχιμ. Συμεών Κραγιόπουλος, Ἱεροκήρυξ Ἱ.Μ.Θ.
Θέμα: «Τό πάθος τοῦ Κυρίου κατά τόν Μέγαν Φώτιον».

GREGORIOS O PALAMAS

Vogatsikou 7, GR-546 22 (ou C.P. 10335, GR-541 10) Thessalonique-Grèce

REVUE BIMESTRIELLE THEOLOGIQUE ET ECCLESIASTIQUE
EDITEE A PARTIR DE 1917 PAR LA METROPOLE DE THESSALONIQUE

DIRECTION

SA SAINTETE LE METROPOLITE DE THESSALONIQUE
mgr. PANTELEIMON

REDACTION

Archipretre DIMITRIOS VAKAROS, Docteur en Théologie

SUPERVISION

Archimandrite GEORGIOS CHRYSOSTOMOY, Docteur ès Lettres

CONDITIONS D΄ ABONNEMENT

GRECE: 4.000 dr.   ETRANGER: 50 dollars US
PRIX DES TOMES D΄ ANNEES PRECEDENTES: 5.000 dr.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ

1. Ὁ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* εἶναι ἐπιστημονικὸν περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ἀνὰ δίμηνον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

2. Ἐν αὐτῷ δημοσιεύονται πρωτότυποι ἐπιστημονικαὶ μελέται καὶ βιβλιοκρισίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Θεολογίαν ἢ εἰς τὰς συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἐπιστήμας. Αἱ πρὸς δημοσίευσιν μελέται δέον νὰ εἶναι αὐτοτελεῖς καὶ ἄρτιαι, γεγραμμέναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἢ εἰς μίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, κατὰ τρόπον ἐπιστημονικόν, ἄνευ προσωπικῆς ἐπιθέσεως ἢ ἀντεγκλήσεως καὶ εἰς τὴν ὁριστικήν των μορφήν.

3. Τὰ ἀποστελλόμενα κείμενα δέον νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴν ὑπερβαίνουσιν, κατὰ κανόνα, τὸ ἓν τυπογραφικὸν φῦλλον. Οὐδὲν κείμενον ἐπιστρέφεται.

4. Ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ ἀποφαίνεται ἐπὶ τῆς δημοσιεύσεως ἢ μὴ τῶν εἰς αὐτὴν στελλομένων κειμένων. Οὐδὲν κείμενον δημοσιεύεται ἄνευ ἐγκρίσεως καὶ οὐδεμία μεταβολὴ ἐπιτρέπεται μετὰ τὴν στοιχειοθεσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ τυπογραφείου. Τὰ ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦν τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων.

5. Εἰς τοὺς συνεργάτας τοῦ περιοδικοῦ παρέχονται δωρεὰν 50 ἀνάτυπα διὰ τὰς μελέτας καὶ 10 ἀνάτυπα διὰ τὰς βιβλιοκρισίας. Δι' ἐπὶ πλέον ἀνάτυπα οἱ ἐνδιαφερόμενοι δέον νὰ ἔρχωνται αὐτοπροσώπως εἰς ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴν μετὰ τοῦ τυπογραφείου.

6. Παντὸς συγγράμματος ἢ ἐντύπου ἀποστελλομένου πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ γίνεται μνεία ἐν τῷ οἰκείῳ βιβλιογραφικῷ τόπῳ.

7. Ὁ *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* ἀνταλλάσσεται πρὸς πᾶν ἐπιστημονικὸν περιοδικόν. Εἰς οὐδένα παρέχεται δωρεάν.

8. Κείμενα πρὸς δημοσίευσιν, βιβλία, ἔντυπα καὶ πᾶν ἀφορῶν εἰς τὴν Σύνταξιν, καθὼς καὶ πᾶσα ἐντολὴ πρὸς ἐγγραφήν, δεόντως συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἀναλόγου ἀντιτίμου, δέον νὰ ἀπευθύνωνται μόνον εἰς τὴν ταχυδρομικὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ.

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ: *ΜΕΛΙΣΣΑ*, 570 21 Ἀσπροβάλτα, τηλ. (0397) 23 313